

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Rozpad Osmanské říše

Kryštof Poborský

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Moderní dějiny

Diplomová práce

Rozpad Osmanské říše

Kryštof Poborský

Vedoucí práce:

PhDr. Roman Kodet, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2016

.....

Na tomto místě bych rád poděkoval PhDr. Romanu Kodetovi, Ph.D., svému učiteli a vedoucímu diplomové práce, za přátelský přístup, cenné rady a odborné připomínky, které mi poskytl při jejím zpracování.

Obsah

ÚVOD	6
1 Velmocí a Osmanská říše před rokem 1914	10
1.1 Osmanská říše po Balkánských válkách	14
1.2 Vstup Osmanské říše do první světové války	19
2 První světová válka a Osmanská říše.....	24
2.1 Boje v Černomoří a válka na Kavkaze.....	27
2.1.1 Arménská otázka.....	32
2.2 Operace Gallipoli	35
2.3 Mezopotámské bojiště.....	39
2.4 Syropalestinská fronta.....	45
2.4.1 Arabské povstání.....	51
2.5 Tajné smlouvy o dělení Osmanské říše.....	54
2.6 Příměří a mírová konference	59
2.7 Poválečná situace v Osmanské říši	66
3 Na cestě k republice	71
3.1 Turecké hnutí odporu a mezinárodní situace	75
3.2 Mezinárodní situace a řecko-turecká válka.....	80
3.3 Příměří v Mudanyi a Lausannská konference	86
Závěr	91
Seznam použité literatury a pramenů.....	96
Resumé.....	100
Přílohy.....	101

ÚVOD

Po celé 19. století se Osmanská říše potýkala s vnitřními ekonomickými a politickými problémy, které oslabovaly její mezinárodní postavení. Tyto potíže nezapříčinily pouze dlouholeté a vyčerpávající války, ale také zaostalý a nepružný hospodářský základ říše. Turecko nebylo absolutně schopné držet po ekonomické stránce krok s dynamicky se rozvíjející západní Evropou. Někdejší moc impéria, jež svými vojenskými výpady ohrožovalo Evropu, byla dávnou minulostí. Ve snaze odvrátit úpadek říše docházelo po celé 19. století k zavádění nejrůznějších reforem. Měly zemi modernizovat a obnovit tak její dřívější slávu. Chronický nedostatek financí a neochota některých společenských skupin však odsuzovaly mnohé z těchto pokusů k nezdaru. Sultánovu říši navíc velmi oslabovaly obtíže národnostního charakteru. Emancipační snahy jednotlivých etnik se stávaly téměř nepřekonatelným problémem.

Upadající vliv Osmanské říše a její pomalý rozklad sledovaly se značnou pozorností všechny evropské mocnosti, některé s nelibostí, jiné čekaly na svou příležitost, aby konečně naplnily své zahraničněpolitické ambice v tomto prostoru. Všechny zainteresované země se pak soustředily zejména na evropskou část říše. Problematika týkající se budoucnosti dědictví „Nemocného muže na Bosporu“, neboli Východní otázka, zaměstnávala evropskou diplomacii prakticky jedno a půl století a při řešení této záležitosti se jednotlivé evropské mocnosti nevyhnuly ani ozbrojeným konfliktům. Pro Osmanskou říši pak Východní otázka představovala vlastně otázku bytí a nebytí. Na počátku 20. století docházelo k další dezintegraci Turecka, které se navíc propadalo do stále hlubší vnitropolitické krize. Vstup Osmanské říše do první světové války ve svém důsledku znamenal konec více než šestisetleté existence toho státního útvaru, jenž výrazným způsobem zasahoval do událostí na evropském kontinentu, a je proto nedílnou součástí evropských dějin.

Cílem této diplomové práce je analyzovat klíčové události rozpadu Osmanské říše ve druhé dekádě 20. století. Předkládaná diplomová práce tedy sleduje, analyzuje a hodnotí ty události, jež vedly k definitivnímu završení problematiky Východní otázky. Dále se zaměřuje na některé případy konkrétněji a zasazuje je do širšího rámce mezinárodních vztahů. Vymezené téma je zpracováno chronologicky, neboť tento přístup autorovi umožnil hlubší pochopení vzájemných dějinných souvislostí studovaného tématu.

Diplomová práce je rozdělena do tří hlavních kapitol, následně rozčleněných pro větší přehlednost do dalších podkapitol. Kapitoly jsou řazeny v chronologickém sledu. V první kapitole jsou představeny zájmy jednotlivých evropských mocností na Blízkém východě a na území Osmanské říše před rokem 1914. Pozornost je věnována samozřejmě také situaci ve vlastním Turecku. Opomenuta z toho důvodu nemohla být italsko-turecká válka a války balkánské, zásadním způsobem ovlivňující vnitropolitické poměry v Turecku. Je zde také představeno působení německé vojenské mise na území Osmanské říše a nastíněny jsou důvody rozmachu tureckého nacionalismu, panturkismu, panislamismu a arabského nacionalismu. Hlavní důraz je pak kladen na příčiny, které měly rozhodující vliv na vstup Turecka do první světové války na straně Centrálních mocností.

Nejobsáhlejší částí práce je druhá kapitola, zabývající se účastí Osmanské říše v první světové válce, ve které došlo k poslední fázi boje o dědictví „Nemocného muže na Bosporu“. Na začátku této kapitoly jsou stručně zhodnoceny šance Osmanské říše na úspěch ve válečném střetnutí. Jednotlivé podkapitoly se pak zaměřují na válčené operace Turků na kavkazské, mezopotámské, gallipolské a syropalestinské frontě. Nastíněna je zde také problematika arménské genocidy, jež však stojí mimo rámec této práce, a která by si zasloužila samostatné zpracování. Proto je v práci zmíněna jen okrajově. Jistý prostor je zde také věnován protitureckému povstání Arabů a příčinám jeho vypuknutí. Sledovány jsou zde specifické zájmy a postoje dohodových velmocí k otázce poválečné podoby Osmanské říše, které byly vtěleny do tajných smluv o dělení Turecka. Závěrečná část této kapitoly se pak zaměřuje na vytváření Sèvreské mírové smlouvy a na poválečnou situaci v Turecku. Poslední třetí kapitola pojednává o vzniku tureckého národního hnutí odporu a jeho boji proti poválečnému uspořádání. Zabývá se také mezinárodním postavením Turecka na pozadí řecko-turecké války. Konečná část třetí kapitoly je věnována Lausannské mírové konferenci, jež završila éru Východní otázky.

Při zpracování této diplomové práce byly dílčím způsobem využity archivní materiály z londýnského The National Archives. Autor měl však možnost využít pouze volně přístupné digitalizované archiválie. Z toho důvodu mají prezentované poznatky ve většině případů jen ilustrativní charakter. Autor při vytváření této práce proto vycházel z celé řady odborných publikací české a zejména pak zahraniční provenience. Pokud jde o vztah evropských velmocí k Osmanské říši, čerpal autor z monografie českého historika Eduarda Gombára *Moderní dějiny islámských zemí*. Tato práce se však

omezuje pouze na dění do roku 1918. Neméně významnou publikací v této oblasti je také sborník z dílny Mariana Kenta *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, který důkladně zkoumá politické a hospodářské zájmy všech evropských velmocí na půdě Turecka. Problematiku vnitropolitického vývoje a mezinárodního postavení Osmanské říše rovněž osvětluje kniha britského historika Alana Palmera *Úpadek a pád Osmanské říše*. Je však nutné podotknout, že tato kniha skrývá mnohá úskalí v podobě řady nepřesností, a je proto nezbytné ji neustále podrobovat kritice s ostatními prameny. Bravurním dílem pro pochopení motivů a jednání Osmanské říše ve sledovaném období je pak publikace *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, z dílny tureckého profesora historie Şükrüho Hanioglu, která výstižně zachycuje události na domácí scéně a zasazuje jejich význam do širšího rámce mezinárodních vztahů. Ze zahraničních autorů se problematice rozpadu Osmanské říše ve 20. století důkladně věnuje nizozemský historik Erik J. Zürcher, jehož kniha *Turkey. A Modern History*, podává ve své druhé části ucelený pohled na problematiku Východní otázky od vypuknutí první světové války až do vzniku Turecké republiky. Zürcher se soustřeďuje jak na vnitropolitický vývoj v Turecku, kde sleduje mimo jiné také ideologické proudy ovlivňující myšlenkový svět tureckého etnika, tak na specifické zájmy jednotlivých evropských velmocí ve sféře Východní otázky. Pozornost věnuje také tomu, jak se po konci první světové války měnil vztah jednotlivých evropských velmocí k Turecku, a kterak rozpad Osmanské říše proměňoval vztahy mezi těmito mocnostmi navzájem. Rovněž sleduje genezi tureckého národního hnutí odporu a jeho boj proti poválečnému uspořádání. Proto jeho práci autor považuje za jeden ze stěžejních zdrojů.

Co se týká účasti Osmanské říše v první světové válce, vycházel autor z celé řady publikací. V českém prostředí neexistuje jedno dílo, které by zachycovalo v celé šíři průběh bojů Turecka v tomto konfliktu s ohledem na veškeré příčiny a důsledky. Důležitým zdrojem informací v této oblasti tak pro autora byla nejnovější monografie Eugena Rogana z roku 2015 *The Fall of the Ottomans. The Great War in the Middle East. 1914–1920*, jež vyčerpávajícím způsobem reflektuje válečné úsilí Osmanů. Opomenuta taktéž nemůže být kniha Martina Gilberta *První světová válka. Úplná historie* a dílo Mesuta Uyara a Edwarda J. Ericksona *A Military History of the Ottomans. From Osman to Atatürk*, která krom jiného zachycuje působení německé vojenské mise na území Osmanské říše. Navrhovaným mírovým uspořádáním po první světové válce se pak zabývá Margaret MacMillanová ve svém díle *Mírotvorci. Pařížská mírová konference 1919*. Z českých autorů pak příspěvek ohledně přípravy a významu

Sèvreské mírové smlouvy přinesl Petr Novák ve sborníku Jindřicha Dejmka *Zrod nové Evropy. Versailles, St.-Germain, Trianon a dotváření poválečného systému*. Z domácích autorů zaměřujících se na problematiku poválečného vývoje v Osmanské říši za zmínku určitě stojí práce Jana Wannera *Krvavý zrod moderního Turecka. Ankara mezi Londýnem a Moskvou*, kniha Karla Durmana *Blízký východ ve světové politice 1918–1959* a článek již zmiňovaného Edurada Gombára *Turecká válka za nezávislost 1919–1923*, jenž byl vydán v časopisu *Historický obzor*.

Při psaní své práce se autor musel vypořádat s některými praktickými problémy. Jedním z nich byla otázka přepisu tureckých osobních jmen a názvů, kterou se autor rozhodl vyřešit využitím transkripce, kterou používá moderní turečtina (například místo tradičního přepisu titulu Paša tak autor užívá termín Paşa). Ze stylistického hlediska byl použit čím dál více rozšířený způsob skloňování. Když se tedy na konci slova objevuje písmeno „t“, mění se na „d“ (Mehmet – Mehmeda), v případě písmena „p“ se mění na „b“. U místních jmen jsou pak užívány současné turecké názvy. Místo obvykle uváděného „Cařihradu“ nebo „Konstantinopole“ je proto používán název „Istanbul“, u „Ardianopole“ „Edirne“, u „Smyrny“ „İzmir“ atd. Pouze v případě přímých citací jsou ponechány původně použité názvy. Autor používá pojmy Osmanská říše a Turecko pro označení téhož státního útvaru. Totéž platí také pro termíny osmanský a turecký. Význam tohoto dvojího značení je pouze stylistického charakteru. Většina písmen turecké abecedy se pak vyslovuje stejně jako v českém jazyce. Výjimku tvoří následující písmena:

â î – vyslovují se jako dlouhé á a í

Ç ç – vyslovuje se jako dž

Ç ç – jako české č

Ğ ğ – nevyslovuje se, mezi a, ı, o, u prodlužuje předchozí hlásku (např. slovo „doga“ se vyslovuje jako „dóa“), mezi e, i, ö, ü se čte jako „j“ a lehce prodlužuje předchozí hlásku (např. slovo „eğlence“ – zábava – se vyslovuje „éjlendže“)

İ ı – zadopatrové i, vyslovuje se podobně jako ruské и či jako anglický člen a

İ i – jako české i

J j – jako české ž

Ö ö – jako německé ö, ale krátce

Ş ş – jako české š

Ü ü – jako německé ü, ale krátce

Y y – jako české j

1 Velmoci a Osmanská říše před rokem 1914

Zájmy evropských mocností na Blízkém východě, a zejména pak na území Osmanské říše na přelomu 19. a 20. století, byly různorodého charakteru. V nejednom případě byly protichůdné. Každá z velmocí zde totiž sledovala a prosazovala především své vlastní cíle. Jednou z velice aktivních zemí v dané oblasti ve sledovaném období byla Německá říše, která svůj vliv v Osmanské říši prosazovala zprvu skrze osmanskou armádu. Průstí důstojníci působili v Turecku již za vlády sultána Mahmuda II. Zlomovým okamžikem v německo-osmanských vztazích byl pak rok 1882, kdy byla do Istanbulu vyslána německá vojenská mise, v jejímž čele záhy stanul maršál Colmar von der Goltz. Von der Goltzova mise setrvala v Osmanské říši 14 let a měla za úkol reorganizovat osmanskou armádu. Německo si své postavení v Turecku dále zajišťovalo prostřednictvím ekonomických aktivit svých firem a bank v čele s nejsilnější Deutsche Bank. Německý kapitál byl investován zvláště do projektů týkajících se výstavby železnic. Hlavní impuls pro výstavbu železnic představovaly takzvané kilometrové záruky, které se pohybovaly ve výši 13–18 tisíc franků za jeden kilometr, a ke kterým se vázaly doplňkové koncese, zpravidla na těžbu nerostů po obou stranách železnice.¹ Na konci roku 1888 tak byla s německou finanční pomocí dobudována železnice z Bělehradu do Istanbulu a v roce 1892 byla prodloužena z istanbulské čtvrti Haydarpaşa do Ankary.²

Nejdůležitějším železničním projektem s mezinárodněpolitickým významem na počátku 20. století se stalo vybudování Bagdádské dráhy. Tento grandiózní plán přitahoval pozornost všech evropských mocností. Vysoká Porta potřebovala železniční systém, který by spojoval strategicky důležité body Osmanské říše, avšak nebylo jisté, kdo zakázku na výstavbu Bagdádské dráhy získá. S pověřením zajistit koncese pro Německo byl do Istanbulu vyslán ředitel Deutsche Bank Georg von Siemens, nicméně celá iniciativa musela být posílena ještě diplomaticky. Z tohoto důvodu podnikl německý císař Vilém II. na podzim roku 1898 cestu do osmanského hlavního města.³ Výprava Viléma II. velmi záhy přinesla své ovoce, a to když den před odjezdem do Německa dal sultán souhlas s prodloužením železnice pod vedením Deutsche Bank až k Perskému zálivu. Německý ministr zahraničí von Bülow k tomu psal:

---

¹ GOMBÁR, Eduard, *Moderní dějiny islámských zemí*, Praha 1999, s. 278–281.

² TAUER, Felix, *Svět islámu. Jeho dějiny a kultura*, Praha 2006, s. 343.

³ GOMBÁR, *Moderní dějiny*, s. 281–283.

„K hospodářským výsledkům císařovy cesty je třeba počítat získání koncese na stavbu přístavu v Hajdar-pasi, položení kabelu mezi Konstantinopolem a Konstancí a upevnění styků mezi tureckou vládou a velkými německými firmami... Sem patří i prodloužení Anatolské dráhy do Bagdádu. Tento plán, jak doufáme, se stane základem našeho hospodářského ovládnutí Malé Asie.“⁴

Pro Berlín se stalo zhotovení Bagdádské dráhy otázkou národní cti. Jedny německé noviny v tomto duchu napsaly: *„Nuže plnou parou vpřed k Eufratu a Tigridu a k Perskému zálivu. Pozemní cesta do Indie se tak znovu dostane do rukou, do nichž patří – do bojovných a pracovitých německých rukou.“⁵* Dne 5. března 1903 pak byly stanoveny definitivní podmínky koncese. Výchozím bodem dráhy spojující Istanbul s Bagdádem byla stanovena Konya, protože zde končila odbočka Anatolské dráhy (viz Příloha č. 1). Ve vztahu k Bagdádské dráze však v Berlíně převažovaly spíše vojensko-strategické cíle nad hospodářskými. To samé platilo u Hidžázské dráhy, která byla na systém Bagdádské dráhy napojena a spojovala Damašek s Medínou. Obě dráhy ze strategických důvodů značně znepokojovaly Velkou Británii. Trnem v oku jí byla zejména první zmíněná, neboť ohrožovala její zájmy v Perském zálivu, druhá se pak nebezpečně přiblížila k Sinaji.⁶ Turecko se potom podle Německa mělo vyvarovat jakýchkoliv sporů s ostatními evropskými státy, jež by mohly vést k válce nebo dokonce ke zhroucení říše ještě dříve, než by si v Berlíně zajistili svůj podíl na kořisti. Cílem Německa tedy bylo udržet Osmanskou říši při životě tak dlouho, dokud si nevybuduje pevné opěrné body v Malé Asii, ze kterých by v den rozpadu Osmanské říše bylo možné těžit.⁷

Na německou aktivitu hleděli však se značnou nelibostí v Londýně. Velká Británie v přístupu k Východní otázce zastávala po většinu 19. století zásadu „Integrity of Turkey“ (Integrita Osmanské říše). Tento postoj jasně formuloval markýz Salisbury, který prohlásil, že: *„Turecko existuje nikoli díky své životaschopnosti, nýbrž v důsledku dohody mocností, které vidí v zachování existence otomanské říše prostředek, jak se vyhnout vzájemným střetnutím v otázce rozdělení tureckého dědictví.“⁸* V důsledku mezinárodněpolitických změn však Británie zásadu „Integrity of Turkey“ na počátku

---

⁴ DURMAN, Karel, *Blízký východ ve světové politice 1918–1959*, Praha 1966, s. 28.

⁵ HUF, Hans-Christian, *Vzestup a pád mocných říší. Čínské císařství, Carské Rusko, Osmanská říše, Německá říše*, Frýdek-Místek 2008, s. 192.

⁶ GOMBÁR, *Moderní dějiny*, s. 280–283; HUF, s. 192–195.

⁷ BRIDGE, Franci Roy, *The Habsburg Monarchy and the Ottoman Empire 1900–1918*. In: KENT, Marian (ed.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, London 1996, s. 41–42.

⁸ REJSNĚRA, I. M., RUBCOVA, B. K., *Novověké dějiny orientálních zemí. Díl II*, Praha 1961, s. 365.

20. století definitivně opustila. Koncepce přestala mít smysl právě z důvodu stále silnějšího vlivu Berlína na Vysokou Portu a dále také proto, že bývalý úhlavní nepřítel v oblasti Rusko se postupně stával spojencem.⁹ Britské zájmy v Osmanské říši před první světovou válkou se tedy soustředily zejména do oblasti Mezopotámie a Perského zálivu, kde Britové zajišťovali lodní spojení Basra – Bagdád. Stranou pochopitelně nezůstal ani důraz na udržení přístupových cest do Indie. Británie proto působila v Egyptě, který byl de facto jejím protektorátem, a kontrolovala zde Suezský průplav. Nechyběly ani finanční zájmy. Ty však nebyly na rozdíl od ostatních velmocí nijak závratné. Londýn měl ve svých rukou v roce 1914 necelých 15 % osmanského státního dluhu.¹⁰

Naopak největším věřitelem byla Francie. Její podíl na státním dluhu Turecka činil něco kolem 62 %. Ekonomické a finanční aktivity byly pro Paříž nejdůležitějším polem působnosti. Francie byla v importu a exportu na prvním místě. Za oblasti nejvyšší politické důležitosti považovala Paříž Istanbul spolu s Úžinami a Sýrii, jež byla tradiční sférou vlivu a na níž si Francie činila teritoriální nároky. Dále pak Francouzi pomáhali Turecku s budováním četnictva.¹¹ Co se týče Ruska, jeho zrak se ubíral v první řadě směrem k Úžinám. Hlavním úkolem ruské diplomacie až do vypuknutí války se stala snaha přehodnotit jejich status a otevřít je ruským plavidlům, a to především v důsledku rostoucího hospodářského významu Ukrajiny. Uzavírání Úžin ruským obchodním lodím byla totiž častá praktika Turecka, která byla prováděna jako odvetné opatření v případě nepřátelských akcí z ruské strany. Rusko si také dělalo ambice na samotný Istanbul, jako na kolébku vlastní kultury.¹²

Pozice Rakousko-Uherska ve sféře Východní otázky v době před první světovou válkou připomínala pohyb na houpačce. Relativně klidné vztahy Rakousko-Uherska s Tureckem se velice vyostřily během bosenské krize. O rok později však postavení Vídně v Istanbulu značně vzrostlo jen proto, aby se během Balkánských válek opět zhroutilo.¹³ Nejslabší pozice v Osmanské říši zastával papírový drak mezi velmocemi,

---

⁹ DURMAN, s. 29–30.

¹⁰ KENT, Marian, *Great Britain and the End of the Ottoman Empire 1900–1923*. In: KENT, Marian (ed.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, London 1996 s. 166–171.

¹¹ KREISER, Klaus, NEUMANN, Christoph K., *Dějiny Turecka*, Praha 2010, s. 174; FULTON, L. Bruce, *France and the End of the Ottoman Empire*. In: KENT, Marian (ed.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, London 1996, s. 137–138.

¹² BODGER, Alan, *Russia and the End of the Ottoman Empire*. In: KENT, Marian (ed.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, London 1996, s. 74–78.

¹³ KODET, Roman, *Rakousko-Uhersko a Osmanská říše před první světovou válkou*, Plzeň 2014, s. 154–209.

kterým byla Itálie. Na dělení panství „Nemocného muže na Bosporu“ se podílela až tehdy, pokud jí to dovolovaly mezinárodní okolnosti. Její zájmy se soustředily především do oblasti severní Afriky, přesněji na území Tripolska a Kyrenaiky, které byly osmanskými provinciemi. Itálie zde rozvíjela podnikatelské a koloniální aktivity.¹⁴

Mezi oběma zeměmi vypukla v září roku 1911 právě kvůli těmto provinciím válka. Tripolsko s Kyrenaikou byly jedny z nejzaostalejších provincií Osmanské říše, avšak jako poslední africké území spravované přímo z Istanbulu měla tato oblast pro Turky především citovou než strategickou hodnotu. Obrana vzdáleného Tripolska však nebyla pro Osmanskou říši snadnou záležitostí.¹⁵ Doprava vojáků do severní Afriky po moři byla nemožná, protože Středozemní moře blokovalo italské námořnictvo a přísun pěchoty po souši byl zase znemožněn Brity, kteří zakázali osmanské armádě průchod Egyptem. V dané mezinárodní situaci se nenašla jediná velmoc, jež by vystoupila na obranu Osmanské říše.¹⁶ Z vojenského hlediska měla být italská invaze snadnou záležitostí. Turecké jednotky byly špatně vyzbrojené a početně slabé. Čítaly zhruba 10 000 mužů. Turci proto brzy přešli na partyzánský způsob vedení války. Italové z toho důvodu záhy zvýšili počet svých vojáků na 100 000. Přes některé dílčí úspěchy, kterých Turci dosáhli, však nakonec museli provincie vyklidit. Mírová smlouva z Ouchy byla podepsána 18. října 1912 v souvislosti s vypuknutím první balkánské války.¹⁷

Dne 8. října vypukla první ze dvou balkánských válek. Balkánské státy pod záštitou Ruska využily oslabení Osmanské říše. Do boje vrhly 700 000 mužů, proti kterým Turci mohli postavit nanejvýš 325 000 vojáků.¹⁸ Už 2. října předložily Srbsko, Černá Hora, Bulharsko a Řecko Osmanské říši ultimátum, ve kterém požadovaly zavedení reforem v Makedonii pod zahraniční kontrolou. Vysoká Porta souhlasila, ale odmítala se vzdát suverenity nad Makedonií.¹⁹ Nesplnění ultimáta znamenalo pro balkánské státy *fait accompli*, a tak se jejich armády daly do pohybu. Válečné operace probíhaly rychle. Srbové na konci října obsadili Skopje a Řekové na počátku listopadu

---

¹⁴ BOSWORTH, Richard J. B., *Italy and the End of the Ottoman Empire*. In: KENT, Marian (ed.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, London 1996, s. 51–55.

¹⁵ HANİOĞLU, M. Şükrü, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, Oxford, Princeton 2008, s. 168–169.

¹⁶ VESELÁ, Zdenka, *Novověké dějiny Turecka I. díl. Dějiny osmanské říše od reforem Nizami Cedidu do rozkladu impéria (1918)*, Praha 1966, s. 52–53, 65.

¹⁷ UYAR, Mesut, ERICKSON, Edward J., *A Military History of the Ottomans. From Osman to Atatürk*, Santa Barbara, Denver, Oxford 2009, s. 222–227.

¹⁸ PALMER, Alan, *Úpadek a pád Osmanské říše*, Praha 1996, s. 225.

¹⁹ PIRICKÝ, Gabriel, *Turecko*, Praha 2006, s. 62.

Soluň. Bulharská armáda obléhala Edirne a zastavena byla až na linii Çatalca 35 km před Istanbulem. Černohorci obléhali Skadar. Vojenská situace Turků byla zoufalá. V březnu 1913 bylo dobyto Edirne a v dubnu padl Skadar jako poslední turecká pevnost na Balkáně. Osmanská říše stanula na pokraji úplné porážky. Rychlý postup balkánských spojenců však začal znepokojovat některé evropské velmoci, jejichž zájmy v oblasti se ocitli v ohrožení. Nakonec tak byla pod tlakem Velké Británie na konferenci v Londýně, jejíž zástupce byl rozhněvaný nenasytností balkánských států, uzavřena v květnu roku 1913 mírová smlouva. Turecko ztratilo většinu svého evropského panství včetně Edirne, bývalého hlavního města Osmanské říše. Křehký mír však nevydržel dlouho a mezi vítěznými státy záhy propukly spory kvůli dělení kořisti. Hlavním předmětem sporu byla Makedonie a Thrákie. Na konci června 1913, útokem Bulharska na Srbsko a Řecko, vypukla druhá balkánská válka. Osamocené Bulharsko v ní bojovalo proti svým bývalým spojencům a proti Osmanské říši. Turci využili slabosti bulharské armády a dobyli zpět Edirne. V srpnu byl v Bukurešti uzavřen mír.²⁰

1.1 Osmanská říše po Balkánských válkách

Výsledky Balkánských válek byly pro Istanbul tragické. Osmanská říše přišla o nejvyspělejší provincie (Makedonii, Albánii a Thrákie) čítající rozlohu přes 150 000 km² se 4 miliony obyvatel. V Evropě Turkům zbyla jen východní Thrákie s městem Edirne a istanbulské předmostí. Jako obrovská katastrofa byla vnímána ztráta Soluně, rodného města mnoha významných osobností a kolébka Výboru jednoty a pokroku (od příště jen VJP).²¹ Vojenské ztráty osmanské armády nebyly o nic menší. Jen v první balkánské válce v bojích padlo 50 000 vojáků, 100 000 mužů bylo raněných a 75 000 jich zahynulo na různé choroby, jež konflikt doprovázely.²² Porážka takového rozsahu, a k tomu všemu ze strany bývalých poddaných, představovala pro tureckou pýchu ohromnou ránu. Vláda se navíc musela vypořádat nejen s razantním úbytkem příjmů, ale také s masivním nárůstem počtu uprchlíků, kteří po stovkách tisíc zaplavovali hlavní město v důsledku etnických čistek v průběhu Balkánských válek. Situace vlády v dané chvíli tak byla více než komplikovaná.²³

---

²⁰ WEITHMANN, Michael W., *Balkán. 2000 let mezi východem a západem*, Praha 1996, s. 239–248.

²¹ GOMBÁR, *Moderní dějiny*, s. 305; PIRICKÝ, s. 63.

²² KODET, *Rakousko-Uhersko*, s. 205.

²³ HANİOĞLU, s. 172–173.

Už koncem roku 1912 sílila nespokojenost turecké veřejnosti kvůli neúspěchům ve válce, a tak se začaly množit útoky proti vládě velkovezíra Kâmila Paši. Velkovezírovi se přesto situaci podařilo částečně uklidnit a současně dal příkaz, aby policie zatkla několik aktivistů VJP. Ty podezřívá, nutno dodat, že oprávněně, z přípravy převratu. Když se však začalo proslýchat, že Kâmil Paša je připraven přijmout ponižující podmínky a vydat Edirne, aby usmířil své anglické přátele, rozhodl se VJP konat. Dne 23. ledna 1913 došlo v Istanbulu k ozbrojenému převratu vedeným členy VJP. Skupina mladotureckých důstojníků v čele s Enverem Beyem vtrhla do hlavní zasedací místnosti v budově Vysoké Porty a se zbraní v ruce donutila Kâmila Pašu rezignovat. Při tomto státním převratu byl zastřelen ministr války generál Nâzım Paša, jenž měl vědět o činnosti VJP více, než kdokoli jiný. Poté se Enver odebral do sultánova paláce, kde jej donutil, aby do funkce velkovezíra jmenoval Şevkeda Pašu.²⁴ Sultán Mehmet V. Reşat (vládl 1909–1918) byl v této době do značné míry jen reprezentativní figurkou. Mocenskými centry byly armáda, v jejímž čele stál Şevket Paša a VJP, který měl pod kontrolou parlament. Jediné vysoké činitele, které mohl Mehmet V. nadále jmenovat, byli şeyhülislam a velkovezír.²⁵

Novým velkovezírem se tedy stal Mahmut Şevket Paša, jenž si současně ponechal křeslo ministra války. Okamžitě po svém příchodu do úřadu začal posilovat moc a vliv armády na chod státu. Vojenským guvernérem Istanbulu se stal Cemal Paša.²⁶ I po změně vedení se však první balkánská válka stále nevyvíjela ve prospěch Turecka. Mahmut Şevket Paša se rozhodl řešit potíže užším spojenectvím s Německem. Již v dubnu 1913 proběhly první sondáže o možnosti vyslání německé vojenské mise do Osmanské říše. Obrat na Německo nebyl překvapivý. Samotný Mahmut byl vycvičen německými důstojníky a byl velikým oblíbencem Colmara von der Goltze. Osmanská vláda se oficiálně rozhodla požádat o vyslání mise 22. května 1913. V Berlíně tuto zprávu přijal Velký generální štáb s radostí a pocitem zadostiučinění, jelikož o výsadní postavení v Osmanské říši usiloval již dlouhou dobu. Němci nyní navíc mohli kalkulovat s nasazením osmanské armády po boku Německa v případném konfliktu s Ruskem. Mahmut Şevket Paša se naplnění svého milovaného projektu nedožil.²⁷

Dne 11. června 1913 byl na něho spáchán atentát stoupencem Strany svobody a svornosti v odvetě za zabití Nâzima Paši při státním převratu. Cemal Paša jako vojenský

---

²⁴ PALMER, s. 226–227.

²⁵ FREELY, John, *Tajemství paláců. Soukromý život sultánů v Istanbulu*, Praha 2004, s. 284–286.

²⁶ UYAR, s. 230–234.

²⁷ Tamtéž, s. 237–238.

guvernér na nic nečekal a okamžitě zahájil masové zatýkání, většinou mezi členy Strany svobody a svornosti. Mnoho jejích příznivců bylo deportováno a odsouzeno k smrti. Mladoturci z VJP se tak zbavili nepohodlné opozice a konečně se chopili naplno moci. Enver byl rychle povýšen, získal titul paša a stanul v čele ministerstva války. Novým velkovezírem se stal vnuk Muhammada Alího, Sait Halim Paša.²⁸ Úřad velkovezira pak zastával až do začátku února 1917, kdy ze „zdravotních důvodů“ rezignoval a na jeho místě stanul ambiciózní Talât Paša.²⁹ Skutečná moc nad děním v Osmanské říši tak byla od nynějška v rukou Envera Paši, Cemala Paši a Talâta Paši. Nový triumvirát udržoval kurz, jež nastavil Mahmut Şevket a pokračoval v jednání s Německem.

Konečná verze smlouvy mezi Osmanskou říší a Německem o vyslání vojenské mise byla podepsána 27. října 1913. Dohoda byla uzavřena na pět let s možností prodloužení. Velký generální štáb jmenoval do čela mise Ottu Limana von Sanderse, který dorazil do Istanbulu 14. prosince s malou skupinkou důstojníků. Turci touto smlouvou podle všeho nepředávali do rukou Němců pouze úplný dohled nad zaváděním vojenských reforem, ale také přímé velení a kontrolu nad některými klíčovými armádními jednotkami. Von Sanders se navíc mohl zapojovat do všech rozhodovacích procesů armády, včetně povyšování a přeřazování vojáků. Liman von Sanders byl vybaven vlastnostmi, činící z něho výborného velitele, avšak postrádající diplomatický takt. Téměř okamžitě po svém příjezdu se tak dostal do rozepří skoro se všemi svými tureckými protějšky. Německá vojenská mise při příjezdu čítala 41 důstojníků. Během roku 1914 se její počet zvýšil na 70 a koncem války působilo v Turecku přes 800 důstojníků. Kromě reorganizace, výcviku a modernizace osmanské armády bylo cílem německých důstojníků naučit své turecké kolegy německým způsobům vedení války.³⁰

Brzy po příchodu do Osmanské říše začala stoupat hvězda mladého ctižádostivého důstojníka Friedricha Bronsarta von Schellendorfa, jenž se zanedlouho stal nejvlivnějším německým poradcem v Turecku, když von Sanderse odsunul na druhou kolej. To bylo zapříčiněno z velké části značnou oblibou von Schellendorfa u Envera Paši. Von Schellendorf pracoval velmi pečlivě na reorganizaci osmanského generálního štábu a pod jeho vedením byla přepracována většina tureckých strategických plánů. Formálně byl náčelníkem osmanského generálního štábu Enver

---

²⁸ ZÜRCHER, Erik J., *Turkey. A Modern History*, London 1997, s. 115; PALMER, s. 227–228.

²⁹ Eastern Report No. 2, 7. 2. 1917, The National Archives, Kew (dále jen TNA), CAB 24/143/2. Ve skutečnosti Sait Halim Paša odstoupil z důvodu neustálých střetů s VJP. Nástup Talâta Paši do úřadu velkovezira pak ještě více vyostřil vztahy mezi ním a Enverem Pašou, které byly již v té době na hraně únosnosti.

³⁰ UYAR, s. 237–238.

Paša, ale povinnostmi, které mu z jeho funkce plynuly, se Enver zabýval jen s krajní nechtí. Místo toho raději plánoval své megalomanské projekty, jakým byla i jeho ofenzíva na Kavkaz v zimě 1914. Po jejím ztroskotání ztratil Enver sebemenší zájem o dění v generálním štábu. Von Schellendorf se tak v lednu 1915 stal de facto náčelníkem osmanského generálního štábu. Ve své funkci setrval až do svého odvolání v prosinci 1917, kdy ho nahradil generál Hans von Seeckt.³¹ Některými historiky je pak právě von Schellendorf označován za hlavního strůjce genocidy Arménu, přestože pro to neexistují žádné přímé důkazy.³²

Důvod proč Enver přenechal Němcům kontrolu nad de facto celým generálním štábem, byl prostý. Enver Paša a část úzkého vedení VJP totiž věřili v německou vojenskou nadřazenost. Je pravdou, že německá vojenská mise značnou měrou skutečně přispěla ke zvýšení vojenské efektivity Osmanské říše, důležité je však dodat, že do Turecka nebyla vyslána zrovna důstojnická elita. Jejich velkým nedostatkem byla zejména špatná jazyková vybavenost a neznalost osmanských poměrů. Ze strany tureckých důstojníků se kromě toho Němci těšili pramalé důvěře. V průběhu první světové války pak špatná komunikace, vzájemné opovrhování a místy obyčejná xenofobie omezovaly možnosti německého velení. Bylo by tudíž chybou připisovat vinu za každou porážku Turkům, a zásluhy za každé vítězství Němcům.³³

Porážka, již Osmanská říše utrpěla v Balkánských válkách, byla velmocemi chápána, jako počátek završení fáze jejího kolapsu. Colmar von der Goltz však tvrdil, že úpadek říše a její očekávaný rozpad by neměl být považován za samozřejmý. Mladá generace tureckých elit, která byla nyní u moci, byla totiž ve svém myšlení značně ovlivněna Západem. Tito lidé byli obrovskými patrioty, a nehodlali jen tak přihlížet rozpadu své země.³⁴ V důsledku neúspěchu v Balkánských válkách se proto mladoturci obrátili k prosazování autoritářské politiky s prvky šovinistického nacionalismu a vedení VJP začalo poprvé propagovat politiku poturčování. Na všechny křesťanské menšiny se od nynějška pohlíželo s krajní nedůvěrou. Vládnoucí triumvirát se nově začal orientovat také na panturkismus, který usiloval o sjednocení všech turkických

---

³¹ Tamtéž, s. 238–239.

³² DADRIAN, Vahagn N., *The History of the Armenian Genocide. Ethnic Conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucasus*, New York, Oxford 2003, s. 255–258.

³³ UYAR, s. 239–242.

³⁴ LIEVEN, Dominik, *Dilemmas of Empire 1850–1918. Power, Territory, Identity*. In: *Journal of Contemporary History* 34, 1999, 2, s. 192–194.

národů od Balkánu po Střední Asii do jednoho celku pod vedením Osmanské říše. S jednoznačným příklonem k panturkismu to ale nebylo tak snadné.³⁵

Nezanedbatelná část členů VJP stále podporovala koncept osmanismu. Tato idea prosazovala myšlenku věrnosti a rovnosti všech národnostních, ale i náboženských skupin vůči osmanskému trůnu. Šlo o snahu vytvořit na území říše jednotný osmanský národ. Turci se touto romantickou představou snažili upevnit loajalitu hlavně mezi křesťanskými poddanými, které neoslovoval ani islám, ani turectví. Dalším, avšak výrazně slabším proudem byl panislamismus, který zdůrazňoval, že obnova říše má pramenit z jednoty muslimské obce. Mladoturci panislamismus po pokusu o kontrarevoluci pokládali spíše za hrozbu. Přesto ho ale neváhali využít, když si chtěli v počátcích první světové války získat přízeň arabských poddaných.³⁶

Na konci 19. století však Turci a Arabové začali, stejně jako o něco dříve Řekové, Srbové, Bulhaři nebo Arméni, podléhat evropským ideologiím. Západní liberální patriotismus a nacionalismus byly původně islámskému světu cizí. Základním znakem arabské a turecké identity byla víra a oddanost vůči vládci i dynastii, jež vládla ve jménu víry. Postupně se ale realitě osmanských zemí stával blízký nacionalismus středoevropského typu, který byl pro místní vzdělané elity srozumitelný.³⁷ O to, že si Turci začali uvědomovat svou národní identitu, se pak hlavní měrou zasloužila evropská turkologie z přelomu 19. a 20. století. Tento vývoj v kombinaci s razantním zmenšováním rozlohy Osmanské říše mezi lety 1908–1913 vedl k tomu, že se mladoturci záhy obrátili k prosazování tureckého nacionalismu a panturkismu. V těchto krocích spatřovali jedinou možnost, jak zachránit svou zemi.³⁸

Nejvýznamnějším teoretikem tureckého nacionalismu byl sociolog a filozof Ziya Gökalp. Byl zároveň nejvlivnějším ideologem mladoturků. Gökalp se domníval (na rozdíl od panturkistů, pro něž národ znamenal společnou rasu), že hlavním určujícím rysem národa je kultura. Proto například prosazoval, aby byla složitá osmanská turečtina s arabskými a perskými prvky nahrazena jednoduchou lidovou turečtinou. Dále se zasazoval o modernizaci a turkizaci islámu.³⁹ Politika poturčování, snahy o centralizaci a perzekuce podmaněných národů ale měla negativní dopad na do té doby vyvážené arabsko-turecké vztahy. Netrvalo to dlouho a v reakci na tyto kroky se plně

---

³⁵ GOMBÁR, *Moderní dějiny*, s. 309; PIRICKÝ, s. 55, 63.

³⁶ ZÜRCHER, s. 133–135.

³⁷ LEWIS, Bernard, *Dějiny blízkého východu*, Praha 1997, s. 288–290.

³⁸ ZÜRCHER, s. 133–134.

³⁹ PIRICKÝ, s. 61–62.

rozvinul arabský nacionalismus, zejména mezi vzdělanými muslimy v Damašku. Pro mnohé arabské politiky, kteří doposud ve svých zemích zastávali nejvyšší úřední funkce, začala být jejich kariéra nyní závislá na tom, do jaké míry a zda vůbec podporují turkizaci. Arabové v duchu arabského nacionalismu začali naopak požadovat, aby se Osmanská říše decentralizovala a aby arabské provincie dostaly více pravomocí nebo dokonce autonomii. Po utužení mladotureckého režimu a úplném obratu k politice panturkismu a turkizace v druhé polovině roku 1913 se Arabové začali připravovat na ozbrojené povstání. Istanbul svými kroky přetřhával vazby se svými tradičními provinciemi.⁴⁰

1.2 Vstup Osmanské říše do první světové války

Mladoturecký triumvirát si z Balkánských válek vzal důležité ponaučení. Enver, Talât i Cemal pochopili, že bez aliance s některou z evropských velmocí jsou dny Osmanské říše sečteny. Prohlášení evropských diplomatů z doby před Balkánskými válkami o tom, že nebudou tolerovat jakoukoliv změnu statu quo ve sféře Východní otázky, nebral v Istanbulu už nikdo vážně. Mladoturci se proto rozhodli, že vymaní Turecko z nepříjemné mezinárodní izolace.⁴¹ Ta se ale paradoxně ještě v červenci 1914 zdála být pro Osmanskou říši značnou výhodou, jelikož stála mimo systém znepřátelených bloků a mohla se tak sama rozhodnout, ke komu se v nadcházejícím konfliktu přidá, nebo zda si zachová neutralitu. O blížícím se globálním střetnutí však v roce 1913 neměl nikdo ani tušení, a tak se mezitím mladoturci snažili navázat spojení s některou z velmocí.

Vztahy Turecka s Británií a Francií se ve druhé polovině roku 1913 značně zlepšily. Pro Istanbul byly obě země rozhodně důležitějšími obchodními partnery, než kterými byly Rakousko-Uhersko s Německem. Ke třenicím mezi Velkou Británií a Osmanskou říší však docházelo kvůli dostavbě nejjižnějšího úseku Bagdádské dráhy, proti kterému Londýn ostře protestoval. Tyto neshody se nicméně v srpnu 1913 podařilo vyřešit.⁴² Palmer v tomto ohledu uvádí, že: „*V anglo-tureckých vztazích panoval takový klid, že se britský velvyslanec po sarajevském atentátu vrátil na čtrnáct dní do Anglie na*

---

⁴⁰ HOURANI, *Dějiny arabského světa. Od 7. století po současnost*, Praha 2010, s. 307–309; SCHULZE, Reinhard, *Dějiny islámského světa ve 20. století*, Brno 2007, s. 60–61.

⁴¹ HANIOĞLU, s. 174.

⁴² PALMER, s. 231–232.

dovolenou.⁴³ Možnost uzavřít spojení však Foreign Office na podzim roku 1913 odmítlo. V únoru 1914 pak Istanbulu zavřeli dveře také ve Vídni.⁴⁴

Talât Paša se proto pokusil o navázání užších vztahů s Ruskem. Chystal se využít ruských obav z narůstajícího vlivu a vojenské přítomnosti Němců v Úžinách. V únoru 1914 přijala osmanská vláda ruský návrh smlouvy týkající se východní Anatólie, jež poskytovala tamějším křesťanským komunitám jistou míru ochrany. V květnu se Talât v čele turecké delegace odebral na Jaltu, kde ho car Mikuláš II. přijal ve své letní rezidenci v Livadijském paláci. Při této příležitosti nabídl Talât ruskému ministru zahraničí Sazonovovi spojení, který jej však odmítl. Mehmet Cavit Bey, kolega Taláta Paši z ministerstva financí, se naopak snažil zlepšit vztahy s Francií, která stále hrála prim ve finančních záležitostech Turecka. Paříž se podílela na řízení Osmanské banky, měla hlavní slovo v Osmanské komisi pro státní dluh a osmanskému ministerstvu financí poskytovala kromě cenných rad také půjčky. Cemal Paša se proto v první polovině července 1914 rozhodl navštívit Quai d'Orsay a zde se vyslovil, že by se Osmanská říše za určitých podmínek mohla orientovat na Dohodu. Jeho návrh byl ale stroze odmítnut.⁴⁵ Osmanští představitelé neuspěli se žádostí o spojení ani v Německu, přestože mělo v Turecku vojenskou misi a nikdo nepochyboval o jeho zásadním politickém vlivu v Istanbulu. Turecko tak „mělo v době Sarajeva mnoho nepřátel a žádné spojení“.⁴⁶

Berlín začal přehodnocovat svůj postoj vůči možnému spojení s Osmanskou říší až v průběhu červencové krize. Mužem, který sehrál v těchto dnech významnou roli v rychlém turecko-německém sblížení, byl německý velvyslanec u Vysoké Porty baron Hans von Wangenheim. V Istanbulu se těšil téměř stejnému postavení, jaké měl před ním Stratford Cannig nebo hrabě Ignatjev.⁴⁷ Dne 22. července 1914 využil Enver Paša situace a předložil von Wangenheimovi nabídku vojenského obranného spojení. Von Wangenheim obratem informoval Berlín a již 24. července získal celý projekt podporu císaře Viléma II. V Istanbulu tak byla okamžitě zahájena tajná jednání.⁴⁸

Porad, na kterých se rozhodovalo, zda vstoupit do případného konfliktu na straně Německa, se účastnila pouze část nejužšího vedení VJP. Jednání se konala ve vile

---

⁴³ Tamtéž, s. 231.

⁴⁴ HANIOĞLU, s. 174.

⁴⁵ PALMER, s. 232–233; HANIOĞLU s. 175.

⁴⁶ TUCHMANNOVÁ, Barbara, *Srpnové výstřely. Začátek první světové války*, Praha 2000, s. 145.

⁴⁷ GLENNY, Misha, *Balkán 1804–1999. Nacionalismus, válka a velmoci*, Praha 2003, s. 255.

⁴⁸ GOMBÁR, Eduard, *Blízký východ za první světové války*. In: Historický obzor 9, 1998, 7/8, s. 146.

velkovezíra Saida Halima Paši a kromě něho se jich účastnili Enver Paša, Talât Paša a předseda parlamentu Halil. Cemal Paša, Cavit Bey včetně většiny členů kabinetu o těchto jednáních nebyli vůbec informováni.⁴⁹ Někteří členové úzkého vedení VJP totiž stále byli pro spojenectví s Dohodou. Pak zde byla ještě třetí frakce, která hájila politiku neutrality. Enver však obratně argumentoval pro spojenectví s Německem, když tvrdil, že pokud vypukne válka, Rusko se téměř jistě pokusí rozšířit své území na úkor Osmanské říše. Na ochranu ze strany Británie a Francie se pak podle něho nemohlo Turecko spoléhat, protože obě země byly nyní Ruským spojencem.⁵⁰

Dne 2. srpna 1914 byla podepsána spojenecká smlouva s Německem. Obě strany se zavázaly, že v rakousko-srbském konfliktu zůstanou neutrální. Osmanská říše se měla připojit k Centrálním mocnostem v případě, že se do konfliktu zapojí Rusko, a donutí tak ke vstupu do války Německo. Německo se zavázalo, že bude chránit turecké teritorium. Smlouva vstupovala neprodleně v platnost a měla být držena v tajnosti. Je nutné zdůraznit, že byla podepsána dva dny po té, co Rusko mobilizovalo proti Německu. Turečtí představitelé si byli této okolnosti dobře vědomi, byly tady však dva významné důvody, proč i za těchto okolností smlouvu s Německem uzavřeli. Za prvé, Německo bylo jedinou velmocí, ochotnou podepsat s Osmanskou říší smlouvu jako rovný s rovným, což pro mladoturky, kteří se snažili zlikvidovat polokoloniální status jejich země, bylo zásadní. Za druhé, mladoturci se mylně domnívali, že válka se povede pouze s Ruskem. Vstup Británie do války v důsledku porušení neutrality Belgie skutečně nečekali.⁵¹ Následující tři měsíce v Turecku se však ještě nesly v duchu zdání neutrality. Značná část tureckého veřejného mínění, stejně jako někteří představitelé VJP, nebyli stále myšlenky války nakloněni. O změnu veřejného mínění ve prospěch války se postarala Velká Británie.

Osmanská říše již v průběhu Balkánských válek zahájila program obnovy námořní moci. Ministr námořnictví Cemal Paša se proto obrátil s žádostí o pomoc na Velkou Británii, jež měla Osmanské říši pomoci s přestavbou její flotily. Na jaře 1912 tak v čele britské námořní mise v Turecku stanul kontradmirál sir Arthur Limpus. V srpnu 1914 Limpusova mise čítala 70 důstojníků, což v té době odpovídalo počtu Němců v rámci německé vojenské mise. Anglické firmy k tomu získaly zakázky na

---

⁴⁹ KREISER, s. 175; GOMBÁR, *Moderní dějiny*, s. 372.

⁵⁰ SHAW, Stanford J., SHAW, Ezel Kural, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Vol. II. Reform, Revolution and Republic. The Rise of Modern Turkey. 1808–1975*, London, New York, Melbourne 1977, s. 309–310.

⁵¹ ZÜRCHER, s. 116–117.

vybudování nových námořních doků v Istanbulu a İzmitu. Turci také začali uvažovat o posílení loďstva ve snaze získat námořní převahu v Egejském moři. Toho mělo být dosaženo nákupem lodí v zahraničí.⁵² Záhy se Osmanské říši naskytla výborná příležitost k nákupu dvou supermoderních dreadnoughtů. Ty byly od roku 1911 stavěny v Newcastleu na objednávku brazilské vlády. Ta však v roce 1913 o lodě ztratila zájem. Pokud by je Turecko získalo, rovnováha sil ve východním Středomoří by se naklonila na jeho stranu. *Reşadîe* a *Sultan Osman I.* však stály závratnou sumu 6 milionů liber. Aby si Turci mohli dovolit obě lodě koupit, neváhali si půjčit u pařížských bank. Došlo ke zvýšení daní na vlnu a tabák, státním úředníkům nebyla vyplacena část mezd, ale stále to nestačilo. Rozběhla se tak celonárodní sbírka, která sjednotila veškerý turecký lid. Dne 27. července 1914 přijelo do Británie 500 námořníků, aby si lodě převzali a odpluli s nimi do Istanbulu. 2. srpna byly lodě připraveny k předání, k němuž ale nedošlo. První lord admirality Winston Churchill nechal obě turecké lodě zkonfiskovat, jelikož se obával nedostatečné námořní převahy nad Německem v Severním moři.⁵³

Turci zuřili, obviňovali Brity z pirátství, ale nebyli s tím schopni nic udělat. Přestože jim Churchill později napsal omluvný dopis a slíbil jim vrátit peníze, nemohlo to již nic změnit na obratu tureckého veřejného mínění směrem k Centrálním mocnostem.⁵⁴ K podobnému činu došlo také ve Francii, kde úřední místa nechala zabavit padesát jednoplošníků, které se v zemi vyráběly na objednávku turecké vlády.⁵⁵ Nastalé situace využilo Německo, jehož vojenské velení rozhodlo, aby dva německé křižníky *Goeben* a *Breslau* posílily osmanské loďstvo v Černém moři. Obě lodě působily ve Středomoří, kde měly za úkol blokovat přesuny francouzských vojáků na evropská bojiště. Dne 4. srpna obdržel kontradmirál Wilhelm Souchon depeši z Berlína, ve které byl informován o uzavření tajného spojení s Tureckem a dostal rozkaz, aby se odebral do Istanbulu. Britové po celou dobu obě lodě pronásledovali, avšak v důsledku chybných rozkazů britské admirality a značné opatrnosti velitele britského Středomořského loďstva admirála Milnea *Goeben* a *Breslau* Britům unikly a dne 10. srpna propluly Dardanelami.⁵⁶

---

⁵² KODET, *Rakousko-Uhersko*, s. 210–212; PALMER, s. 233.

⁵³ KODET, Roman, *The Contribution to the History of the Ottoman Navy in the 19th Century and before the First World War*. In: *Prague Papers on the History of International Relations* 6, 2010, 2, s. 100–102.

⁵⁴ VAN DER KLOOT, William, *Válečné lekce. Zážitky sedmi budoucích státníků za první světové války*, Praha 2011, s. 33.

⁵⁵ GILBERT, Martin, *První světová válka. Úplná historie*, Praha 2005, s. 66.

⁵⁶ HRBEK, Jaroslav, *Velká válka na moři. 1. díl. Rok 1914*, Praha 2001, s. 71–76.

Londýn protestoval a žádal Turecko, které bylo stále neutrální, o vydání obou německých křižníků. Němci ve spolupráci s mladoturky však záhy našli řešení, když *Goeben* a *Breslau* byly odprodány Osmanské říši za symbolickou cenu a inkorporovány do tureckého válečného loďstva. Posádky obou lodí dostaly fezy a turecké uniformy. *Goeben* byl poté přejmenován na *Yavuz Sultan Selim* a *Breslau* na *Midilli*, přičemž obě lodě měly nadále pouze německé velitele. Wilhelm Souchon se stal vrchním velitelem osmanského námořnictva. Turecká veřejnost byla nákupem obou lodí nadšená a přechod Osmanské říše do tábora Centrálních mocností tím byl dovršen.⁵⁷

V Istanbulu došlo ke značnému posílení vlivu německé vojenské mise a proněmecké kliky uvnitř vedení VJP. Dne 9. září 1914 byla ukončena činnost britské námořní mise a současně došlo ke zrušení systému kapitulací. Od nynějška tak všichni cizinci v zemi podléhali osmanské jurisdikci.⁵⁸ Když dne 27. září britské válečné loďstvo hlídkující u vjezdu do Dardanel zastavilo a vrátilo zpět turecký torpédový člun, reagovali Turci uzavřením Úžin a naklazením min v průlivu. Obchodní spojení mezi okolním světem a Černým mořem přestalo existovat, čímž utrpěly jak osmanské, tak rumunské, bulharské a především ruské přístavy. Drtivé německé vítězství u Tannenbergu na konci srpna 1914 pak přesvědčilo i poslední zastánce neutrality, že „*at' se na evropských bojištích přihodí cokoli, Rusko již nikdy nebude disponovat takovými prostředky, aby mohlo podniknout rozsáhlejší ofenzívu za hranicemi impéria*“.⁵⁹ Dne 9. října sdělil Enver Paša von Wangenheimovi, že se mu konečně podařilo získat své kolegy pro vstup do války. Enver však požadoval po německém velvyslanci finanční prostředky pro tureckou armádu. Německo souhlasilo a poslalo do Istanbulu dva miliony tureckých liber ve zlatě.⁶⁰ Již 22. října vydal Enver Paša Souchonovi písemný rozkaz, ve kterém stálo: „*Turecké loďstvo musí získat na Černém moři nadvládu nad mořem. Vyhledejte ruské loďstvo a zaútočte na ně bez vyhlášení války tam, kde je naleznete.*“⁶¹ Plán útoku na ruské černomořské základny nakonec posvětil také Cemal Paša. V časných ranních hodinách 29. října zaútočilo turecké loďstvo na ruské přístavy.⁶²

---

⁵⁷ GOMBÁR, *Blízký východ*, s. 147; HRBEK, *I. díl*, s. 133.

⁵⁸ ANDERSON, M. S., *The Eastern Question 1774–1923. A Study in International Relations*, London, Melbourne, New York, Toronto 1966, s. 313–314.

⁵⁹ PALMER, s. 235–236.

⁶⁰ GOMBÁR, *Blízký východ*, s. 147.

⁶¹ HRBEK, *I. díl*, s. 133.

⁶² GOMBÁR, *Moderní dějiny*, s. 374.

2 První světová válka a Osmanská říše

Vstupem Turecka do války začal „závěrečný akt velmocenského boje o dědictví nemocného muže na Bosporu“.⁶³ Rusko bylo tureckým útokem na námořní základny pobouřeno. Ministr zahraničí Sazonov dal Istanbulu na srozuměnou, že hlavní podmínkou pro obnovení míru mezi oběma zeměmi je vypovězení všech německých důstojníků z Turecka. Mladoturci však ultimátum odmítli.⁶⁴ Dne 2. listopadu 1914 tak Ruské impérium formálně vyhlásilo Osmanské říši válku. Velká Británie a Francie učinily totéž 5. listopadu, avšak nepřátelské operace zahájil Londýn již o čtyři dny dříve.⁶⁵ Britové zaútočili 1. listopadu na tureckou minonosku v Ízmiru. Následující den ostřelovali z moře Akabu, a když se osmanští vojáci stáhli, vyslali Britové do přístavu výsadek, který vyhodil do povětří budovu pošty.⁶⁶ 3. listopadu zaútočila britsko-francouzská eskadra na turecká pobřežní opevnění v Dardanelách. Britské lodě ostřelovaly pevnosti Seddülbahir a Ertogrul na evropském břehu a francouzské lodě pevnosti Kumkale a Orkaniye na asijském pobřeží. Celá akce trvala 11 minut a bylo při ní zabito 150 tureckých vojáků. V Seddülbahiru zasáhl jeden granát muniční sklad a zničil v něm téměř všechna děla. Poškození pevnosti nedokázali Turci už nikdy opravit.⁶⁷ Přes nepatrné úspěchy, jichž bylo dosaženo, měla celá tato akce spíše negativní dopad. Turci si společně s německými poradci uvědomili zranitelnost Úžin a napříště věnovali jejich obraně zvláštní pozornost. Všechny další útoky vedené proti Dardanelám tak už nemohly počítat s momentem překvapení.⁶⁸

Britský premiér Asquith 5. listopadu prohlásil, že: „*Umíráčkem osmanské nadvládně nejen v Evropě, ale i v Asii jsme nezazvonili my, ale sama osmanská vláda.*“⁶⁹ Byla to však právě Británie, která situace využila jako první, když 3. listopadu uznala Kuvajt za nezávislý stát (samozřejmě pod britskou ochranou) a o dva dny později oficiálně anektovala Kypr. Dne 18. prosince pak byla vyhlášena nezávislost Egypta, opětovně pod britskou ochranou.⁷⁰ Istanbul na tyto kroky reagoval vyhlášením války státům Dohody. Do 11. listopadu byla Osmanská říše ve válce s Británií, Francií a

---

⁶³ DURMAN, s. 37.

⁶⁴ GROMYKA, A. A., CHVOSTOVA, V. M., *Dějiny diplomacie. Díl třetí. Diplomacie v první etapě všeobecné krize kapitalistické soustavy*, Praha 1967, s. 44.

⁶⁵ SHAW, s. 312.

⁶⁶ GILBERT, *První světová válka*, s. 156–157.

⁶⁷ HRBEK, *1. díl*, s. 135; GILBERT, Martin, *Churchill. Život*, Praha 2002, s. 278.

⁶⁸ HRBEK, Jaroslav, *Velká válka na moři. 2. díl. Rok 1915*, Praha 2001, s. 23.

⁶⁹ GILBERT, *První světová válka*, s. 157.

⁷⁰ HANIOĞLU, s. 192; SHAW, s. 312.

Ruskem. 14. listopadu pak sultán Mehmet V. po poradě se şeyhüislamem oficiálně prohlásil konflikt za džihád.⁷¹ Sultán tímto krokem vyzval veškeré muslimy, kteří žili na územích pod kontrolou Ruska, Francie a Británie, aby povstali a ztrestali bezvěrce. Němci si od tohoto kroku slibovali značné výsledky. Doufali totiž, že vyhlášení svaté války probudí „islámský fanatismus“ a že v Indii způsobí rozsáhlé povstání.⁷² Toho se Britové skutečně obávali, protože vyhlášení džihádu představovalo pro strukturu indické armády a její muslimské vojáky zřetelnou hrozbu. Ačkoli výzva ovlivnila některé muslimské vojáky indické armády, nebezpečí se nenaplnilo. Přesto se však Britové rozhodli příliš neriskovat, a tak prapory tvořené převážně muslimy do bojů proti Turkům nenasazovali. Je však třeba dodat, že značné množství muslimů proti vojákům Mehmeda V. skutečně bojovalo a často bez námitek.⁷³ Provolání svaté války našlo bezprostřední ohlas pouze u posledního egyptského chedíva Abbáse Hilmího II. (od vypuknutí války dlel ve vyhnanství v Istanbulu), podle nějž měli všichni Egyptané povstat proti britské nadvládě. Na jeho výzvu v Egyptě ale nikdo nereagoval. Jediné hmatatelné výsledky ve vyhlášení džihádu tak lze spatřit na podzim 1915, kdy propuklo postání Sanúsijů v Libyi a Dárfúru.⁷⁴

V Istanbulu bylo vyhlášení války doprovázeno celkovou mobilizací. Enver Paša se prohlásil vicegeneralissimem, čímž do svých rukou převzal operační řízení všech pozemních a námořních sil. Prvořadým cílem pro vládnoucí triumvirát byla domácí reforma. V průběhu války proto byla provedena řada změn, které rozbouraly téměř všechny staré struktury Osmanské říše. Ty byly nahrazeny moderním sekulárním státem, který se mohl opřít o nacionalismus a militarismus turecké společnosti. Náboženské soudy tak například přešly pod ministerstvo spravedlnosti a náboženské školy pod ministerstvo školství. Mladoturci také odstartovali proces industrializace. Obětí jejich hospodářské politiky se stali v první řadě arménští a řečtí podnikatelé, kteří se v průběhu války uchylovali do emigrace a na jejich místa nově nastoupili muslimští obchodníci. Válka navíc vyvolala mimořádnou poptávku po potravinách, z níž těžil turecký venkov. Anatolie zaznamenala v tomto ohledu obrovský boom. Noví zbohatlíci se napříště stali hlavní oporou tureckých nacionalistů. Hospodářská situace Osmanské

---

⁷¹ ZÜRCHER, s. 118–119.

⁷² GOMBÁR, *Blízký východ*, s. 148.

⁷³ KEEGAN, John, *První světová válka*, Praha 2003, s. 175–176; SIMKINS, Peter, JUKES, Geoffrey, HICKEY, Michael, *První světová válka. Válka, která měla být poslední*, Praha 2014, s. 288.

⁷⁴ PALMER, s. 236; GOMBÁR, *Blízký východ*, s. 148.

říše ale přesto nebyla nejlepší.⁷⁵ V době vypuknutí první světové války dosáhl zahraniční dluh Turecka ohromné částky 3,2 miliardy franků a s každým dalším rokem stráveným ve válce vládní zadluženost rostla.⁷⁶

Jedinou možností, jak zvrátit úpadek říše bylo stanout po válce na straně vítězů. Mladoturci se opájeli představou, že ve válce získají zpět ztracená území na Kavkaze. Doufali také, že v případě vstupu Řecka do války na straně Dohody budou moci připojit k říši západní Thrákii a egejské ostrovy, které ztratili v průběhu Balkánských válek. Stejně představy měli také o připojení Tripolska a Kyrenaiky, poté co do konfliktu vstoupila Itálie.⁷⁷ Mladoturci proto upínali svou pozornost směrem na bojiště, kde se rozhodovalo o jejich osudu. Vrcholní představitelé státu se domnívali, že válka bude krátká a že se rozhodne v několika bleskových taženích. Stav armády této představě ale vůbec neodpovídal. Naopak osmanská armáda vstupovala do války s řadou nedostatků. Když byla vyhlášena mobilizace, tisíce mužů zaplavily odvodová stanoviště, avšak čtvrtina z nich musela být poslána domů kvůli nedostatku stravy, oblečení a potřebného vybavení. Více jak polovina těžké výzbroje, která byla nakoupena v nedávné době za horentní sumy, byla ztracena během ústupových bojů v průběhu Balkánských válek. Zásoby střeliva, především dělostřelecké granáty, byly téměř vyčerpány a situaci nezlepšovalo ani spojení s Německem. V důsledku neexistence přímého železničního spojení byla totiž doprava mezi oběma státy dočasně vydána na milost a nemilost Bulharsku a Rumunsku. Ze slíbené pomoci od Němců pak do Turecka dorazil jen nepatrný zlomek.⁷⁸

Osmanská armáda se na počátku roku 1915 skládala ze čtyř regionálních armád se sídlem v Istanbulu, Bagdádu, Erzincanu a Erzerumu. Během války bylo pak vytvořeno dalších pět armád. Historicky nezávislou složkou osmanské armády bylo dělostřelectvo, které se těšilo výlučnému postavení již od dob Mehmeda II., jenž právě díky dělostřelectvu dobyl v roce 1453 Konstantinopol. Běžným polním dělem osmanské armády byl kanón Krupp ráže 75 mm, avšak i přes výsadní postavení, jaké artilérie požívala, také tato armádní složka byla na konci roku 1914 v neutěšeném stavu. Generální štáb dále musel brát v potaz také katastrofální stav komunikací v Anatólii, kvůli kterým se zpožďovaly přesuny vojáků na fronty. Prototypem tureckého vojáka pak byl anatólský rolník, většinou mizerně vzdělaný avšak statečný, oddaný a vytrvalý.

---

⁷⁵ GLENNY, s. 256–257; GOMBÁR, *Moderní dějiny*, s. 374–375.

⁷⁶ REJSNĚRA, s. 381.

⁷⁷ HANIOĞLU, s. 179.

⁷⁸ UYAR, s. 243–244.

Britové a Francouzi svého protivníka na základě zhodnocení výbavy armády značně podceňovali. Opravdová síla Turků spočívala právě v jejich prostých vojácích a v jejich vlastenectví, které je motivovalo k obraně rodné půdy.⁷⁹ Asi nejdůležitějším problémem Osmanské říše konečně bylo, že její hranice byly nehajitelné. Turci mohli počítat s útokem kdekoliv na jejich více jak 12 000 km dlouhé pobřeží.⁸⁰ Důvod účasti Osmanské říše v prvním globálním konfliktu stručně vystihl polní maršál Paul von Hindenburg: „*Pro Turecko představoval vstup do války otázku bytí či nebytí, tedy mnohem více, než pro nás ostatní.*“⁸¹

2.1 Boje v Černomoří a válka na Kavkaze

Vrchní velitel osmanského loďstva admirál Souchon se spolu se svým štábem při plánování bojových akcí v Černém moři řídil výhradně politickými zájmy Německa. V Berlíně se logicky předpokládalo, že se zavlečením Ruska do války s Tureckem se usnadní situace rakousko-uherským a německým armádám na východní frontě. Admirál Souchon se však ještě před rozvinutím námořních operací zaměřil na zlepšení kondice osmanské flotily, jelikož trpěla množstvím nedostatků. Některým lodím chyběla odpovídající výzbroj, zásoby uhlí a maziv byly žalostné, stroje nebyly udržovány, trupy lodí byly na mnoha místech zrezivělé, často chyběly vodotěsné přepážky a dveře, a k tomu všemu nefungovala téměř ani jedna radiostanice. Přesto se zásluhou německých důstojníků podařilo během několika týdnů uvést do bojového stavu alespoň část lodí. Na podzim roku 1914 tak měla Osmanská říše (mimo bitevní křižník *Goeben* a lehký křižník *Breslau*) k dispozici 3 řadové lodě, 2 lehké křižníky, 9 torpédoborců, 9 torpédovek, 19 dělových člunů a asi 20 menších a pomocných lodí.⁸²

Ruská Černomořská flota v čele s admirálem Andrejem Eberhardtem byla tureckým útokem v ranních hodinách 29. října naprosto zaskočena. Admirál Souchon naplánoval koordinovaný útok na klíčové ruské přístavy. Hlavní ruské síly kotvící v Sevastopolu čítaly 7 řadových lodí, 3 křižníky, 4 ponorky, 5 torpédoborců, 4 minonosky, 1 dělový člun a 2 transportní lodě. Další plavidla byla dislokována v Jevpatoriji, Oděse, Novorossijsku, Očakovu a v Batumi. Jako první zaútočily dva

---

⁷⁹ SIMKINS, s. 285–286.

⁸⁰ ROGAN, Eugene, *The Fall of the Ottomans. The Great War in the Middle East. 1914–1920*, New York 2015, s. 75.

⁸¹ ANDERSON, s. 315.

⁸² HRBEK, *I. díl*, s. 131–132.

turecké torpédoborce na přístav v Oděse, kde ostřelovaly kotvící válečné a obchodní lodě včetně přístavního zařízení. V 06.33 bitevní křižník *Goeben* spolu se dvěma torpédoborci *Tasoz* a *Samsun* připlul k Sevastopolu a zahájil palbu na přístav. Ruské pobřežní baterie palbu opětovaly, a proto v 06.50 *Goeben* akci přerušil a odplul. Na zpáteční cestě k Bosporu pak *Goeben* poškodil jeden ruský torpédoborec a potopil minonosku *Prut*. Téměř současně s útokem *Goebenu* zahájil operace také lehký křižník *Breslau*. Fregatní kapitán Kettner nejprve nechal položit miny v Kerčském průlivu, na kterých se ještě týž den potopily dvě obchodní lodě Rusů a následně spolu s dělovým člunem *Berkisatvet* ostřeloval přístav Novorossijsk. V přístavu došlo k zapálení nádrží s ropou a vzniklý požár zničil 14 ruských obchodních lodí. V 06.30 pak turecký křižník *Hamidiye* ostřeloval Feodosiji, kde zapříčinil požár v železničních a přístavních skladech. Celá akce admirála Souchona však z vojenského hlediska nezpůsobila Černomořskému loďstvu závažnější škody.⁸³

Překvapivý útok osmanského námořnictva nicméně u ruského velení vyvolal strach z pozdějšího výsadku nepřítel. To vedlo k rychlému zaminování některých oblastí, především přístupů k Oděse a Sevastopolu. Za dva měsíce položili Rusové do obranných minových přehrad přes 4200 min. Předpoklad výsadku se však záhy ukázal jako mylný. Hlavním úkolem Černomořského loďstva v průběhu války potom bylo podporovat akce ruských pozemních sil na Kavkaze a zejména pak narušovat námořní spoje Osmanské říše podél anatolského pobřeží. Ty byly pro Turecko životně důležité, jelikož nedisponovalo v Anatolii žádnou železniční sítí, která by umožňovala zásobovat vojska na kavkazské frontě materiálem a v dostatečné míře dopravovat do Istanbulu uhlí ze Zonguldaku, který byl za války jediným zdrojem paliva pro turecké loďstvo. Rusové tedy až do vystoupení z války podnikali výpady proti osmanskému pobřeží ve snaze co nejvíce ochromit turecké zásobování.⁸⁴

Z vojenského a politického hlediska však byla pro mladoturky mnohem důležitější kavkazská fronta. Jako první v rámci plánu aktivní obrany a v reakci na turecké námořní akce z 29. října zahájila útok na turecké území carská armáda v noci na 2. listopadu. Jednotky 1. kavkazského sboru pod velením generála Georgije Bergmanna postupovaly do vnitrozemí na linii mezi městem Oltu a horou Ararat bez výrazného

---

⁸³ Tamtéž, s. 132–134.

⁸⁴ HYNEK, Vladimír, KLUČINA, Petr, ŠKŇOUŘIL, Evžen, *Válečné lodě 3. První světová válka*, Praha 1988, s. 314–320; HRBEK, *I. díl*, s. 135.

odporu.⁸⁵ Během tří dnů Rusové postoupili o 25 km. Lehkost s jakou vojáci území okupovali, pak zřejmě generála Bergmanna vedla k rozhodnutí, aby jednotky pokračovaly v pohybu směrem na Köprüköy, vesnici ležící nedaleko Erzurumu. Mezitím však turecký velitel v Erzurumu Hasan İzzet Paşa obdržel rozkaz z Istanbulu, aby neprodleně zahájil protiútok. Dne 6. listopadu tak začala první regulární bitva Osmanské říše v první světové válce. Boje trvaly až do 11. listopadu, když Rusové provedli poslední útok na Köprüköy, při kterém přišli o 40 % svých mužů. Generál Bergmann značně podcenil tureckou bojeschopnost, a proto nařídil ústup zpět na výchozí pozice. Podle osmanských zdrojů zaznamenali Turci při ruské ofenzívě 1983 mrtvých a 6170 zraněných. Dalších asi 3000 vojáků bylo zajato a kolem 2800 mužů dezertovalo. Naproti tomu ruské ztráty v boji činily 1000 mrtvých, 4000 raněných a 1000 vojáků zemřelo v důsledku podchlazení. Ještě předtím než začal padat sníh, a učinil tak z Kavkazu neprostopné území, se obě strany vrátily do svých původních postavení a přisunuly k nim čerstvé posily. Jak ruští, tak turečtí velitelé pak očekávali, že boje nezačnou dříve než na jaře, potom co sníh roztaje.⁸⁶

Z tohoto omylu je měl ale zakrátko vyvést Enver Paşa, který se rozhodl vést zimní frontální útok proti ruským pozicím. Dne 8. prosince 1914 se vylodil společně s von Schellendorffem a von Feldmannem v Trabzonu, odkud se vydal do Erzurumu k hlavnímu štábu 3. armády.⁸⁷ Enver, který kavkazské tažení naplánoval, vybral toto místo z mnoha příčin. Bojiště se nacházelo daleko od hlavních ruských sil dislokovaných v Evropě, a proto by sem Rusové jen obtížně přisouvali posily. Mladoturecký vůdce se navíc opájel svou nereálnou panturkistickou představou, když věřil ve velké povstání místních muslimů proti ruské nadvládě. Enver se domníval, že „*vzpomínky na násilnosti přivedou ,zahraniční Turky‘, jak turečtí nacionalisté s oblibou nazývali všechny muslimy žijící mimo území kdysi či potenciálně osmanské, na tureckou stranu*“.⁸⁸ Osmanská říše tak měla znovu získat území, která ztratila po Berlínském kongresu v roce 1878. Enver chtěl na Kavkaze aplikovat stejnou taktiku, kterou uplatnili Němci při jejich vítězství u Tannenbergu. Od záměru vést zimní tažení se snažil Envera odradit Liman von Sanders, ale neúspěšně. Enverovy plány a převzetí strategie bitvy u Tannenbergu se nelíbily ani osmanským velitelům u 3. armády.⁸⁹

---

⁸⁵ ZUBOV, Andrej (ed.), *Dějiny Ruska 20. století. Díl I. 1894–1939*, Praha 2014, s. 289.

⁸⁶ ROGAN, s. 76–79.

⁸⁷ Tamtéž, s. 102.

⁸⁸ KEEGAN, s. 178.

⁸⁹ ROGAN, s. 103.

Enver Paşa byl však vůči jakýmkoliv námitkám nepřístupný a podle některých byl horší než nemyslicí, když „*projevoval spíše kvality osamělého dobrodruha než generála*“.⁹⁰ Jeho rozhodnutí zaútočit na Kavkaz v nadmořské výšce přesahující 3000 metrů na počátku zimy, která, jak se mělo později ukázat, byla jednou z nejhorších zim s rekordními přívaly sněhu a teplotami hluboko pod -20 °C, mělo mít fatální následky. Velitel 3. armády Hasan İzzet Paşa s uskutečněním Enverova plánu souhlasil jen za předpokladu, že jeho muži obdrží vybavení nutné pro vedení zimních operací. Požadoval proto dostatek teplého oblečení, jídla a munice. Podle Enverova mínění by však tato opatření jen zbytečně oddálila zahájení celé ofenzívy. Když pak Enver Paşa dorazil do Erzurumu, aby zahájil válečné tažení, předal mu Hasan İzzet Paşa, který za těchto podmínek nevěřil v úspěch kampaně, svou rezignaci. Jeho odstoupení ještě před započítím bojů představovalo pro Turky značné oslabení, neboť přišli o schopného velitele znajícího zrádný kavkazský terén. Enver Paşa se proto 19. prosince ujal osobního velení 3. armády. Novým velitelem X. armádního sboru pak byl jmenován Hafız Hakkı Paşa, ambiciózní důstojník bez jakýchkoli zkušeností.⁹¹

Plán koordinovaného útoku na ruskou základnu Sarıkamış ležící na silnici mezi Karsem a Erzurumem byl zahájen 22. prosince a zprvu se zdálo, že se situace bude vyvíjet v turecký prospěch. V očekávání, že Turci nezaútočí dříve než na jaře, poté co roztaje sníh, převelelo totiž ruské velení část jednotek z Kavkazu na důležitější bojiště v Evropě. Turci tak disponovali značnou početní převahou. Rusové s tureckou ofenzívou na konci prosince roku 1914 vůbec nepočítali a byli jí proto naprosto zaskočení. V nastalém zmatku ruští velitelé navíc svými chybnými rozkazy situaci ještě zhoršovali a 26. prosince se zdálo, že Turci Sarıkamış skutečně dobydou. Turecké jednotky však zaznamenaly v bojích velké ztráty a bylo nezbytné znovu zkonsolidovat síly. Enver Paşa proto nařídil odložit hlavní útok o třicet šest hodin.⁹² Rozhodující střetnutí v bitvě u Sarıkamışe proběhlo 29. prosince. Tou dobou si však mrazivé počasí již vybíralo svou krutou daň. Z původního počtu více jak 50 000 tureckých vojáků IX. a X. sboru zemřelo v důsledku omrzlin téměř 32 000 mužů. Postup 3. armády dále brzdily obrovské závěje sněhu. Potíží Osmanů tak obratně využil generál Alexandr Myšlajevskij, který dopravil po železnici z Karsu k Sarıkamışi nové posily. Vyčerpané turecké jednotky utrpěly ve střetu s Rusy katastrofální porážku, kterou navíc umocnilo

---

⁹⁰ GOMBÁR, *Blízký východ*, s. 148.

⁹¹ UYAR, s. 247; ROGAN, s. 103–104.

⁹² ROGAN, s. 106–112; SHAW, s. 314–315.

Enverovo váhání s ústupem. Dne 2. ledna 1915 padl do zajetí celý IX. turecký sbor. Když 17. ledna boje skončily, byla prakticky celá 3. turecká armáda zničena. Rusové ukořistili téměř všechna děla z 271 děl, která si s sebou Turci vezli. Největší zásluha na ruském vítězství patří generálu Nikolaji Judeničovi, který úspěšně bojoval na Kavkaze až do konce ruské účasti v první světové válce.⁹³

Pro Osmanskou říši představovala tato porážka hned na začátku války naprostou katastrofu. Jeden německý důstojník prohlásil, že 3. armáda „*utrpěla pohromu, která svou rychlostí a úplností nemá ve vojenských dějinách obdoby*“.⁹⁴ Ze 120 000 tisíc mužů schopných boje při zahájení tažení, jich po jeho skončení zůstalo k dispozici necelých 9000. Podle některých historiků pak bitva u Sarıkamıše znemožnila Osmanské říši vést na kavkazské frontě jakékoliv útočné akce po dobu následujících dvou let.⁹⁵ Rusové naopak na jaře 1915 rozvinuli bojové operace v okolí jezera Van, kde využívali pomoci místních Arménů. Generál Judenič směřoval se svými muži dále do tureckého vnitrozemí směrem na Muş. Zde pak v létě na hlavu porazil tureckou armádu a přinutil ji k rychlému ústupu. Od té chvíle držela Judeničova kavkazská armáda strategickou iniciativu ve svých rukou. V lednu roku 1916 postoupily ruské jednotky až k Erzurumu. Generál Judenič se rozhodl město dobýt, dokud byl nepřítel demoralizovaný. Na konci ledna byly přípravy na útok dokončeny a před Erzurumem byly soustředěny celé tři čtvrtiny kavkazské armády. Pevnost, která byla pokládána za nedobytnou, byla carskou armádou pokořena 3. února. Ztráty 3. turecké armády dosáhly více než 60 000 mužů, včetně 20 000 zajatců a 450 děl. Ruské ztráty oproti tomu činily pouhých 15 000 osob, což bylo při obléhání pevnosti relativně zanedbatelné množství.⁹⁶

Osmanská říše utrpěla zásadní porážku. Naopak úspěchy, jichž Rusové dosáhli, pozvedly mezi vojáky morálku. Generál Judenič proto pokračoval v útočných akcích na osmanském území. Na počátku března Rusové dobyli Bitlis a na pobřeží Černého moře obsadili přístav Rize. O měsíc později padl Trabzon.⁹⁷ V červenci pak carská armáda zahнала na ústup 3. tureckou armádu u Erzincanu, který posléze dobyla. Po těchto porážkách se turecké vojsko na Kavkaze ocitlo na pokraji zkázy. Od dubna však na kavkazskou frontu začaly přijíždět turecké posily z Gallipoli. Nezáviděníhodným

---

⁹³ WILLMOTT, Hedley Paul, *První světová válka*, Praha 2005, s. 84–85; KEEGAN, s. 180.

⁹⁴ FROMKIN, David, *A Peace to End All Peace. The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East*, New York 2001, s. 121.

⁹⁵ UYAR, s. 248.

⁹⁶ ZUBOV, s. 294, 299–300.

⁹⁷ GILBERT, *První světová válka*, s. 309, 321, 327; WARNER, Philip, *První světová válka*, Ostrava 1997, s. 158.

úkolem zahnat Rusy zpět a urovnat chaotické poměry na frontě byl pověřen generál Mustafa Kemal Paša.⁹⁸ Kemalovi se v srpnu skutečně podařilo vytlačit Rusy z východní Anatólie a znovu dobýt arménská města Muş a Bitlis. Toto vítězství zpečetilo jakékoliv vyhlídky na plánované vytvoření Velké Arménie pod patronací Ruska.⁹⁹ Turecká situace na Kavkaze se tak na zbytek roku 1916 stabilizovala. Po Únorové revoluci se ruská armáda obrátila k defenzivní strategii. Turci se navíc po celý rok 1917 soustředili především na mezopotámskou a syropalestinskou frontu. Po Říjnové revoluci pak ruská Rada lidových komisařů ukončila boje a požádala o příměří. Na mírových jednáních v Brestu Litevském v březnu 1918 Rusko souhlasilo s evakuací východní Anatólie.¹⁰⁰ Podle čtvrtého článku mírové smlouvy pak měly ruské jednotky neprodleně vyklidit Kars, Ardahan a Batumi.¹⁰¹

Již v únoru 1918 vyhlásily protibolševické síly v Tbilisi Zakavkazskou republiku. Tento státní útvar však neměl dlouhého trvání. V důsledku rozporů jednotlivých národů se na konci května Zakavkazská republika rozpadla na Arménii, Ázerbájdžán a Gruzii. Pro Turky, kteří chtěli získat zpět své bývalé území, nebylo obtížné dostat oblast znovu pod kontrolu. Už na začátku května tak zahájili ofenzívu na Kavkaz, obsadili Kars a postupovali dále na východ směrem na Alexandropol (dnešní Jerevan), který 15. května okupovali. Boje s Armény nicméně pokračovaly. V polovině června se Turci nacházeli nedaleko Tbilisi. V září roku 1918 pak Enver Paša okupoval se svou armádou Ázerbájdžán včetně ropných nalezišť v Baku.¹⁰²

2.1.1 Arménská otázka

Drtivá porážka turecké 3. armády v lednu 1915 a následný postup ruských jednotek do východní Anatólie jsou spojovány s arménskou tragédií. Arméni tvořili v Osmanské říši významnou národnostní menšinu a do 19. století byli považováni za loajální komunitu. Pozice Arménů se však v průběhu 19. století začala rapidně zhoršovat zejména v důsledku zahraničních intervencí evropských mocností, které se snažily zavést reformy v jejich prospěch. Tyto kroky ale Vysoká Porta chápala jako výrazné

---

⁹⁸ VAN DER KLOOT, s. 116–117. Mustafa Kemal byl povýšen do hodnosti generála 1. dubna 1916, což s sebou neslo také titul Paša. Toto ocenění získal za odvrácení nebezpečí obsazení Edirne. PRAVEC, Karel, *Kemal Atatürk*, Praha 1967, s. 18–19.

⁹⁹ GILBERT, Martin, *Dějiny dvacátého století. 1900–1933. Svazek I.*, Praha 2005, s. 281.

¹⁰⁰ GOMBÁR, *Moderní dějiny*, s. 376.

¹⁰¹ Plné znění Brestlitevského míru viz http://avalon.law.yale.edu/20th_century/bl34.asp#treatytext [Cit. dne 16. 3. 2016].

¹⁰² GOMBÁR, *Blízký východ*, s. 149; GILBERT, *První světová válka*, s. 558.

zasahování do vnitřních záležitostí země. Arménská otázka se pak vyhroutil během vlády sultána Abdülhamida II., tedy v době kdy Osmanská říše ztratila značnou část území a kdy se mezi Armény začalo šířit nacionalistické hnutí. Když pak v roce 1896 skupina arménských teroristů přepadla a obsadila v Istanbulu Osmanskou banku, zajala tam rukojmí a vyhrožovala, že pokud nedojde v šesti východoanatolských provinciích obývaných Armény k okamžitému zavedení reforem, vyhodí budovu do povětří, dosáhl turecký hněv svého vrcholu. Poté, co jiná skupina teroristů zaútočila na budovu Vysoké Porty, a další útočníci se pokusili o atentát na sultána, vypukla v Istanbulu davová hysterie muslimů, jež si vyžádala mezi Armény téměř 6 tisíc obětí.¹⁰³

Do svízelné situace se Arméni dostali po Balkánských válkách, které měly na situaci v Turecku hluboký dopad. Osmanská říše ztratila poslední zbytky evropského panství, a tak se na nejpočetnější ze zbývajících menšin začalo pohlížet jako na největší hrozbu v zápasu o zbývajících části území v srdci impéria. Celou situaci ve vztahu k Arménům přesně vystihl Abdülhamid, když prohlásil: „*Tím, že nám [velmoci] vzaly Řecko a Rumunsko, uťaly tureckému státu nohy. Když nám odňaly Bulharsko, Srbsko a Egypt, usekly nám ruce. A když teď rozdmýchávají nepokoje mezi Armény, dostávají se k našim životně důležitým orgánům... Musíme se za každou cenu bránit.*“¹⁰⁴

Po vstupu Turecka do války spatřovali arménští nacionalisté v Rusku naději na ustavení vlastního státu ve východní Anatolii. Ruská propaganda jejich naděje obratně podporovala a v důsledku toho pak tisíce Arménů bojujících v řadách osmanské armády dezertovaly a přidávaly se do řad armády ruské. Mnoho Arménů přebíhalo frontu právě v době bojů u Sarikamışe na přelomu roku 1914/1915.¹⁰⁵ Turci pak obviňovali arménské zběhy z předávání informací o jejich pozicích a počtech ruské straně. Arménští vojáci, kteří zůstali v řadách turecké armády, se ocitli v neúnosné situaci. Turci svým spolubojovníkům přestávali věřit a hleděli na ně jako na pátou kolonu. Nebylo neobvyklé, že každý den docházelo u každého praporu k „náhodnému“ zastřelení tří až pěti Arménů.¹⁰⁶ Po drtivém ruském vítězství v lednu 1915, byli Arméni obviněni z toho, že byli příčinou turecké porážky. Všichni arménští muži sloužící v turecké armádě proto byli demobilizováni a v únoru organizováni do pracovních skupin. Celou situaci se následně rozhodla vyřešit osmanská vláda v čele s Talátem

---

¹⁰³ GOMBÁR, *Moderní dějiny*, s. 284–286.

¹⁰⁴ BOBELIAN, Michael, *Děti Arménie. Zapomenutá genocida a stoletý boj o spravedlnost*, Praha 2013, s. 31.

¹⁰⁵ GOMBÁR, *Blízký východ*, s. 148.

¹⁰⁶ ROGAN, s. 108.

Paşou, a to vysídlením veškeré arménské populace z válečné zóny do oblasti Dajr az-Zaur ležící v syrské stepi. Na začátku dubna 1915 tak začalo zatýkání, popravy a přesídlování desítek tisíc Arménů. Průběh deportací byl poznamenán obrovskými ztrátami na životech, kdy střízlivé odhady hovoří o 600–800 000 mrtvých.¹⁰⁷

Většina z obětí zemřela při dlouhých pochodech pouští bez jídla a vody, které byly navíc často záměrně prodlužovány. Tisíce lidí zahynulo ve vlnách Černého moře, jiní byli umučeni (za užití baštonády), další byli jednoduše zabiti.¹⁰⁸ VJP připisoval tyto excesy přehnanému hněvu tureckých a kurdských občanů. Byla však zaznamenána celá řada zákroků ze strany tureckých muslimů, kteří se snažili své arménské sousedy před deportacemi ochránit. Mnoho indicií tak nasvědčuje tomu, že za podněcováním těchto hrůz stál úzký okruh VJP v čele s Talátem Paşou a Bahaettinem Şakirem, politickým komisařem Speciálních jednotek (Taşkilât-ı Mahsusa), které se na arménských masakrech podílely ve velké míře. Tato skupina lidí chtěla pod rouškou války vyřešit arménskou otázku likvidací arménské komunity ve východní Anatolii jednou provždy. Historické důkazy pro toto tvrzení však nejsou k dispozici, protože dokumenty VJP i Speciálních jednotek týkající se těchto událostí byly zničeny nebo ztraceny.¹⁰⁹

Dodnes jsou tak vedeny spory o počtech obětí a o to, kdo nese za tuto tragédii zodpovědnost. Zásadně opačný pohled na události pak mají přirozeně v Turecku a Arménii. Turečtí historikové tvrdí, že proruské aktivity Arménů byly pro vedení válečných operací na kavkazské frontě neúnosné. Vinu za masakry připisují mezietnickým bojům Arménů, Kurdů a tureckého četnictva, a proto za ně podle nich nenesla tehdejší turecká vláda přímou zodpovědnost. Na základě jejich odhadů při deportacích a pogromech nemělo zemřít více než 200 000 Arménů. Arménští národní historikové naproti tomu mluví až o desetinásobně větším číslu (započítávají i ty, kteří emigrovali) a trvají na tom, aby celá událost byla označována za genocidu. Na důkaz verze, že genocidu řídila celá mladoturecká vláda, posloužily arménským národně orientovaným historikům falšované telegramy Taláta Paşi, které v roce 1920 otiskl arménský nacionalista Aram Andonian.¹¹⁰ Přístup v pohledu na arménské masakry a jejich označování za genocidu se různí také mezi západními autory.

---

¹⁰⁷ REDGATEOVÁ, Anna Elizabeth, *Arméni*, Praha 2003, s. 283; GOMBÁR, *Blízký východ*, s. 148.

¹⁰⁸ HANSA, Karel, *Hrůzy východu*, Beroun 1923, s. 50–52.

¹⁰⁹ KREISER, s. 180; GLENNY, s. 260; GOMBÁR, *Blízký východ*, s. 149.

¹¹⁰ SCHULZE, s. 71–72, 343; GOMBÁR, *Moderní dějiny*, s. 376.

2.2 Operace Gallipoli

Na přelomu let 1914/1915 došlo ve Velké Británii a Francii v důsledku patové situace na západní frontě ke změnám v pohledu na vedení válečných operací. V Londýně posílila svůj vliv skupina důstojníků prosazujících vedení nových akcí na vedlejších bojištích, kterými měli být z války vyřazeni slabší němečtí spojenci. Značná pozornost proto začala být věnována oblasti Balkánu a Blízkého východu. Britští stratégové pak vybrali za jedno z míst možného útoku prostor Dardanel.¹¹¹ Úspěšný úder na Úžiny by Dohodě přinesl mnoho výhod. Za prvé by obsazení Istanbulu vedlo ke kapitulaci Turecka a ke zhroucení mladotureckého režimu, a za druhé by takový úspěch jistě zabránil tomu, aby se některý z doposud neutrálních balkánských států přidal na stranu Centrálních mocností. Vyřazení Osmanské říše z války by navíc umožnilo zásobovat Rusko vojenským materiálem bezpečnou cestou přes jeho jižní přístavy v Černém moři.¹¹²

Alternativa útoku na Dardanely pak nabyla na naléhavosti 2. ledna 1915 poté, co ministr zahraničí Edward Grey obdržel od britského velvyslance v Petrohradu telegram, ve kterém Rusové po Britech požadovali, aby proti Osmanské říši provedli nějakou pozemní nebo námořní demonstrativní akci, která by přiměla Turky k částečnému stažení sil z kavkazské fronty.¹¹³ Britská admirálita jednala bezodkladně a už 13. ledna souhlasila s námořní akcí proti Dardanelám. Dne 26. ledna zásluhou prvního námořního lorda Johna Fishera pak francouzská vláda schválila spoluúčast svého loďstva při dělostřeleckých přípravách.¹¹⁴ Lord Fisher však měl záhy k čistě námořnímu útoku námítky a žádal součinnost pozemních sil. Již v roce 1878, když proplouval s britskou flotilou Dardanelami, si všímal silných dělostřeleckých baterií a byl přesvědčený, že turecká děla stále dokážou vážně poškodit jakoukoli flotilu snažící se tímto místem proplout. Proto následně odmítl uvolnit pro operaci moderní bitevní loď.¹¹⁵

K realizaci námořní operace Britové a Francouzi připravili 21 bitevních lodí, 1 bitevní křižník, 5 lehkých křižníků, 28 torpédoborců, 13 ponorek a 37 minolovek. Vrchním velitelem námořní expedice byl jmenován Sackville Hamilton Carden a jeho

---

¹¹¹ BOHUCKÝ, Luděk, *Gallipoli 1915*. In: Historický obzor 10, 1999, 11/12, s. 256.

¹¹² ANDERSON, s. 322.

¹¹³ GILBERT, *Churchill*, s. 280.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 284–285.

¹¹⁵ SIMKINS, s. 294–295.

zástupcem byl kontradmirál John de Robeck.¹¹⁶ Pro pozemní akci byly zpočátku vyčleněny pouze dva prapory námořní pěchoty o síle 2000 mužů, jejichž úkolem mělo být konečné zničení pevností vyřazených lodním dělostřelectvem. V případě, že by se však tyto jednotky společně s nasazením námořních sil ukázaly být jako nedostačující, byly na ostrov Lemnos dopravovány další pozemní síly. Na konci února se projekt čistě námořní operace začal měnit v ideu operace kombinované. Když dne 10. března viceadmirál Carden hlásil admiraltě, že pouhá námořní akce ztroskotala, oznámil ministr války Horatio Kitchener, že může uvolnit 18 000 vojáků pro spolupráci s loďstvem. Dále uvedl, že k dispozici je také Australsko-novozélandský armádní sbor (ANZAC) o síle 34 000 mužů. Francouzi pak poskytli jednu divizi o 18 000 mužích. Velitelem pozemních jednotek byl 12. března jmenován generál Ian Hamilton.¹¹⁷

Obrany Dardanel se ujal generál Otto Liman von Sanders, kterému obranu Úžin značně ulehčovaly geografické podmínky. Dardanelská úžina je při délce 60 km značně úzká (v nejužším místě 1 km) a nepřiliš hluboká, břehy jsou skalnaté a bez porostu. Evropský břeh je navíc velice strmý a u asijského břehu se nachází řada mělčin. Co se týče vojenských opatření, byly Dardanely chráněny systémem 35 let starých pevností na obou březích, vyzbrojených těžkými děly. Celkem se zde nacházelo 134 středních a těžkých děl.¹¹⁸ Turci navíc v důsledku spojeneckého útoku na pobřežní opevnění v listopadu předcházejícího roku přisunuli do oblasti velký počet mobilních děl, jež mohla během střelby snadno měnit polohu, a držet tak lodě Dohody v křížové palbě. Ve vodách průlivu pak byla rozmístěna minová pole a k odražení případného pozemního útoku bylo připraveno 200 000 vojáků 5. armády, která byla zřízena k obraně Úžin 24. března. Jejím velitelem byl jmenován Liman von Sanders.¹¹⁹ Je však nutné doplnit, že stejně jako na jiných místech i zde chyběla Turkům munice, palivo, potraviny a uniformy. Naštěstí pro Turky všechna technická oddělení pracovala díky Němcům bez potíží. Na Gallipoli se proto často říkalo „Deutschland über Allah“.¹²⁰

Operace Gallipoli začala 19. února 1915. Britské a francouzské lodě ostřelovaly ze vzdálenosti 12 000 m pevnosti Ertogrul, Seddülbahir a Orkaniye. Po pěti hodinách se lodě pokusily přiblížit na vzdálenost 5000 m, ale turecké dělostřelectvo odpovědělo mohutnou palbou, a tak se lodě stáhly zpět. Když se začalo stmívat, viceadmirál Carden

---

¹¹⁶ HYNEK, s. 254–255.

¹¹⁷ HRBEK, 2. díl, s. 35–41; BOHUCKÝ, s. 257.

¹¹⁸ HYNEK, s. 255–256.

¹¹⁹ BOHUCKÝ, s. 257.

¹²⁰ GLENNY, s. 259.

akci ukončil. Při dalším ostřelování tureckých pevností, které proběhlo 25. února, vyřadili Spojenci pevnosti vnější obrany. Loďstvo Dohody pokračovalo v akcích do 8. března, kdy se námořní útok prakticky zastavil.¹²¹ Viceadmirál Carden pochopil nedomyšlenost celého plánu. Válečné lodě nemohly zničit turecká děla, aniž by jim předtím minolovky vyčistily prostor a naopak minolovky nemohly být nasazeny, dokud nebylo vyřazeno dělostřelectvo. Toho zase nemohlo být dosaženo bez nasazení pozemních sil. Carden, který byl na prahu nervového zhroucení podal ze „zdravotních důvodů“ demisi. Jeho nástupcem se stal John de Robeck, který věřil, že dokáže těžká děla v pevnostech umlčet. Dne 18. března tak vyplula eskadra znovu do boje.¹²² Celá akce se však velmi rychle proměnila v katastrofu. Během urputného dělostřeleckého souboje najela francouzská bitevní loď *Bouvet* na minu a během pár minut se potopila. Potápějící se lodí přispěchala na pomoc bitevní loď *Gaulois*, kterou ale těžce poškodily zásahy dvou granátů, a musela proto odplout. Zakrátko pak na miny narazily britské bitevní lodě *Inflexible*, *Irresistible* a *Ocean*. První z lodí jen s velkými obtížemi odplula, zbylé dvě se potopily.¹²³

Po debaklu, který britsko-francouzské loďstvo utrpělo, bylo evidentní, že zvolený postup nikam nevede. De Robeck dopěl k závěru, že pro dobytí Dardanel je nezbytné podniknout kombinovanou operaci s armádou, a proto oficiálně požádal generála Hamiltona o pomoc pozemních sil. Všechny přípravy k vyloštění byly dokončeny v polovině dubna. Jednotky se měly vyložit na šesti plážích označených písmeny S, V, W, X, Y a Z. Na pláži Z u mysu Gaba Tepe pak měly operovat pouze jednotky ANZAC. Francouzi měli zaútočit na asijském břehu na pevnost Kum Kale a odvést tak pozornost tureckého velení (viz Příloha č. 2). Generál Hamilton měl pro vylošťovací operace k dispozici zhruba 80 000 vojáků a 160 děl. Plány na vyloštění neunikly pozornosti Turků, kteří se na ně dobře připravili. Měsíční pauza v aktivitě Dohody navíc poskytla turecko-německému velení čas, ve kterém se mu podařilo zkonsolidovat jednotky, vybudovat nová opevnění a doplnit výzbroj a zásoby munice. Turkům hrála do karet také vynikající znalost místního prostředí.¹²⁴

Na úsvitu 25. dubna se ke gallipolskému pobřeží vydaly první výsadkové čluny. Na počátku zaznamenávali spojenečtí vojáci úspěchy, avšak za necelý týden následoval ten samý scénář známý ze západní fronty. Dělostřelecky slabě podporované útoky

---

¹²¹ KOSIARZ, Edmund, *Námorné bitky*, Bratislava 1982, s. 367; HRBEK, 2. díl, s. 37–38.

¹²² BOHUCKÝ, s. 257.

¹²³ KOSIARZ, s. 367–368.

¹²⁴ HRBEK, 2. díl, s. 50–52.

pěšáků se lámaly v kulometné palbě nepříteli. Spojenecké jednotky tak nepostoupily dále než několik desítek, či stovek metrů od pobřeží. Gallipolská operace se pomalu ale jistě začala měnit v zákopovou válku a ztráty na obou stranách dosahovaly obrovských čísel. Hlavním nedostatkem celého vylodovacího plánu pak bylo, že neměl žádné alternativy. V květnu se navíc situace Dohody značně zhoršila, jelikož Němci začali soustřeďovat v okolí Dardanel své ponorky, které se zaměřovaly především na zásobovací a transportní lodě. Poté co německá ponorka U 21 torpédovala 25. května britskou bitevní loď *Triumph* a o den později bitevní loď *Majestic*, zůstávalo dohodové loďstvo u relativně bezpečného ostrova Lemnos.¹²⁵

Východiskem z krize se měla stát nová ofenzíva v zátocě Suvla, kterou naplánoval generál Hamilton na počátek srpna. Hlavním úkolem dobýt hřeben Sari Bair byl pověřen sbor ANZAC. Po zahájení akce se Novozélandčanům podařilo rychle vyhnat Turky z pahorku Chunuk Bair a na jiném místě hřebene Sari Bair dosáhl prapor Gurkhů úspěšně vrcholu. Brzy na to se však Gurkhové dostali pod palbu děl z vlastních lodí, jelikož jejich velitelé nepředpokládali, že by se mohli dostat tak daleko. Těžce dobyté území tak museli opustit. Útok Australanů na hřeben známý jako The Nek byl posléze také neúspěšný. Iniciativu záhy převzal obránce Sari Bairu, Mustafa Kemal.¹²⁶ Tomu se podařilo pozdvihnout upadající morálku svých vojáků a na 10. srpna nařídil mohutný protiútok, kterým smetl všechny spojenecké jednotky z kopců dolů. Na konci srpna se tedy i zde přesunuly boje do zákopů. Podle názoru některých historiků v tuto chvíli Spojenci bitvu o Gallipoli definitivně prohráli.¹²⁷

Žádná další útočná akce ze strany Dohody už napříště na Gallipolském poloostrově podniknuta nebyla. Generál Hamilton byl 14. října odvolán a na jeho místo byl jmenován generál Charles Monro. Po zhodnocení situace na bojišti poslal generál Monro na konci října dopis Kitchenerovi, ve kterém doporučil celé tažení ukončit. Válečná rada v Londýně 22. listopadu se závěry generála Monroa souhlasila a nařídila stažení všech jednotek.¹²⁸ Evakuace vojáků ze zálivu Suvla a ostatních jednotek sboru ANZAC byla zahájena 8. prosince 1915. Během dvanácti dní bylo beze ztrát transportováno 83 048 mužů, 4695 koní a 186 těžkých děl.¹²⁹ Evakuace předmostí u mysu Helles začala 29. prosince a probíhala až do 9. ledna 1916. Britové úspěšně

---

¹²⁵ BOHUCKÝ, s. 259–260.

¹²⁶ WARNER, s. 72–73; SIMKINS, s. 301.

¹²⁷ HEŘTOVÁ, Yvette, *Gallipoli 1915. Místo pro tisíc britských pušek*, Praha 2010, s. 240–243.

¹²⁸ Tamtéž, s. 244–246.

¹²⁹ GILBERT, *První světová válka*, s. 293.

stáhli 37 500 vojáků, 150 děl a 4200 koní. Díky precizní štábní práci, disciplinovanosti vojáků a přízni počasí se podařilo vojska Dohody z Gallipoli evakuovat bez jediné ztráty. Dardanelské tažení si však vyžádalo obrovské množství obětí. Bylo do něho zapojeno 410 000 britských vojáků (včetně vojáků britského impéria) a 70 000 Francouzů. Dohoda přišla celkem o 252 000 mužů, z toho bylo téměř 142 000 padlých a raněných. Odhady turecký ztrát se pohybují mezi 250 000 až 350 000 (z toho 186 000 padlých a raněných).¹³⁰

Dohoda nedosáhla gallipolskou operací žádného pozitivního výsledku. Nejenže nebyla Osmanská říše vyřazena z války, na stranu Centrálních mocností se přidalo Bulharsko, které si turecké vítězství vyložilo jako „*signál k nástupu do německého vlaku těsně předtím, než opustí nádraží*“.¹³¹ Dne 6. září 1915 tak vznikl Čtyřspolek (viz Příloha č. 3), kterým byla dotvořena protidohodová koalice první světové války.¹³² Prestiž britského námořnictva výrazně utrpěla a v Británii porážka přinesla silný otřes na domácí politické scéně. V Londýně se připomínal výrok admirála Nelsona, že: „*Každý námořník, který zaútočí na pevnost, je pitomec.*“¹³³ Na druhé straně vítězství Turků výrazně posílilo mladoturecký režim a dalo vzniknout novému hrdinovi, kterým se stal Mustafa Kemal. Vstup Bulharska do války navíc velmi brzy přinesl své plody. Když Bulhaři dobyli 5. listopadu Niš, zajistili tím Istanbulu přímé železniční spojení s Berlínem. Do Osmanské říše tak mohly snadno proudit dodávky munice včetně německých posil. Napříště Britové s Turky museli počítat jako s rovnocennými soupeři.¹³⁴

2.3 Mezopotámské bojiště

Očividný příklon Turecka k Německu v letních měsících roku 1914 otevřel oči britské vládě, která si začala plně uvědomovat zranitelnost strategických ropných zásob v Perském zálivu. Londýn považoval záliv a jeho pobřeží za britské jezero a nehodlal připustit jakékoliv ohrožení této oblasti. Vojenskými operacemi na mezopotámské frontě byla pověřena britská koloniální správa v Indii. V září byla z Indie přepravena po

---

¹³⁰ HRBEK, 2. díl, s. 72–73; SIMKINS, s. 303.

¹³¹ GLENNY, s. 263.

¹³² VESELÝ, Zdeněk, *Smlouvy, pakty, dohody. Slovník mezinárodněpolitických a diplomatických aktů*, Praha 2006, s. 51.

¹³³ HRBEK, 2. díl, s. 25.

¹³⁴ GILBERT, *První světová válka*, s. 286.

moři část 6. indické divize do Bahrajnu (tehdy nejdůležitější šejchát v zálivu), aby zajistila rafinerie Anglo-perské ropné společnosti v Ábádánu. Tato společnost byla hlavním dodavatelem pohonných hmot pro nejnovější generaci dreadnoughtů poháněných naftou. Po vstupu Osmanské říše do války se britská vláda chopila příležitosti, uznala nezávislost Kuvajtu a vyslala k ústí řeky Šatt al-Arab část 6. indické divize.¹³⁵ Dne 7. listopadu 1914 začaly boje na mezopotámské frontě, když 4500 britských a indických vojáků obsadilo poloostrov Fao.¹³⁶ Protože Britové neutrpěli při této operaci žádné ztráty, bylo rozhodnuto pokračovat v postupu proti proudu řeky Šatt al-Arab. Postup jednotek podporovaly malé říční parníky královského námořnictva a po sérii rychlých tureckých porážek se Britové 22. listopadu zmocnili Basry. Na počátku prosince pak padlo město Qurna, ležící na soutoku Eufratu a Tigridu, čímž se celé povodí Šatt al-Arabu dostalo pod britskou kontrolu. Britové, kteří dosáhli svých cílů bez větších problémů a ztrát na životech se proto rozhodli, že bude rozumné postupovat dále na sever směrem na Bagdád.¹³⁷

Když v dubnu roku 1915 Britové snadno odrazili turecký útok na Basru, došlo vrchní velení v čele s generálem Johnem Nixonem k přesvědčení, že během dalšího postupu na Bagdád není třeba počítat s výraznějším tureckým odporem. Tento názor ještě více zesílil, když na počátku června jednotky pod vedením generála Charlese Townshenda bez boje přemohly tureckou posádku v Amaře. Mladoturci, kteří nejdříve mezopotámské bojiště zanedbávali, se však po těchto událostech na oblast mnohem více zaměřili. Do Mezopotámie začaly být přisouvány nové posily a obranou Bagdádu byl pověřen generál Colmar von der Goltz.¹³⁸ Na konci června musel navíc generál Townshend řešit první vážné obtíže. Horko, které se ještě před měsícem dalo jakž takž vydržet, se nyní stalo nesnesitelným, jelikož teplota dosahovala 45 °C. K tomu mužstvo sužovala mračna komárů a na bojové morálce britských vojáků se začal nepříznivě podepisovat vliv nemoci. Úžeh a úpal způsobovaly „*neklid, úzkost, popudlivost a pocit naprosté deprese*“.¹³⁹ Přesto se generálu Townshendovi podařilo na konci září dobýt město Kút al-Amara a do listopadu postoupit až ke Ktésifónu, bývalému hlavnímu

---

¹³⁵ KEEGAN, s. 176.

¹³⁶ GILBERT, *První světová válka*, s. 157.

¹³⁷ ROGAN, s. 84–87.

¹³⁸ WARNER, s. 76; GOMBÁR, *Blízký východ*, s. 149; GILBERT, *První světová válka*, s. 235.

¹³⁹ GILBERT, *První světová válka*, s. 243–244.

městu parthské a sasánovské říše, vzdáleného pouhých 35 km jihovýchodně od Bagdádu.¹⁴⁰

Zde byl postup vyčerpaných jednotek 6. indické divize, trpících nedostatkem potravin a vody, zastaven. Na odpor se jim postavila nedávno zformovaná 6. turecká armáda, jejímž velením byl dočasně pověřen jeden z nejschopnějších osmanských velitelů Nurettin Paşa. Generál Townshend zaútočil na turecká obranná postavení u Ktésifónu v ranních hodinách 22. listopadu v domnění, že jeho jednotky budou moci opět plně využít moment překvapení. Jeho mylná představa se však rozpadla na kusy, jen co se britské jednotky dostaly do hledáčku tureckého dělostřelectva.¹⁴¹ Štěstí a lehkost, s jakými Britové postupovali v předchozích střetnutích, se vytratily. Z celkového množství 8500 britských a indických vojáků, kteří byli do bojů nasazeni, jich téměř polovina zahynula nebo byla zraněna. Turci navzdory přesile skoro dva ku jednomu zaznamenali obdobné ztráty, ale na rozdíl od předcházejících bitev tentokrát panice nepodlehli a z boje neutekli. Díky obratnému velení Nurettina Paši své pozice uhájili a 25. listopadu dokonce přešli do protiútoků. Generál Townshend proto nařídil ústup zpět ke Kútu al-Amara. Zde hodlal vybudovat silné obranné postavení a setrvat tam do doby, než se zvýší zimní průtok v Tigridu, který by mu umožnil využít podpory říčních parníků královského námořnictva.¹⁴²

Britové u Ktésifónu utrpěli první porážku od zahájení bojů v listopadu 1914. Nurettin Paşa se rozhodl nastalé situace plně využít a vyrazil se svými muži směrem ke Kútu. Dne 8. prosince 1915 Turci město kompletně obklíčili. V Kútu zůstalo uvězněno na 25 000 Townshendových mužů, kterým nezbylo nic jiného než čekat, až jim budou vyslány na pomoc posily z Basry, přičemž zásoby potravin jim mohly vystačit maximálně dva měsíce. Za několik dnů se ke Kútu dopravil maršál von der Goltz, který před několika dny převzal velení 6. turecké armády, aby zhodnotil situaci a prodiskutoval s Nurettinem Pašou plány ohledně dalšího postupu. Jejich názory se však silně rozcházeły. Nurettin chtěl vzít město útokem a Brity úplně převálcovat, kdežto von der Goltz měl v plánu za cenu minimálních lidských ztrát nadále utahovat smyčku kolem města s cílem jeho „nájemníky“ vyhladovět. Za tímto účelem poslal okamžitě část jednotek dále po proudu Tigridu, aby zamezily Britům v rychlém přísunu posil. Když však maršál von der Goltz odjel od Kútu na inspekci jiného úseku fronty, využil

---

¹⁴⁰ ROGAN, s. 229–232.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 232–234.

¹⁴² GILBERT, *První světová válka*, s. 290–291; SIMKINS, s. 293.

Nurettin Paša jeho nepřítomnosti a 24. prosince nařídil útok na město. Ztráty na obou stranách byly veliké, ale jak už bylo v první světové válce zvykem, větší počet obětí zaznamenala útočící strana. Von der Goltz byl vzteky bez sebe a zařídil, aby byl Nurettin neprodleně převelen na kavkazskou frontu. Jeho místo na počátku ledna zaujal strýc Envera Paši Halil Paša.¹⁴³

Halil Paša pak následoval von der Goltzovu strategii a pokračoval v budování nových opevnění níže po řece. To se mělo velmi záhy ukázat jako klíčové opatření. Již na počátku ledna došlo k prvnímu pokusu o osvobození Kútu, avšak obranná postavení Turků se prorazit nepodařilo. Naopak v boji u Šajch Saádu, vzdáleného asi 40 km od Kútu, přišli Britové o více než 4000 mužů. Po stažení dohodových vojsk z Gallipoli přesunuli Turci navíc do Mezopotámie dalších 36 000 vojáků. Všechny další snahy generála Aymlera a generála Maudea o prolomení obrany také selhaly.¹⁴⁴ Mezitím se podmínky ve vyhladovělém Kútu al-Amara začaly rapidně zhoršovat. Muži už ani nedokázali obejít svěřený úsek a nejednou se stalo, že se „*indičtí vojáci vrátili ze zákopů zdánlivě v pořádku, ale ráno se už neprobudili*“.¹⁴⁵

Čtyřměsíční snahy o osvobození jednotek v Kútu stály Brity 23 000 mužů a nepřinesly žádný zisk. Na počátku dubna byla už situace Townshendových jednotek kritická a vláda v Londýně se začala obávat, že po fiasku na Gallipoli bude mít další osmanské vítězství za následek panislámské povstání v Indii a v arabském světě.¹⁴⁶ Lord Kitchener, který byl přesvědčený o zkorumpovanosti celého mladotureckého režimu, se situaci ještě snažil zachránit, a tak přišel s návrhem nabídnout tureckému velení úplatek výměnou za volný odchod jednotek generála Townshenda z Kútu. Úkolem kontaktovat turecké velení byli pověřeni Aubrey Herbert a T. E. Lawrence. Při rozhovorech pak nabídli Turkům částku dvou milionů liber, avšak z rozkazu Envera Paši, který si zjevně britské ponížení užíval, byla nabídka odmítnuta.¹⁴⁷ Jediný požadavek, který Halil Paša při jednáních vznesl, bylo zapůjčení britských člunů, kterými by Turci transportovali zajatce z Kútu do Bagdádu, jinak je podle jeho slov čekal dlouhý pochod do zajetí, který by byl vůči nim krutý. Britové však poskytnutí lodí odmítli.¹⁴⁸

---

¹⁴³ SHAW, s. 318; ROGAN, s. 242–246.

¹⁴⁴ GILBERT, *První světová válka*, s. 293, 309; WARNER, s. 77.

¹⁴⁵ GILBERT, *Dějiny dvacátého století*, s. 268.

¹⁴⁶ ROGAN, s. 259–260.

¹⁴⁷ FROMKIN, s. 202.

¹⁴⁸ ROGAN, s. 266.

Dne 29. dubna 1916 po 145 dnech v obležení se generál Townshend spolu s 13 309 vojáky vzdal Halilu Pašovi. Byla to jedna z největších porážek v dějinách britské armády, když překonala kapitulaci generála Cornwallise v bitvě u Yorktownu v roce 1781. Než však generál Townshend kapituloval, přikázal zničit všechny zbraně, munici a zbývající zásoby. O den později se posádka Kútu pod dozorem Turků vydala na pochod do Bagdádu, kam došla 18. května. Zde na zajatce čekal Enver Paša, aby je osobně přivítal a sdělil jim, že s nimi bude nakládáno jako s nejmávanějšími hosty samotného sultána. Relativně slušného zacházení se však dostalo pouze indickým muslimům, kteří byli od svých britských a hinduistických kolegů odděleni a ubytováni v nejlepších ubikacích s dostatkem jídla. Ostatní zajatce čekal za tři dny další pochod dlouhý téměř dva tisíce kilometrů směrem do Anatólie, kde se měli zapojit do výstavby železničních tunelů na jižním úseku anatólské dráhy. Z 12 000 britských a indických zajatců pak přišlo v průběhu cesty o život 4200 mužů. Generál Townshend byl mezitím eskortován vlakem z Mosulu do Istanbulu a odtud dopraven do luxusního vězení na jeden z Princových ostrovů. Stejným vlakem byly přepravovány také ostatky Colmara von der Goltze, který zemřel v Bagdádu na tyfus již 19. dubna.¹⁴⁹

Turci dosáhli u Kútu, po stažení dohodových vojsk z Gallipoli, druhého velkého vítězství v roce 1916, což značně posílilo morálku celé osmanské armády a Halil Paša, který se stal velitelem 6. turecké armády, byl napříště znám jako Halil Kut. Halil měl na mezopotámském bojišti následně v plánu pokračovat v opevňování tureckých postavení podél Tigridu, aby mohl čelit případným protiútokům Britů z Basry. Avšak jeho zájmy se musely podřídit německému velení, které potřebovalo vojáky na jiné frontě, a tak byla v Bagdádu ponechána pouze jedna brigáda.¹⁵⁰ Na druhé straně převzal vrchní velení britských jednotek v Mezopotámii generál sir Frederick Maude, který byl pověřen obnovením ofenzívy. Nejprve se však zaměřil na posílení a reorganizaci jednotek. Když pak na počátku prosince nabyl dojmu, že jeho vojsko je již dostatečně silné (Maude získal nad Turky početní převahu čtyři ku jednomu), aby mohlo úspěšně čelit Turkům, obnovil útočné akce.¹⁵¹ Turci, kteří byli v početní nevýhodě, kladli zatvrzelý odpor. Jejich jednotky ale decimovala epidemie tyfu a úplavice. Podle jednoho tureckého ošetřovatele, který uprchl z Kermánšáhu, umíralo ve městě

---

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 266–273, 433; GILBERT, *První světová válka*, s. 335–336.

¹⁵⁰ PALMER, s. 242; SHAW, s. 318–319.

¹⁵¹ WARNER, s. 145; SIMKINS, s. 294.

v důsledku onemocnění přes 50 vojáků denně a stejně tomu bylo i na ostatních místech fronty.¹⁵²

Britské velení se rozhodlo situace využít, a tak mužstvo neúnavně postupovalo proti proudu Eufratu a Tigridu. Dne 24. února 1917 se generál Maude zmocnil Kútu al-Amara a turecké síly byly vytlačeny také z Kermánšáhu a z Hamadánu. V této chvíli generál Maude ofenzívu nakrátko zdržel, aby reorganizoval vojsko a následně pokračoval v tažení na Bagdád. Jakmile se 45 000 britských a indických mužů přiblížilo k městu, zahájili Turci evakuaci. Ještě předtím, než se 9500 vojáků stáhlo, vyhodili Němci do vzduchu místní rozhlasový vysílač. Britové vstoupili do Bagdádu 11. března, kde se jejich postup na čas zastavil.¹⁵³ Enver však neměl v úmyslu Mezopotámii odepsat. Během letních měsíců vypracoval společně s německým generálem Erichem von Falkenhaynem plán nové ofenzívy, podle kterého měly osmansko-německá vojska znovu dobýt Bagdád. Za tímto účelem pak byla v Aleppu vytvořena nová speciální armádní skupina čítající přes 13 000 vojáků s krycím názvem Yıldırım (Blesk). Na místo do Mezopotámie byly ale jednotky odeslány do Palestiny, kde se mezitím situace Turků rapidně zhoršila.¹⁵⁴

Nová situace na syropalestinské frontě také upoutala pozornost britského velení. Tažení v Mezopotámii tím pádem ztrácelo svou naléhavost. Přesto však generál Maude v Bagdádu plánoval další postup směrem na Mosul, kam se stáhl Halil Kut se svými vojsky. Generál Maude se však dalšího postupu svých jednotek nedočkal, jelikož 18. listopadu 1917 zemřel v Bagdádu na cholera, a to ve stejném domě, ve kterém zemřel von der Goltz. Britské velení v Mezopotámii tak převzal generál William Marshall, který pokračoval v menších vojenských akcích i v průběhu roku 1918.¹⁵⁵ V den uzavření příměří mezi Osmanskou říší a Spojenci dne 30. října 1918 se britské síly nacházely asi 60 km jižně od Mosulu. Britské velení však na základě sedmého článku příměří, který Spojencům umožňoval okupovat jakékoliv místo v Osmanské říši v případě ohrožení jejich bezpečnosti, vydalo britským jednotkám rozkaz, aby pokračovaly v postupu a město obsadily. Turecký velitel v Mosulu proti tomuto kroku protestoval, ale nová vláda v Istanbulu mu nařídila, aby město i se svými muži opustil.

---

¹⁵² Eastern Report No. 3, 14. 2. 1917, TNA, CAB 24/143/3.

¹⁵³ GILBERT, *První světová válka*, s. 418; WARNER, s. 145–146. Když se zprávy o pádu Bagdádu donesly do Istanbulu, kolovaly po městě zvěsti, že při bouřlivém zasedání vedoucích špiček státu došlo k ostrému vystoupení Taláta Paši vůči Enverovi. Vztahy obou mužů se začínaly dostávat na bod mrazu. Eastern Report No. 8, 22. 3. 1917, TNA, CAB 24/143/8.

¹⁵⁴ ZÜRCHER, s. 123; PALMER, s. 248.

¹⁵⁵ WARNER, s. 146–147; GOMBÁR, *Blízký východ*, s. 149.

Britové tak 15. listopadu vstoupili bez boje do vyklizeného města. Skutečnost, že byl Mosul obsazen až po podpisu příměří, vedla v následujících letech k ostrým sporům ohledně vlastnictví města mezi Velkou Británií a Tureckem.¹⁵⁶

2.4 Syropalestinská fronta

Boje na syropalestinské frontě byly zahájeny pokusem Osmanské říše o dobytí Suezského průplavu, jehož cílem bylo zlikvidovat britské panství v Egyptě. Mladoturci společně s německými poradci přikládali tažení k Suezmu mimořádný význam. Velitelem 4. turecké armády se sídlem v Damašku se tak stal člen vládnoucího triumvirátu Cemal Paša a náčelníkem štábu armády byl jmenován plukovník Friedrich Kress von Kressenstein. Hned po svém příjezdu do Damašku začal Cemal shromažďovat vojsko. O dva měsíce později, v lednu roku 1915, stálo v Beerševě 20 000 mužů v plné zbroji.¹⁵⁷ Největší výzvou pro celou expedici pak byla přeprava dvaceti pěti pontonů, měřících 5,5 m až 7 m na délku a 1,5 m na šířku, které měly Turkům umožnit přístup na západní břeh průplavu.¹⁵⁸

Operace namířená proti Suezmu byla zahájena 14. ledna 1915, když z Beerševy vyrazily první útvary na cestu. Hlavní síly osmanských jednotek se k průplavu vydaly přímým pochodem přes Sinajskou poušť, zatímco dvě malé skupiny, jež měly za úkol odvrátit pozornost nepřítele, postupovaly podél pobřeží Středozemního moře. Vojsko muselo urazit pouští téměř 200 km. Turci, kteří pochodovali především v noci, aby svůj přesun skryli před leteckým průzkumem, přešli Sinaj za dvanáct dní, aniž by přišli o jediného muže nebo zvíře. Možnost, že by Suezský kanál padl do rukou nepřátel, byla pro Londýn noční můrou a ačkoli v poslední lednové dekádě zaznamenaly francouzské hydroplány zvyšující se koncentrace osmanských jednotek na Sinajském poloostrově, netušili Britové, na jakém místě k útoku dojde.¹⁵⁹ Z toho důvodu nařídil generál John G. Maxwell pohotovost všem jednotkám u Suezmu a na jejich podporu nechal přímo do průplavu rozmístit válečné lodě, které měly kompenzovat nedostatek britských polních děl.¹⁶⁰

---

¹⁵⁶ ZÜRCHER, s. 138–139.

¹⁵⁷ PALMER, s. 240.

¹⁵⁸ ROGAN, s. 118.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 119–120. Spolu s armádou pochodovalo pouští přes 10 000 velbloudů.

¹⁶⁰ HRBEK, *I. díl*, s. 139.

Hlavní útok 4. turecké armády začal v noci z 2. na 3. února. Netěžší boje byly sváděny v prostoru u Velkého Hořkého jezera a u Ismá'ílije. Skupině tureckých vojáků se za pomoci tří pontonových mostů podařilo bleskově přepravit na africký břeh a zaútočit na britské pozice. Britové se však brzy vzpamatovali, zasypali Turky palbou z kulometů a lodních děl a zahnali je zpět. Britským lodím se navíc rychle podařilo zničit všechny osmanské pontony, čímž zlikvidovali jakékoliv šance Turků na udržení předmostí.¹⁶¹ Zklamaný Cemal Paša po domluvě s von Kressensteinem zhodnotil situaci jako bezvýchodnou, a proto nařídil stažení všech jednotek zpět do Beerševy. Podle něho bylo rozumnější zachovat 4. armádu pro obranu Sýrie, než jí nechat vykrváčet v zákopových bojích. V noci 4. února tak začala evakuace všech jednotek od průplavu. V Sinajské poušti zůstalo jen několik stovek mužů, kteří čas od času shazovali do průplavu miny. Teprve na konci léta 1916 australští a novozélandští jezdci celý prostor Sinaje zabezpečili. Útok na Suez si na obou stranách vyžádal relativně malé ztráty. Zatímco Britové zaznamenali 292 mrtvých a raněných, Turci přišli o téměř 500 mužů a dalších asi 700 se pohřešovalo.¹⁶²

Přestože se ofenzíva vůči Suezskému průplavu Turkům nezdařila, vedla Brity obava z dalšího napadení k udržování daleko větší posádky v Egyptě, než ve skutečnosti okolnosti vyžadovaly. V jednom okamžiku roku 1915 zde tak generál Maxwell velel dokonce 13 divizím.¹⁶³ Britové však v Egyptě museli čelit dalšímu nebezpečí. To představoval řád Sanúsija, jenž reagoval na vyhlášení džihádu osmanským sultánem. Turci se ihned chopili příležitosti a vyslali do Tripolska a Kyrenaiky vojenské instruktory v čele s Enverovým nevlastním bratrem Nuri Pašou, kterým se za krátkou dobu podařilo Sanúsije vyzbrojit.¹⁶⁴ Turecko-sanúsijská divize pak čítala 7000 vojáků.¹⁶⁵ Dne 14. listopadu 1915 zahájili Sanúsijové s tureckou podporou útok na Sollúm, ležící na severozápadní hranici Egypta, a o dva dny později příslušníci kmene obsadili město Sidí el-Barrání. Britové proto narychlo do oblasti vyslali vojsko, které zabránilo dalšímu postupu nepřítele. Kapitán Jarvis, britský odborník na boj v poušti působící v Egyptě, s odstupem času napsal: *„V určitém smyslu to byl nejúspěšnější strategický tah, na jaký se naši nepřítelé zmohli za celou dobu války, poněvadž těch pár tisíc dosti zavšivených Arabů vázalo na západní hranici Egypta déle než jeden rok*

---

¹⁶¹ GILBERT, *První světová válka*, s. 186; HEŘTOVÁ, s. 96.

¹⁶² ROGAN, s. 123–124; PALMER, s. 241.

¹⁶³ SIMKINS, s. 306.

¹⁶⁴ GOMBÁR, *Moderní dějiny*, s. 343; SIMKINS, s. 304.

¹⁶⁵ GILBERT, *První světová válka*, s. 321.

asi 30 000 mužů, jichž bylo zoufale třeba někde jinde...“¹⁶⁶ Britové se nakonec na počátku roku 1917 se Sanúsiji dokázali vypořádat, a mimo to zprostředkovali také uzavření smlouvy, která neutralizovala sanúsijské bojovníky proti Italům.¹⁶⁷

Na syropalestinské frontě mezitím vyvíjela osmanská vojska opět aktivní činnost. V srpnu roku 1916 se Turci znovu pokusili zmocnit Suez, avšak přehlédli skutečnost, že po neúspěchu Dohody u Gallipoli zůstala část stahujících se jednotek v Egyptě. Britové tak turecký výpad snadno odrazili a přešli do protiútoků. Britské velení po tomto úspěchu došlo k závěru, že by bylo vhodné pokračovat v započatém tlaku, a rozhodlo se proto připravit tažení na Palestinu. Tohoto úkolu se zhostil vrchní velitel expedičních sil v Egyptě generál Archibald Murray. Britové postavili přes Sinajskou poušť železniční trať a vodovodní potrubí, čímž si vytvořili odrazový můstek pro rychlý postup na sever. Turci brzy pochopili, že se dostávají na Sinaji pod tlak, a proto se stáhli a opevnili v opěrných bodech u Gazy a Beerševy.¹⁶⁸

Po vyhlášení povstání dne 5. června 1916, vedeného mekským šerífem Husajnem, se na stranu Britů navíc přidali Arabové. Arabští povstalci operovali především v okolí Hidžázské dráhy a již na počátku června ovládli Mekku. Následně zaútočili s podporou britského námořnictva také na Džiddu, která padla během týdne. Pokus o dobytí Medíny však nevyšel. Její obránce Fahreddin Paša se nehodlal smířit s tím, že by do města vstoupili Arabové ve službách nevěřících. Město pak dokázal bránit od června 1916 až do ledna 1919, tedy ještě více než dva měsíce poté, co bylo podepsáno příměří.¹⁶⁹ Boje mezi Turky a Araby pak výstižně zachytil jejich účastník T. E. Lawrence, jenž popsal, jak před střetem vždy jedna strana zahrnula druhou „*přívalem nadávek... Po nejvulgárnějších urážkách, které v jejich jazycích existovaly, přišlo vyvrcholení, kdy Turci začali Arabům nadávat do ‚Angličanů‘, a Arabové na ně na oplátku zase ječeli, že jsou ‚Němci‘. V Hidžázu samozřejmě nebyli žádní Němci a já jsem tam byl první Angličan*“.¹⁷⁰

Na konci roku 1916 pak Britové zahnali Turky až k El-Aríši vzdálenému necelých 50 km od hranic s Palestinou a 21. prosince toto město obsadili. Odpor, s jakým Turci bránili hraniční posty, potom vedl generála Murrayho k obezřetnému

---

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 289.

¹⁶⁷ GOMBÁR, *Moderní dějiny*, s. 343.

¹⁶⁸ WARNER, s. 150–154.

¹⁶⁹ PALMER, s. 247; GILBERT, *První světová válka*, s. 344–345.

¹⁷⁰ FERGUSON, Niall, *Nešťastná válka*, Praha 2004, s. 190

postupu, protože dalším hlavním cílem bylo až město Gaza.¹⁷¹ Aby se Britové ke Gaze vůbec dostali, museli zdolat krajně nehostinnou Negevskou poušť. K jejímu překonání pomohla Britům skupina palestinských Židů v čele s Alexandrem Aaronsohnem, který si přál vyhnat Turky z Palestiny. Aaronsohn předával Britům podrobné informace o tureckých pozicích a o všech studnách a zdrojích vody na území Negevu, což se při vedení postupu britských jednotek ukázalo být rozhodujícím faktorem.¹⁷²

Na počátku ledna 1917 Arabové s podporou několika britských důstojníků opětovně rozvinuli bojové akce, když zaútočili na přístav Janbú u Rudého moře a krátce na to za pomoci britských válečných lodí dobyli přístav Vidžh, který následně sloužil jako základna pro výpady vůči tureckým pozicím v celé severní Arábii.¹⁷³ Britské velení se pak na konci března rozhodlo vést ofenzívu proti Gaze, kterou bránilo 4000 Turků v čele s plukovníkem von Kressensteinem. Akce zpočátku probíhala dobře, avšak v důsledku chybných rozkazů štábu se musela pěchota stáhnout. Dne 17. dubna byl zahájen druhý pokus o dobytí Gazy. Britové měli při této operaci početní převahu dvou ku jedné a vítězství si chtěli pojistit nasazením osmi tanků. I tentokrát však útok skončil neúspěchem, jelikož Turci dokázali vyztužit svá postavení podél linie tvořené silnicí Gaza-Beerševa a plně využít přirozené bariéry hustých kaktusových keřů. Britové přišli o 6500 mužů, naopak turecké ztráty činily necelých 2000 vojáků. Po tomto fiasku zbavil Londýn v červnu generála Murrayho velení a místo něho pověřil vedením britských expedičních sil veterána búrské války generála Edmunda Allenbyho.¹⁷⁴

Allenby obdržel od britského premiéra Lloyda George jasnou směrnicí „Do Vánoc v Jeruzalémě“. Za tímto účelem byly Allenbyovy jednotky značně posíleny. Generál začal také mnohem více koordinovat postup svých jednotek s arabskými povstalci, jimž dal za úkol přerušit úsek Hidžázské dráhy mezi Afulou a Dar'á a trať spojující Damašek s Haifou. Arabové tak nadále pokračovali v útocích na železnici a na počátku července dosáhli svého asi největšího úspěchu, když dokázali zdolat tureckou obranu a dobyli přístav Akaba.¹⁷⁵ Allenby poté, co osobně zhodnotil situaci na frontě, naplánoval dva rázné údery proti Gaze a Beerševě. Hlavnímu útoku předcházely dva měsíce diverzních operací, jejichž záměrem bylo přesvědčit Turky prostřednictvím

---

¹⁷¹ SIMKINS, s. 306; GILBERT, *První světová válka*, s. 407.

¹⁷² GILBERT, *Dějiny dvacátého století*, s. 295.

¹⁷³ WILLMOTT, s. 237–238.

¹⁷⁴ SIMKINS, s. 306–307; GILBERT, *První světová válka*, s. 433.

¹⁷⁵ WILLMOTT, s. 240.

falešných rozkazů, které se jim dostaly do rukou v důsledku britské „neopatrnosti“, že největší nápor bude opět veden pouze proti Gaze.¹⁷⁶

Dne 31. října byla zahájena mohutná ofenzíva, jejímž cílem byla Beerševa. Turci, kteří se nechali oklamat britskou lstí a dali se přesvědčit, že v Beerševě jim žádné nebezpečí nehrozí, museli čelit útoku 40 000 mužů. Necelých 5000 tureckých obránců v čele s velitelem Īsmedem Beyem (Īnönü) odrazilo první nápor, avšak australská lehká jízda záhy pronikla obranou a zajistila město. Než se Turci stačili vzpamatovat, padla do rukou Britů o den později také Gaza. Situaci nedokázala zvrátit ani 7. turecká armáda, která vyrazila na frontu z Jeruzaléma. Stačila překonat sotva polovinu vzdálenosti, když obě města padla. Generál von Falkenhayn proto nařídil bojový ústup na novou linii. Turecká 8. armáda v čele s von Kressensteinem se tak stáhla téměř až k Jaffě (Tel Aviv). Allenbymu se po proražení frontové linie Gaza – Beerševa otevřela cesta na Jeruzalém. Britové při této ofenzívě přišli zhruba o 3000 vojáků. Turecké ztráty byly o 1000 mužů vyšší.¹⁷⁷ Britská vítězství na syropalestinské frontě vedla k vážným rozporům mezi německým a osmanským velením. Von Falkenhayn, se kterým se žádný z osmanských velitelů nedokázal shodnout, se nyní vůči Turkům choval velice arogantně a pohrdavě. Situaci do Damašku musel osobně přijet uklidnit Enver Paša, který se zde snažil působit jako prostředník mezi ním na jedné straně a Mustafou Kemalem a Cemalem Pašou na straně druhé. Jeho mise byla ale neúspěšná. Po pádu Jeruzaléma byl von Falkenhayn nakonec odvolán a vedení operací se osobně ujal Otto Liman von Sanders.¹⁷⁸

Allenbyova vojska pokračovala v průběhu celého listopadu v postupu na sever směrem na Jaffu a Betlém. Během prvních dvou týdnů urazily jeho jednotky zhruba 80 km a zajaly téměř 10 000 nepřátelských vojáků. Pohyb se nezastavil ani potom, co začaly zimní deště, které v danou chvíli přinášely více obtíží Britům než Turkům. Na počátku prosince se Britové nacházeli na dohled od Jeruzaléma. Po přesunu podpůrného dělostřelectva zahájil Allenby v noci ze 7. na 8. prosince útok na předměstí. Přes tuhý odpor prolomil obranná postavení Turků a zatlačil je zpět o 7 km. Následně vyčkával na příchod nových posil od Betléma. Turci však využili přestávky v bojích pro noční ústup a začali se stahovat směrem na Náblius a Jericho.¹⁷⁹ Dne 11. prosince tak generál Allenby pěšky vstoupil do Jeruzaléma Jaffskou bránou. V souladu s doprobrna

---

¹⁷⁶ GILBERT, *První světová válka*, s. 492.

¹⁷⁷ VAN DER KOOT, s. 166–167; WILLMOTT, s. 240; GILBERT, *První světová válka*, s. 492–494.

¹⁷⁸ PALMER, s. 249–251.

¹⁷⁹ WILLMOTT, s. 241.

vypracovanými směrnicemi se pak Allenby zachoval přesně tak, jak mu nařídili z Londýna: „*Pokořil se před svatými místy, nad městem nebyla vztyčena žádná spojenecká vlajka, a aby se zabránilo porušení muslimské tradice, ke střežení Omarovy mešity [míněn je Skalní dóm – pozn. autora] byli určeni muslimští vojáci z Indie.*“¹⁸⁰

David Lloyd George tak obdržel svůj vánoční dárek. Na britském ministerstvu zahraničních věcí se pak objevily zprávy, že pád Jeruzaléma u turecké veřejnosti vedl k nárůstu nesouhlasných projevů vůči vládě VJP a přítomnosti Němců v Osmanské říši. Projevy odporu směřovaly zejména na hlavu Envera Paši jako odpovědného ministra války a na stranu německého velení v Palestině, kterému byla připisována spoluzodpovědnost za neúspěchy na bojišti.¹⁸¹ Turci se proto společně s Němci 26. prosince pokusili o znovudobytí Jeruzaléma. Allenby je odrazil a se svými jednotkami pokračoval v protiútok. Na počátku února 1918 se Britům podařilo přiblížit se až k Jerichu a 21. února město obsadili.¹⁸² Poté byl ale generál Allenby nucen odeslat v důsledku německé březnové ofenzívy asi 90 000 svých nejlepších mužů do Francie. Místo nich byli do Palestiny prisunuti vojáci z Indie a Mezopotámie. Celé jaro a většinu léta pak Allenbymu zabral výcvik nových jednotek a jejich přeměna v účinnou bojovou sílu. Přesto se britské síly na syropalestinské frontě těšily nad Turky početní převaze dva ku jednomu, jelikož síla osmanských armád nepřesahovala počet 35 000 mužů.¹⁸³ Turci navíc trpěli tím, že jejich armády ztrácely bojeschopnost a komunikační linie od Damašku byly těsně před zhroucením. Ve druhém srpnovém týdnu se proto do Palestiny vrátil Mustafa Kemal. Převzal zde velení 7. armády ve snaze zabránit postupu britských jednotek až do centrálního Turecka.¹⁸⁴

Dne 19. září byla zahájena mohutná britská ofenzíva, jejímž cílem bylo Megido. Po silné dělostřelecké přípravě prolomila pěchota turecké obranné linie a jezdecko rychle postupovalo směrem na sever k Nazaretu, kde sídlilo osmansko-německé velitelství. Turci byli silným útokem naprosto zaskočeni a nedostávalo se jim vůle ani prostředků ke kladení dalšího odporu. Dne 21. září padl Nazaret, odkud Liman von Sanders uprchl na poslední chvíli v pyžamu. O den později dostaly turecká 4., 7. a 8. armáda rozkaz k ústupu. Stahující se turecká vojska se však stávala snadným terčem britských a australských letounů. Tak byla například úplně zničena turecká 7. armáda,

---

¹⁸⁰ GILBERT, *První světová válka*, s. 515.

¹⁸¹ Eastern Report No. 46, 13. 12. 1917, TNA, CAB 24/144/21.

¹⁸² WARNER, s. 262.

¹⁸³ WILLMOTT, s. 272; SIMKINS, s. 310.

¹⁸⁴ PALMER, s. 252.

když byla dostižena královským letectvem, poté co zablokovala údolí Vádí Ara. Britská převaha ve vzduchu byla rozhodujícím faktorem, jenž usplnil zkázu osmanských vojsk na syropalestinské frontě. Allenbyovy jednotky postupovaly dále přes Golanské výšiny a 1. října vstoupily do Damašku. Za týden byl obsazen Bejrút.¹⁸⁵

Zprávy o ztrátě Bejrútu a Damašku měly v Istanbulu za následek pád vlády a rezignaci Taláta Paši z úřadu velkovezíra. V hlavním městě panoval obrovský zmatek a až 14. října se sultánovi podařilo vybrat nového velkovezíra generála Ahmeda Ízzeda, který měl za úkol sestavit novou vládu a vyřešit svízelnou situaci Osmanské říše.¹⁸⁶ Na konci října se již Allenbyova armáda nacházela nedaleko Aleppa, ke kterému se navíc blížily také arabské jednotky pod velením šerífa Husajna. Obranu města měl na starost Mustafa Kemal, který se z něho však 25. října musel stáhnout, kvůli povstání místních arabských obyvatel. Kemal si uvědomoval, že každý další posun Britů a Arabů směrem do vnitrozemí je pro budoucnost Turecka životně nebezpečný, a proto se rozhodl postupujícímu nepříteli čelit. U Kırıkhanu (ležící v dnešní provincii Hatay) se se 3000 tureckých a německých vojáků postavil na odpor a zastavil předvoj Allenbyovy armády, který dokonce zahnal na ústup. Tímto krokem zároveň vytyčil budoucí jižní hranici Turecka. Dne 26. října totiž začala mírová jednání v Mudrosu na ostrově Lémnos.¹⁸⁷

2.4.1 Arabské povstání

Idea o rozpoutání arabského povstání ze strany Velké Británie měla původ v přesvědčení o důležitosti chalífátu pro udržení postavení impéria v oblastech s převážně muslimskými poddanými. Duchovní vedení muslimů v rukou nepřátel představovalo pro Londýn potenciální nebezpečí. Největší obavy panovaly zejména v souvislosti s možností svolání džihádu osmanským sultánem. Jak se však později ukázalo, vyhlášení svaté války pozice Británie v Egyptě a Indii nijak zvlášť neohrozilo.¹⁸⁸ Již v srpnu roku 1914 byly nicméně navázány kontakty mezi britskou zpravodajskou službou v Káhiře a Araby sloužícími v osmanské armádě v Mezopotámii, kteří se organizovali v tajné společnosti známé jako Slib. Členové této skupiny se zavázali, že budou podporovat jakoukoli akci prosazující arabskou nezávislost na turecké vládě. S eskalací válečného konfliktu se pak britské úsilí

---

¹⁸⁵ GILBERT, *První světová válka*, s. 609–611, 616, 627.

¹⁸⁶ PALMER, s. 253.

¹⁸⁷ GILBERT, *První světová válka*, s. 636–637.

¹⁸⁸ KYNČLOVÁ, Kristýna, *Plukovník T. E. Lawrence a jeho působení na Blízkém východě*. In: Historický obzor 24, 2013, 3/4, s. 80.

o vyvolání vzpoury ve vzdálených osmanských provinciích s převážně arabským obyvatelstvem stupňovalo.¹⁸⁹

Káhírští specialisté se rozhodli kromě arabských nacionalistů v Bejrútu a Damašku využít také autority jednoho z osmanských vazalů, kterým byl šeríf Mekky Husajn II. Hášimí. Významnou roli při jednáních s Brity sehráli také jeho tři synové Alí, Abdalláh a Fajsal. Na konci října 1914 zaslali Britové šerífmu Husajnovi poselství, ve kterém slibovali arabským provinciím svobodu, jestliže se s nimi spojí. Podmínky spolupráce s Brity ze strany arabských nacionalistů pak určoval Damašský protokol z 23. května 1915.¹⁹⁰ Další jednání probíhalo formou korespondence mezi britským vrchním komisařem v Egyptě Henrym McMahonem a šerífem Husajnem. V prvním dopise ze 14. července 1915 Husajn na základě Damašského protokolu požadoval nezávislost arabských zemí na jih od 37. rovnoběžky a uznání arabského islámského chalífátu. Tyto požadavky McMahon nejdříve odmítl, neboť se mu zdály přehnané. Na konci října, v souvislosti se zhoršující se situací Spojenců na Gallipoli, však s jistými výhradami Husajnovy podmínky přijal a vyjádřil souhlas s uznáním a podporou nezávislosti Arabů.¹⁹¹ Bylo to tedy poprvé, kdy nějaká velmoc uznala, že lidé hovořící arabsky tvoří národ, který má právo mít vlastní stát.¹⁹² Cílem Arabů bylo zajistit si alespoň nějaké vyhlídky na vítězství a územní zisky, než se pustí závazně do boje. Obě strany si tak do konce ledna 1916 vyměnily ještě několik dopisů. Jejich vágní formulace, jak už bylo u těchto textů zvykem, však vedly po válce mezi Brity a Araby ke sporům. Ty se týkaly zejména oblasti Palestiny a Sýrie. Je nutné dodat, že ani jedna strana nevyjednávala podmínky s příliš dobrými úmysly. Šeríf Husajn značně zveličoval svůj vliv, když tvrdil, že na jeho signál čekají tisíce arabských povstalců. Ve skutečnosti bylo jeho postavení značně nejisté. Z pohledu Britů pak McMahonova korespondence měla mít jen krátkodobou platnost a neměla se stát součástí nějaké dlouhodobé strategie na Blízkém východě.¹⁹³

Na konci roku 1915 bylo z iniciativy poslance Marka Sykese při britské rozvědce v Káhiře založeno Arabské byro. Jeho vedením byl pověřen archeolog a arabista David G. Hogarth, který záhy přizval ke spolupráci Thomase Edwarda

---

¹⁸⁹ PALMER, s. 241.

¹⁹⁰ GOMBÁR, *Moderní dějiny*, s. 385–386.

¹⁹¹ GILBERT, *První světová válka*, s. 294–295. K McMahonově korespondenci blíže viz *Palestinská otázka v dokumentech*, Praha 1975, s. 205–212.

¹⁹² HOURANI, s. 315.

¹⁹³ MACMILLANOVÁ, Margaret, *Mírotvorci. Pařížská mírová konference 1919*, Praha 2004, s. 382–383.

Lawrence, britského zpravodajského důstojníka a archeologa. Cílem Arabského byra bylo vypracovat plán protitureckého povstání v Arábii a Velké Sýrii, a po skončení válečných operací vytvořit nezávislý arabský stát, nebo spíše federaci států, s převažujícím vlivem Británie. Po zajištění všech příprav pod vedením Lawrence vypuklo tedy 5. června 1916 arabské povstání. Plukovník Lawrence byl jmenován styčným důstojníkem mezi Brity a Araby a zanedlouho se stal Fajsalovým poradcem. V terénu pak spolupracoval s arabskými vůdci, které učil demoličním technikám, které se aplikovaly při útocích na Hidžázskou dráhu.¹⁹⁴ Protějškem plukovníka Lawrence na straně Centrálních mocností byl český orientalista a arabista profesor Alois Musil. Podle některých názorů byl ve svém úsilí mnohem úspěšnější, neboť s menšími prostředky a slabší podporou dosáhl lepších výsledků. Musilovým cílem bylo usmířit severoarabské kmeny a šejchy bojující proti Turkům, a pokud to bylo možné, přimět je, aby se naopak postavili proti Britům a jejich spojencům. Tento úkol se mu na mnoha místech dařilo plnit.¹⁹⁵

Rašidové tak zůstali po celou dobu války na straně Turků, stejně jako vládce v Asíru Sajjid Muhammad al-Idrísí, a bojovali proti Britům a Hášimovcům. Představa káhírských specialistů, že Husajn II. Hášímí obdrží uznání od ostatních významných vůdců na Arabském poloostrově, se tak ukázala jako zcela mylná. V Arábii navíc ještě působil hlavní rival šerífa Husajna, kterým byl Abd al-Azíz Ibn Saúd. V této době téměř čtyřicetiletý emír získával vliv mezi hlavními kmeny v oblasti a aspiroval na ovládnutí celé centrální Arábie. O spojenectví s Ibn Saúdem usilovala britská koloniální správa v Indii, jež se stavěla proti úsilí káhírské skupiny, jelikož považovala Arabský poloostrov za svou tradiční sféru vlivu. Dne 26. prosince 1915 byl Ibn Saúd indickou diplomacií uznán za vládce Nadždu, což bylo v přímém střetu s Husajnovými zájmy.¹⁹⁶ Jakákoli soudržnost Arabů v boji proti Turkům tak byla pouhou iluzí. Podle britského historika Matthewa Andersona je pak vojenský význam arabského povstání značně zveličován. Husajnovi stoupenci byli totiž chabě vyzbrojeni a kromě toho byli oslabováni i střety s ostatními vůdci na poloostrově. Pozicemi Turků v Sýrii a Libanonu v roce 1917 tak mnohem více otřásl hlodomor, než samotné nepřátelské akce.¹⁹⁷

---

¹⁹⁴ KYNCLOVÁ, s. 80.

¹⁹⁵ GELLNER, Ernest, *Moravský Lawrence. Alois Musil, monoteizmus a habsburská říše*. In: VESELÝ, Rudolf (ed.), *Alois Musil. Český vědec světového jména*, Praha 1995, s. 39–43.

¹⁹⁶ GOMBÁR, *Blízký východ*, s. 151–153.

¹⁹⁷ ANDERSON, s. 338–339.

2.5 Tajné smlouvy o dělení Osmanské říše

V průběhu první světové války mezi sebou uzavřely země Dohody řadu smluv, které se týkaly rozdělení Osmanské říše. Jako první se na scéně se svými požadavky objevilo Rusko, když 26. září 1914 ministr zahraničí Sergej Sazonov po Velké Británii a Francii žádal záruky, aby mohly ruské válečné lodě volně proplouvat Úžinami. Turecko v této době však ještě nebylo zapojeno do válečného střetnutí. V odpovědi na Sazonovův návrh tak britský ministr zahraničí Edward Grey vyslovil názor, že pokud by se Osmanská říše přidala na stranu Centrálních mocností, mělo by být skoncováno s její existencí. Vážné debaty ohledně rozdělení dědictví „Nemocného muže na Bosporu“ se pak rozvinuly na počátku listopadu, po vstupu Turecka do války. Londýn a Paříž uznaly ruské zájmy v oblasti a nechaly se slyšet, že po porážce Německa bude o osudu Istanbulu a Úžin rozhodnuto v souladu se zájmy Petrohradu. Tyto výroky jasně ukazovaly, jak byla pro Francii a Británii důležitá přítomnost Ruska na východní frontě.¹⁹⁸ Dne 13. listopadu pak britský panovník Jiří V. ruskému velvyslanci v Londýně Benckendorffovi dokonce sdělil, že: „*Pokud jde o Istanbulu, je zřejmé, že město by mělo být vaše.*“¹⁹⁹

Na oplátku ruská vláda souhlasila s budoucím připojením Egypta k Británii a car Mikuláš II. sdělil francouzskému vyslanci Maurici Paléologueovi, že oblast Sýrie považuje za francouzskou sféru vlivu. Přesto však v Rusku i nadále panovala značná nedůvěra vůči oběma zemím, protože ani jedna do té doby ruské požadavky oficiálně neuznala.²⁰⁰ V souvislosti se zahájením gallipolského tažení proto 4. března 1915 Sazonov požádal Francii a Británii, aby „*nyní otázka Konstantinopole a Úžin byla řešena s konečnou platností a v souladu se staletými snahami Ruska*“.²⁰¹ Ruský ministr zahraničí se dále domáhal východního a západního pobřeží Bosporu a Marmarského moře včetně Gallipolského poloostrova. Následně své spojence varoval, že v případě dalších námitek proti jeho požadavkům není vyloučeno, že bude nucen podat demisi, a mohl by ho tak nahradit někdo, kdo by byl zastáncem staré politiky Spolku tří císařů.²⁰²

Sazonovova hrozba zapůsobila. Dne 12. března Británie slíbila, že Rusku vyhoví. Vymínila si však několik ústupků, mezi něž patřily: svobodná plavba

---

¹⁹⁸ REJSNĚRA, s. 53–54.

¹⁹⁹ ANDERSON, s. 323.

²⁰⁰ Tamtéž.

²⁰¹ DURMAN, s. 42.

²⁰² REJSNĚRA, s. 54.

obchodních lodí Úžinami, přeměna Istanbulu ve svobodný přístav a dominantní postavení v neutrálním pásmu Persie, díky kterému se Britům dostávalo do rukou nesmírné naftové bohatství. Ve Francii vyvolaly Sazonovovy požadavky vlnu nevole, a proto vydal ministr zahraničí Théophile Delcassé prozatím vyhýbavé stanovisko.²⁰³ Teprve 14. března Paříž odpověděla, že „vláda republiky si přeje anektovat Sýrii včetně Alexandretty a Kilíkii až po hřebeny Tauru“.²⁰⁴ Přestože Rusko doufalo, že by se Kilíkii mohla stát součástí nezávislého Arménského státu pod jeho vlivem, francouzské nároky uznalo. Po dojednání všech podmínek a detailů tak 10. dubna francouzská diplomacie ruským požadavkům vyhověla, čímž byly uzavřeny Konstantinopolské dohody.²⁰⁵ Dne 26. dubna 1915 pak byla podepsána Londýnská smlouva mezi Itálií a Dohodou, v níž se Itálie zavázala do měsíce vstoupit do války. Kromě britské půjčky a územních zisků především na úkor Rakousko-Uherska za to měla Itálie obdržet také část Osmanské říše (pokud zanikne) kolem Antalye.²⁰⁶

Krátce po podpisu Konstantinopolských dohod navrhl Delcassé britskému ministru zahraničí Greyovi, aby si obě země vyjasnily své zájmy na Blízkém východě. Francie si chtěla především udržet své výsadní postavení v Levantě. V tomto duchu pak senátor Pierre-Étienne Flandin vydal manifest, ve kterém vyzýval „*k pokračování francouzského ‚historického poslání‘ v Sýrii a Palestině, zahájeného již křížovými výpravami*“.²⁰⁷ Edward Grey uznával zvláštní francouzské zájmy v oblasti, avšak jasnou odpověď zatím poskytnout nemohl, jelikož britská strategie na Blízkém východě byla v té době formována vzájemně protichůdnými koncepcemi. Dne 8. dubna 1915 byl v Londýně vytvořen zvláštní poradní sbor britské vlády pro otázky Blízkého východu, který se záhy stal hlavním aktérem zahraniční politiky pro tento region. Nejvlivnějším mužem celého výboru byl Mark Sykes, jenž byl považován za předního experta konzervativců na Blízký východ. Na konci června pak Sykes předložil návrh územního uspořádání Blízkého východu. Nastínil v něm vytvoření řetězce pěti států (Sýrie, Palestina, Irák, Arménie, Anatolie) pod britskou ochranou.²⁰⁸

Znění britského plánu se však dostalo do Paříže, kde bylo chápáno jako narušení francouzských zájmů v oblasti. Mezitím navíc probíhala jednání Britů s šerífem Husajnem žádajícím vznik nezávislého arabského státu. Ve snaze zabránit případnému

---

²⁰³ ANDERSON, s. 324–325.

²⁰⁴ DURMAN, s. 42.

²⁰⁵ VESELÝ, s. 114.

²⁰⁶ MACMILLANOVÁ, s. 285; VESELÝ, s. 122.

²⁰⁷ GOMBÁR, *Moderní dějiny*, s. 391.

²⁰⁸ GOMBÁR, *Blízký východ*, s. 151–153.

rozkolu s francouzským spojencem navrhl Edward Grey, aby byl do Londýna vyslán nějaký zmocněnec, se kterým by se vyřešilo rozdělení sfér vlivu na Blízkém východě a došlo by tak s konečnou platností k vymezení hranic i s ohledem na Araby.²⁰⁹ Dne 23. listopadu přijel do Londýna bývalý generální konzul v Bejrútu Francois George-Picot, jenž byl znám jako mluvčí francouzských koloniálních kruhů a obhájce myšlenky francouzské Sýrie. Za Británii rozhovory vedl Mark Sykes.²¹⁰ Po složitém jednání probíhajícím několik týdnů, se oba muži nakonec domluvili na rozdělení asijského panství Osmanské říše. Dne 9. března byly výsledky dosažené mezi Sykesem a Picotem oznámeny carské vládě. Ruský ministr zahraničí k nim ale měl řadu výhrad. Sazonov protestoval zejména proti začlenění Arménie do francouzské sféry vlivu a prodloužení francouzské zóny až k hranicím s Persií, což bylo v Petrohradě vnímáno jako bariéra proti ruské expanzi směrem na jih od Kavkazu. Dále nebyl spokojen s tím, že mezi budoucím britským, francouzským a ruským územím nebyl ponechán žádný nárazníkový stát.²¹¹

Mark Sykes se proto společně s Picotem odebrali do Petrohradu, kde byla zahájena další série jednání. Po zdoluhavé diskuzi a řadě doplňků ruská vláda uznala britsko-francouzskou dohodu, a teprve 26. dubna byla uzavřena rusko-francouzská smlouva vymezující oboustranné nároky v asijské části Turecka. Dne 16. května došlo k definitivnímu uzavření Sykes-Picotovy dohody (viz Příloha č. 4) na základě výměny dopisů mezi britským ministrem zahraničí Edwardem Greyem a velvyslancem v Londýně Paulem Cambonem.²¹² Podle této smlouvy byly asijské oblasti Osmanské říše rozděleny na tři hlavní části: „*1. Nezávislý arabský stát nebo konfederace států, přičemž v zóně A (vnitřní Sýrie a Mosul) bude mít vliv Francie, v zóně B (dnešní Jordánsko a část Iráku) Velká Británie. 2. Francouzská ‚modrá oblast‘ (od syrsko-libanonského pobřeží do vnitrozemí Anatólie až po Sivas) a britská ‚červená oblast‘ (oblast Bagdádu a Basry) budou pod přímou či nepřímou vládou těchto velmocí. 3. ‚Hnědá oblast‘ (část Palestiny) bude zřízena po dohodě s Ruskem a mekkánským šerífem pod mezinárodní správou.*“²¹³

---

²⁰⁹ ANDERSON, s. 339–340.

²¹⁰ PALMER, s. 246; GOMBÁR, *Moderní dějiny*, s. 391.

²¹¹ REJSNĚRA, s. 65.

²¹² ANDERSON, s. 340–341; VESELÝ, s. 224.

²¹³ GOMBÁR, *Blízký východ*, s. 153.

Británii měly dále připadnout přístavy Haifa a Akko. Alexandretta byla prohlášena svobodným přístavem pro britský obchod.²¹⁴ Rusko mělo připojit (mimo území, které získalo na základě Konstantinopolských dohod) Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis, Doğubayazit, část Kurdistánu a pobřeží západně od Trabzonu. Podíly pro Itálii zatím určeny nebyly, protože stále ještě otálela s vyhlášením války Německu.²¹⁵ Sykes-Picotova dohoda Britům velmi vyhovovala, jelikož mezi své državy a carské Rusko chytře umístili Francii, která tak plnila funkci jakéhosi nárazníku. Stejně tak byli s výsledky smlouvy spokojeni také Francouzi, neboť si zajistili své investice na syrském pobřeží.²¹⁶ V druhé polovině roku 1916 však Italové přišli s novými požadavky ohledně rozšíření italské sféry vlivu v Anatolii, což souviselo s vyhlášením války Německu dne 16. srpna. Italský ministr zahraničí Sidney Sonnino této skutečnosti dále využil a požadoval po Spojencích, aby byl obeznámen s veškerými uzavřenými smlouvami týkajícími se Malé Asie. Británii a Francii nezbývalo než souhlasit, a Italům tak na počátku října předložily text Sykes-Picotovy dohody. Sonnino v reakci na obsah smlouvy pak žádal (kromě již slíbené Antalye) připojení vilájetů Konya, Adana a Aydın. Oblast İzmiru se podle něho měla stát italskou zónou vlivu. Část z těchto případných územních zisků by však byla realizována na úkor Paříže.²¹⁷

Následující měsíce se tak nesly v duchu nových jednání, zejména mezi Francií a Itálií. Dne 29. ledna 1917 byla do Londýna svolána schůzka, kde se měla celá záležitost vyřešit. Na Foreign Office se s ministrem zahraničí Arthurem Balfourem sešli velvyslanci Francie a Itálie a ruský chargé d'affaires. V průběhu diskuzí dal italský ambasador jasně najevo, že si jeho vláda přeje připojit İzmir, avšak s tím ruský zástupce nesouhlasil.²¹⁸ Carská vláda nehodlala připustit italskou kontrolu nad tímto důležitým tureckým přístavem. Ruská neústupnost však skončila Únorovou revolucí, po které již Petrohrad z vnitropolitických důvodů do dalších jednání nezasahoval. Na počátku dubna se tak britský premiér Lloyd George dohodl se svým francouzským protějškem Ribotem na postoupení İzmiru Itálii. Oba premiéři se poté odebrali na schůzku se Sonninem do Saint Jean de Maurienne, která probíhala od 19. do 21. dubna. Zde byla formou memoranda dovršena série tajných válečných smluv o rozdělení Osmanské říše. Sykes-Picotova dohoda byla doplněna o italskou „zelenou zónu“ (viz Příloha č. 5). Celá

---

²¹⁴ *Palestinská otázka v dokumentech*, s. 214.

²¹⁵ REJSNĚRA, s. 65.

²¹⁶ MACMILLANOVÁ, s. 379.

²¹⁷ ANDERSON, s. 343; VESELÝ, s. 122.

²¹⁸ Eastern Report No. 2, 7. 2. 1917, TNA, CAB 24/143/2.

jihozápadní Anatólie tak měla být pod přímou správou Říma a oblast na severovýchod od Ízmiru se stala italskou sférou vlivu. K ratifikaci dohody ze Saint Jean de Maurienne však v důsledku Říjnové revoluce v Rusku nedošlo. Tento argument pak byl využíván Velkou Británií a Francií při jednáních s Itálií na Pařížské mírové konferenci, jelikož obě země jen velmi nerady postoupily tak velkou část tureckého území.²¹⁹

Dne 2. listopadu byl do systému tajných smluv o dělení Osmanské říše vnesen ještě jeden prvek, kterým byla Balfourova deklaráce. V textu deklaráce se uvádělo, že: „*Vláda Jeho Veličenstva pohlíží příznivě na zřízení národního domova pro židovský lid v Palestině, a použije svého nejlepšího přičinění, aby usnadnila dosažení tohoto cíle, při čemž se jasně rozumí, že nebude učiněno ničeho, co by mohlo prejudikovat [poškodit – pozn. autora] občanská a náboženská práva existujících nežidovských společenství v Palestině, či práva a politický statut židů v jakémkoliv jiné zemi.*“²²⁰ Ideji nahrazení turecké vlády v Palestině sionistickým subjektem, který by podléhal britské správě, byla britská vláda příznivě nakloněna již na počátku roku 1915. Důvodem proč Londýn deklaraci na podzim roku 1917 vydal, byly za prvé zprávy o setkání Německých a Tureckých zástupců v Berlíně, kteří plánovali, že nabídnou evropskému židovstvu vytvoření Židovské národní domoviny v Palestině, což Brity přinutilo k rychlé akci a za druhé v Londýně panoval chybný názor, že prohlášení o zřízení národní domoviny přitáhne zpět do boje miliony ruských Židů, a udrží tak Rusko ve válce. Svou roli při vyhlášení Balfourovy deklaráce sehrála také skutečnost, že britský patronát nad Palestinou by vedl k zabezpečení východního břehu Suezského průplavu.²²¹

Na konci roku 1917 působily na vývoj otázky ohledně dělení tureckého dědictví dvě zásadní skutečnosti. První z nich byla ofenzíva generála Allenbyho na syropalestinské frontě a druhou bylo vystoupení Ruska z války. Postup britských jednotek na Blízkém východě vedl k tomu, že v Londýně narůstala neochota dodržovat Sykes-Picotovu dohodu v jejím plném znění. Britové měli jednoduše za to, že pro pád Osmanské říše udělali na bojišti mnohem více než Francouzi. Dne 5. ledna 1918 Lloyd George navíc prohlásil, že pád Ruska naprosto změnil dosavadní poměry na Blízkém východě. Odmítal se tak nadále držet nejen tajných smluv uzavřených s Ruskem, ale také s Francií a Itálií.²²² Na druhé straně situaci na konci listopadu 1917 zkomplikovala sovětská vláda v Petrohradě, která uveřejnila tajné dokumenty uzavřené carským

²¹⁹ ANDERSON, s. 343; DURMAN, s. 44; MACMILLANOVÁ, s. 419.

²²⁰ *Palestinská otázka v dokumentech*, s. 216–217.

²²¹ GILBERT, *První světová válka*, s. 486, 496; ANDERSON, s. 346–347.

²²² ANDERSON, s. 345; DURMAN, s. 46.

ministerstvem zahraničních věcí včetně Sykes-Picotovy dohody nebo Londýnské smlouvy. Trockij oznámil, že: „*Vláda dělníků a rolníků ruší tajnou diplomacii se všemi intrikami, šiframi a lžemi.*“²²³ Jeden opis Sykes-Picotovy dohody se brzy dostal do rukou šerífa Husajna, který obratem žádal Londýn o vysvětlení. Ministr zahraničí Balfour Husajna ujistil, že „*dokumenty nalezené v Petrohradě bolševiky nejsou ve skutečnosti uzavřenými dohodami... Velká Británie ve shodě s předcházejícími závazky bude stát na straně Arabů v jejich boji za osvobození a pomáhat jim v získání samostatnosti*“.²²⁴ Když byl téměř ve stejné době zveřejněn také text Balfourovy deklaráce, znepokojení a nedůvěra šerífa Husajna a dalších arabských nacionalistů vůči Británii značně vzrostly. Kvůli obavám z možné separátní dohody mezi Araby a Turky pak Britové vydali celou řadu prohlášení, která měla za cíl Araby uklidnit. Arabům tak byla mimo jiné slíbena svoboda v duchu Čtrnácti bodů prezidenta Wilsona. Po obsazení Damašku bylo emírovi Fajsalovi sděleno, že ke konečnému uspořádání všech záležitostí dojde na mírové konferenci. Snahou Britů bylo především využít Araby a izolovat tak své konkurenty na Blízkém východě.²²⁵

2.6 Příměří a mírová konference

Dne 13. října 1918 rezignovala vláda Taláta Paši. Novým velkovezírem byl jmenován generál Ahmet İzzet Paşa, kterého sultán pověřil uzavřením míru s mocnostmi Dohody. İzzet Paşa se nejdříve pokusil vyslat vyjednavče k francouzskému generálovi Franchetu d'Espèreyovi, jehož vojska postupovala na Istanbul směrem od Soluně. Turečtí emisáři se však nebyli schopni k francouzskému velitelství dostat. İzzet Paşa se proto rozhodl využít služeb britského válečného zajatce generála Charlese Townshenda, který byl stále držen na Princových ostrovech. Při vzájemném setkání načrtl Townshend předběžný návrh podmínek příměří a nabídl, že se pokusí neprodleně kontaktovat nejvyšší britské činitele. Velkovezír s Townshendovým postupem souhlasil. Britský generál se tak odebral na Lemnos, kde sídlil vrchní velitel Středomořské flotily admirál Somerset Gough-Calthorpe. Po svém příjezdu na Lemnos Townshend vypověděl, že velkovezír je ochoten uzavřít příměří na základě podmínek, které sám vypracoval a mylně tvrdil, že Vysoká Porta si přeje jednat především s Británií namísto ostatních

²²³ GILBERT, *První světová válka*, s. 511.

²²⁴ DURMAN, s. 45.

²²⁵ GOMBÁR, *Blízký východ*, s. 155.

Spojenců. Townshend neměl o prvním pokusu İzzeta Paši kontaktovat Francouze ani ponětí, a tak v Londýně ještě dlouhá desetiletí po válce věřili, že Turci byli ochotni vzdát se pouze Britům.²²⁶

Dne 27. října 1918 začalo v Mudrosu na palubě bitevní lodi *Agamemnon*, jež se před třemi a půl lety účastnila ostřelování Dardanel, jednání o příměří. Zahajovací rozhovory byly vedeny na pozadí pokračujících válečných operací. Den po zahájení konference se tak britští vojáci dostali až k přístavu Dedeağaç (dnešní Alexandrupoli), vzdálenému necelých 25 km od osmanských hranic, a netajili se úmyslem postupovat dále na území evropské části Osmanské říše. Osmanská delegace vedená novým ministrem námořnictva Raufem Beyem, se proto snažila co nejrychleji dojednat veškeré podmínky, které byly nutné k ukončení bojů. Britskou stranu zastupoval z pověření vlády admirál Calthorpe.²²⁷ I přes tyto nepříjemné události se vyjednávání neslo v celkově přátelském duchu. Rauf Bey spatřoval v Calthorpovi čestného a přímého muže. Byla to však spíše jeho politická nezkušenost a naivita, které ho přiměly uvěřit slibům, že Británie bude s Tureckem jednat shovívavě. Když se Rauf vrátil zpět do Istanbulu, jednomu novináři dokonce sdělil: „*Ujišťuji vás, že se v našem Istanbulu nevyloží jediný nepřítel... Příměří, které jsme uzavřeli, daleko předčilo naše naděje.*“²²⁸

Rauf Bey admirálu Calthorpovi bezmezně důvěřoval a domníval se, že Brity ve skutečnosti zajímal pouze volný průjezd Úžinami. Když oba muži 30. října 1918 podepsali Mudroské příměří, které ukončovalo válečné akce mezi Osmanskou říší a Dohodou, radostně si připili šampaňským. Admirál Calthorpe o tom napsal: „*Rauf mi velmi zdvořile poděkoval za pohostinnost a ohleduplnost, již jsem vůči němu, technicky vzato nepříteli, projevil.*“²²⁹ Podmínky příměří však pro Turecko příliš veselé nebyly. Jeho ustanovení Turkům nařizovala otevření černomořských Úžin spojeneckému loďstvu, okamžitou demobilizaci turecké armády, kromě jednotek nezbytných pro zajištění domácího pořádku, osvobození všech zajatců Dohody, kapitulaci veškerých jednotek v Tripolsku a Kyrenaice a vyhoštění všech Němců a Rakušanů do jednoho měsíce od podpisu. Spojenci měli dále právo obsadit Baku a Batumi a kontrolovat veškeré železnice včetně telegrafu. Z osmanského hlediska pak byl nejnebezpečnější sedmý článek, podle kterého měli Spojenci právo okupovat jakýkoli strategický bod

---

²²⁶ FROMKIN, s. 369–370.

²²⁷ GILBERT, *První světová válka*, s. 637; GOMBÁR, *Blízký východ*, s. 155.

²²⁸ MACMILLANOVÁ, s. 365.

²²⁹ Tamtéž.

v případě, že by nastala situace, která by ohrožovala jejich bezpečnost.²³⁰ Tento článek byl Brity vykládán dosti volně a byl například „využit“, jak již bylo zmíněno, při obsazení Mosulu.

Vláda v Londýně přijala zprávy o uzavření dohody v Mudrosu s velkým zadostiučiněním. V očích jejich představitelů bylo příměří dostatečně rázné na to, aby Británie mohla na Blízkém a Středním východě nadiktovat podmínky právoplatného a trvalého míru. Foreign Office bylo uspokojeno tím, že britská válečná flotila mohla kdykoliv zakotvit u Zlatého rohu nebo vplout do Černého moře, aniž by musela napříště žádat o povolení. K tomu všemu se Británii podařilo se vší platností zlikvidovat německé aspirace na Blízkém východě.²³¹ Sebevědomí na Downing Street v této chvíli neznalo mezí. Tento stav výborně vystihl britský diplomat Harold Nicolson, který napsal: *„Bolševický experiment v Rusku zdál se být na pokraji zhroutilí. Triumfující v Evropě i v Africe, drželi jsme ve svých rukou klíče k Asii. Nikdy nebylo vítězství tak úplné, tak nepochybné. Měli jsme fyzickou převahu, jaká nebyla známa od dob Hadriánových a Alexandrových. Zdáli jsme se být pány světa.“*²³²

Téměř okamžitě po uzavření dohody v Mudrosu se však Londýn dostal do sporu s Paříží. Francouzský premiér Georges Clemenceau protestoval, že se vyjednávání s Tureckem nemohl zúčastnit žádný francouzský zástupce a že Británie chtěla za každou cenu uzavřít příměří sama. Britský ministerský předseda David Lloyd George mu na to odpověděl, že: *„Kromě Velké Británie nikdo nepřispěl ničím navíc kromě hrstky černošských vojáků při tažení do Palestiny... Britové nyní mají na turecké půdě nějakých 500 000 mužů. Britové zajali tři nebo čtyři turecké armády a ve válce s Tureckem ztratili několik set tisíc mužů. Ostatní tam poslali jen pár negerských policistů, aby zajistili, že náhodu neukradneme Boží hrob. Jakmile ale přišlo na podepsání příměří, okamžitě nastal hrozný povyk.“*²³³ I přes další výměnu názorů Francouzi nakonec daný stav věcí přijali za uzavřený, jelikož pochopili, že v této záležitosti již nelze nic udělat. Mudroské příměří bylo sice uzavřeno, avšak neupravovalo podmínky definitivního uspořádání v oblasti. Politické záležitosti tedy byly přenechány politikům a řešit se měly na svolané mírové konferenci v Paříži.²³⁴

---

²³⁰ Eastern Report No. 93, 7. 11. 1918, TNA, CAB 24/145/33.

²³¹ Eastern Report No. 92, 31. 10. 1918. TNA, CAB 24/145/32.

²³² DURMAN, s. 47.

²³³ FROMKIN, s. 373.

²³⁴ WARNER, s. 264.

Pařížská mírová konference byla zahájena 18. ledna 1919. Otázka uspořádání „tureckého dědictví“ se dostala na pořad dne již 30. ledna, a to pouze kvůli vleklým diskuzím o mandátech v bývalých německých koloniích. Na tomto jednání zmínil Lloyd George Osmanskou říši jako místo, kde bylo zavedení mandátů nevyhnutelné. Podle jeho názoru měli Turci přijít o veškerou kontrolu nad svými arabskými državami. Toho dne tak byla schválena rezoluce, která se v červnu 1919 stala základem 22. článku Paktu Společnosti národů.²³⁵ Tato rezoluce prohlašovala, že „arabský lid ,ještě není schopen samostatného státního života v obtížných podmínkách moderního světa‘, a proto musí být ,péče o něj svěřena vyspělejšími národům ve formě mandátů“.²³⁶ Sýrie, Libanon, Mezopotámie (Irák) a Palestina tak byly po podpisu mírové smlouvy s Tureckem v Sèvres ustanoveny jako mandátní území pod Společností národů a následně svěřeny pod správu mandatáře, kterými v případě Palestiny a Iráku byla Velká Británie. Francii pak byla předána kontrola nad Sýrií včetně Libanonu. Arabům tak bylo na většině jimi obývaných území odepřeno právo na sebeurčení. Podle tehdejší mezinárodní praxe měly totiž velmoci tendenci hodnotit nezápadní společnosti jako slabé, nedostatečně rozvinuté nebo dokonce divošské.²³⁷

Další jednání týkající se Osmanské říše byla provázena řadou komplikací a sporů. Pro mírotvorce bylo na počátku konference hlavním úkolem co nejdříve uzavřít mírovou smlouvu s Německem. Z toho důvodu byla ostatní jednání upozadována. Jednotlivé velmoci měly navíc o konečném znění mírových podmínek s Tureckem své vlastní představy a ty se jen málokdy s ostatními vzájemně protínaly. K tomu všemu rozhovory ještě zatěžovaly různé závazky (tj. tajné smlouvy) přijaté v průběhu války. Problematické pak především byly vztahy Británie a Francie, neboť Francouzi nedůvěřovali Britům o nic víc než Britové Francouzům.²³⁸ Obtíže nastaly také kvůli protichůdným územním nárokům Itálie a Řecka na jihozápadním pobřeží Anatólie. Italové požadovali naplnění dohody ze Saint Jean de Maurienne, avšak jejich pozice na konferenci byla současně oslabována sporem o východní pobřeží Jaderského moře a zejména o připojení Rijeky. Řecké požadavky pak byly snad ještě více neskromné.²³⁹

---

²³⁵ *Palestinská otázka v dokumentech* s. 240–241; DURMAN, s. 65–66; MACMILLANOVÁ, s. 371.

²³⁶ DURMAN, s. 66.

²³⁷ CIMALA, Petr, *Jak a proč vznikl mandátní systém typu A Společnosti národů?* In: *Studia Historica Brunensia* 57, 2010, 1, s. 93–96, 100.

²³⁸ MACMILLANOVÁ, s. 370; NOVÁK, Petr, *Sèvreská mírová smlouva s Tureckem (srpen 1920)*. In: DEJMEK, Jindřich (ed.), *Zrod nové Evropy. Versailles, St.-Germain, Trianon a dotváření poválečného systému*, Praha 2011, s. 233–235.

²³⁹ ZÜRCHER, s. 151–152.

Již před zahájením mírové konference měl Aristide Briand o úmyslech řeckého vůdce vážné pochyby, když prohlásil: „*Obávám se, že až začnou mírová jednání, může mít Venizelos velmi dlouhé prsty, neboť se nezřekl svého snu o obnovení Byzantské říše... Řecká expanze ve velkém rozsahu by však představovala hrozbu světovému míru. Dlouho jsem toužil po spolupráci Řeků, ale ne za těchto podmínek.*“²⁴⁰ Briand se skutečně nemýlil. Řecký premiér Eleftherios Venizelos se na Pařížské mírové konferenci skutečně pokoušel realizovat plán Megali idey, tedy myšlenky Velkého Řecka, které by se rozprostíralo na „dvou kontinentech a pěti mořích“. Řekové se navíc mohli opřít o silnou britskou podporu. Lloyd George udržoval s Venizelem důvěrné přátelství a v Řecku spatřoval protiváhu proti Francii a Itálii ve východním Středomoří. Lloyd George jednoduše nechtěl připustit, aby v této oblasti vzniklo rozsáhlé francouzské impérium.²⁴¹ Dne 3. února dostal Venizelos příležitost, aby před Nejvyšší radou přednesl řecké požadavky. Řecký premiér žádal připojení východní a západní Thrákie, severní Epirus, ostrovy ve východním Středomoří včetně Kypru a dále pak v Anatolii aydinský vilajet, Bursu a Denizli.²⁴²

Jeho projev na většinu přítomných zástupců velmi zapůsobil. Výjimku však představoval italský premiér Vittorio Orlando, který ihned pochopil, že řecké nároky jsou v přímém rozporu s italskými, a proto proti nim otevřeně protestoval. Kladný postoj Nejvyšší rady vůči Řecku pak v Orlandovi obavy, že ostatní mocnosti se budou snažit italské požadavky v západní Anatolii co nejvíce omezit. Itálie se tak odhodlala jednat a ve snaze zabezpečit si svůj slíbený podíl z „tureckého dědictví“ vyslala ke břehům jihozápadní Anatólie loď s vojáky. Venizelos se rozhodl nastalé situace využít a nabídl představitelům velmocí, které neměly v oblasti dostatek jednotek pro okamžitý zásah, pomoc řecké armády. Rada tří souhlasila a Řecko se tak mohlo připravovat na vylodění vojáků v Izmiru.²⁴³ George Curzon sledoval tento vývoj s velkým znepokojením. V osobním dopise ministru zahraničí Balfourovi, jehož posléze na tomto postu vystřídal, napsal: „*Osobně jsem se vždy domníval, že by bylo správné vykázat Turky z Istanbulu a vytěsnit je do Asie... Myšlenka, že by Řecko, Itálie a Francie měly ovládnout celou Malou Asii, mě ale, přiznám se, nikdy nenapadla. Z toho co o Východě vím, vyplývá, že tak vysoká pyramida z karet, jaká se zde staví, se při*

---

²⁴⁰ GLENNY, s. 276.

²⁴¹ Tamtéž, s. 276, 279.

²⁴² Eastern Report No. 106, 6. 2. 1919, TNA, CAB 24/145/46.

²⁴³ NOVÁK, s. 237.

prvním závanu větru zřítí v troskách na zem.“²⁴⁴ Jak se později ukázalo, měl v tomto ohledu pravdu.

Mezitím dále pokračovala jednání o mírové smlouvě s Osmanskou říší. Na konferenci do Paříže dorazili také zástupci Arménů a Kurdů, aby předložili své požadavky na vytvoření vlastních domovin ve východní Anatolii, což v samotném Turecku vedlo k rozšiřování tureckého nacionalismu, který se stavěl proti všem naznačovaným plánům na rozdělení země. Curzon proto varoval Lloyda George, že je bláhové domnívat se, že Turci bez námitek přijmou tvrdé mírové podmínky. O tom ale britský premiér nechtěl nic slyšet. K podobnému závěru jako George Curzon postupně dospěli také diplomaté v Itálii, kteří se začali při prosazování svých zájmů v Turecku orientovat na spolupráci s místním národním hnutím. Francouzi však prozatím nebyli ochotní zajít tak daleko jako Italové a naléhali na uzavření mírové smlouvy s Vysokou Portou. Na podzim roku 1919 se proto iniciativy chopil Curzon jako nově jmenovaný ministr zahraničí. V prosinci byla zahájena v Londýně schůzka, na které se sešli britský a francouzský premiér, aby projednali otázky Istanbulu, Úžin a finanční kontroly. Clemenceau během rozhovorů odmítl návrh Lloyda George na vyhnání osmanského sultána z Istanbulu, protože si od jeho přítomnosti ve městě naopak sliboval snazší ovladatelnost turecké politiky. Schůzka se však nesla v atmosféře vzájemného podezřívání. Britové nesouhlasili s tím, že Francouzi navazovali kontakty s tureckými nacionalisty, zatímco Francouzům vadily britské pro řecké postoje.²⁴⁵

Další fáze přípravy mírové smlouvy s Osmanskou říší začala v polovině února 1920 v Londýně za účasti nejvyšších představitelů Británie, Francie, Itálie a zástupců Japonska. Na této schůzce byly projednávány nejrůznější otázky od finanční kontroly Osmanské říše po mosulskou ropu a ochranu menšin. Po řadě spojeneckých setkání byl projekt mírové smlouvy dokončen na konferenci v San Remu v dubnu 1920. Vyjednávání se zde točila zejména kolem arménské a kurdské otázky a konkrétního znění statutu Úžin. Na konferenci bylo dohodnuto, že Arménie získá přístup k moři, Kurdistan autonomii s možností v budoucnu vyhlásit samostatnost, Bospor a Dardanely měly spadat pod mezinárodní správu, Francie a Itálie měly získat v asijské části Turecka své sféry vlivu a Řecko mělo obdržet Ízmir a Thrákií.²⁴⁶ Francii a Itálii ale dojednané podmínky v mnohých ohledech nevyhovovaly a v některých bodech byly dokonce

---

²⁴⁴ GLENNY, s. 297.

²⁴⁵ NOVÁK, s. 236–240.

²⁴⁶ MACMILLANOVÁ, s. 431; NOVÁK, s. 241.

v rozporu s jejich zájmy v oblasti. Jak Paříž, tak Řím nicméně nemohly v otázkách týkajících se Osmanské říše vést nezávislou politiku, jelikož jejich pozice byly zcela závislé na britské podpoře. Francie navíc v této době potřebovala pomoc Velké Británie v otázce německých reparací, a nemohla si proto dovolit na Blízkém východě naplno proti svému spojenci vystupovat. Vysocí komisaři jednotlivých velmocí v Istanbulu byli tvrdostí navrhovaných mírových podmínek naprosto šokováni, a Nejvyšší radu proto varovali před jistým odporem ze strany tureckých nacionalistů. Ta však na tyto námitky nebrala zřetel a i přes informace, že pro prosazení mírové smlouvy silou bude třeba až 27 pěších divizí, odsouhlasila pouze okupaci strategických bodů a blokádu.²⁴⁷

Podmínky mírové smlouvy byly osmanské delegaci vedené velkovezírem Damadem Feridem Paşou a bývalým velkovezírem Ahmedem Tevfikem Paşou předány 11. května 1920 v Paříži na Quai d'Orsay. Tvrdost mírových podmínek Turky sice nepřekvapila, avšak nehodlali je akceptovat. Damat Ferit Paşa se pokoušel s dohodovými mocnostmi vyjednávat, aby alespoň ty nejpřísnější z nich, jako bylo obnovení kapitulčního režimu nebo princip svobody Úžin, byly zmírněny. Delegace se také ostře vyhrzovala proti klauzulím, na jejichž základě měla Osmanská říše přijít o některé části předválečného území. Vítězné mocnosti ale jakékoliv námitky odmítly a Vysoké Portě tak nezbyvalo nic jiného než smlouvu podepsat. Výsledkem uspokojení zájmů všech zainteresovaných velmocí se měla stát Sèvreská smlouva, která byla podepsána dne 10. srpna 1920 na předměstí Paříže ve výstavním sále národní manufaktury na porcelán. Smlouva znamenala nejen rozdělení někdejší Osmanské říše, ale také vlastního anatolského Turecka, ze kterého zbylo pouhé torzo (viz Příloha č. 6). Pro Turky bylo obzvláště ponižující připojení Erzurumu a Trabzonu k Arménii a obnovení systému kapitulací.²⁴⁸

Sèvreská mírová smlouva se skládala ze 13 částí a 433 článků. První část tvořil, tak jako v případě ostatních mírových smluv, Pakt Společnosti národů. Druhá část vymezovala nové hranice Turecka a třetí část smlouvy se zabývala politickými podmínkami, z nichž nejdůležitější byl 36 článek, podle kterého velmoci souhlasily s tím, aby Istanbul zůstal součástí Turecka. V případě neplnění mírové smlouvy si však vyhrzovaly právo tento článek změnit. Další ujednání se týkala ochrany menšin, snížení stavu ozbrojených sil, repatriace zajatců a finanční kontroly. Nejrozsáhlejším

---

²⁴⁷ NOVÁK, s. 241–242.

²⁴⁸ GOMBÁR, Eduard, *Turecká válka za nezávislost 1919–1923*. In: *Historický obzor* 18, 2007, 7/8, s. 155–156; NOVÁK, s. 243–244.

oddílem smlouvy byla devátá část, která se týkala hospodářských podmínek.²⁴⁹ V době podpisu mírové smlouvy ze Sévres však byla již většina jejích ustanovení z větší části překonána. Vnitropolitická situace v Turecku se během dvou let od skončení války naprosto změnila. Podle osmanské ústavy, aby smlouva mohla vstoupit v platnost, musela být schválena parlamentem. Ten byl však v dubnu 1920 rozpuštěn a bez spolupráce s nacionalisty nebylo možné uskutečnit nové volby. Dohodové velmoci ale nebyly schopny, s ohledem na jejich válečné vyčerpání a odpor obyvatelstva, vynutit si plnění sévreského diktátu silou. Tímto úkolem bylo tedy pověřeno Řecko, které v jihozápadní Anatolii již od května 1919 soustředilo své jednotky.²⁵⁰

2.7 Poválečná situace v Osmanské říši

Turecká společnost byla na konci první světové války naprosto vyčerpaná. Do bojů bylo nasazeno téměř 2,6 milionu vojáků, přičemž ztráty způsobené nemocemi a následky bojů včetně civilních obětí se odhadují na 1,3 milionu. Válka také totálně rozvrátila osmanskou ekonomiku. Kromě vysokých výdajů trpěla státní pokladna i katastrofálním nedostatkem příjmů. Více jak 0,5 milionu dezertéru, zcela vykořeněných z dřívějšího prostředí a žijících jen za pomoci násilí, pak páchalo především na venkově obrovské škody.²⁵¹ Systém zásobování kolaboval. V Palestině byla spálena většina olivových hájů a vinic v lokomotivách, jelikož uhlí nebylo nikde k sehnání. Velká města trpěla neustálým nedostatkem potravin, přičemž nejhorší situace panovala v Istanbulu.²⁵² Vláda neměla žádné finanční prostředky na výplaty úředníků. Nebylo neobvyklé, když přední důstojníci prodávali na nárožích citrony, neboť jejich penze, které klesly na hodnotě, by jim k přežití nevystačily. Ceny, které již za války stouply o 400 %, se nyní ještě zvedly o čtyřnásobek. Nejvíce se dařilo Turkům obchodujícím na černém trhu a dalším kriminálním živlům. V Istanbulu nebylo k sehnání téměř žádné uhlí a obilí, blížila se zima a k tomu všemu se do města valil proud uprchlíků. Přicházeli zejména

---

²⁴⁹ Plné znění Sévreské mírové smlouvy blíže viz <http://treaties.fco.gov.uk/docs/pdf/1920/TS0011.pdf> [Cit. dne 2. 4. 2016].

²⁵⁰ NOVÁK, s. 251; GOMBÁR, *Turecká válka*, s. 156.

²⁵¹ HANIŮGLU, s. 181–182; FERGUSON, s. 260–261.

²⁵² ANDERSON, s. 348.

Turci, kteří opouštěli Evropu a Střední východ a Rusové utíkající před občanskou válkou. Na ulicích Istanbulu přespávalo koncem roku 1919 až 100 000 lidí.²⁵³

Již 13. října 1918 rezignovalo v Istanbulu mladoturecké vedení a o den později byl novým velkovezírem jmenován vlastenecký polní maršál Ahmet İzzet Paşa. V noci na 1. listopadu, téměř ihned po podepsání Mudroského příměří, vedoucí představitelé Výboru jednoty a pokroku Enver Paşa, Talât Paşa, Cemal Paşa, Dr. Bahaettin Şakir, Dr. Selanikli Nâzım a další tři mladoturečtí prominenti opustili Istanbul a na palubě německé ponorky prchli do Oděsy a odtud následně do Berlína. Talât v Berlíně zůstal a v březnu 1921 zde byl zavražděn arménským extrémistou. Enver a Cemal šli dále za svou panturkistickou chimérou. Cemal byl v červenci 1922 v Tbilisi zabit dvěma arménskými nacionalisty a stejný osud potkal v tomtéž roce také Dr. Şakira. Enver padl v boji v srpnu 1922 nedaleko Dušanbe, když se postavil Rudé armádě. Dr. Nâzım byl společně s Cavidem Paşou v roce 1926 oběšen v Ankaře. Útěkem mladotureckých vůdců vzniklo v Istanbulu politické vakuum, v němž o moc soupeřila čtyři mocenská uskupení: palác, liberálové, mocnosti Dohody a mladoturci.²⁵⁴

Sultán Mehmet V. zemřel na počátku července 1918. Na trůn nastoupil jeho mladší bratr Mehmet VI. Vahideddin. Poslední osmanský sultán nehodlal hrát roli pouhé loutky v rukou mladoturků, do které se dostal jeho bratr. Na rozdíl od svého předchůdce aktivně zasahoval do politiky, především výběrem velkovezířů a podporou protimladotureckých, protinacionalistických a probritských zástupců ve vládě. Mehmet VI. se snažil uspokojit mocnosti Dohody, zejména Británii, ve snaze získat příznivější podmínky mírové smlouvy pro Turecko.²⁵⁵ Jak se ale brzy ukázalo, jeho hlavním cílem bylo zachovat si vlastní trůn. Tuto snahu nejlépe vystihuje jeho odpověď sestře: „*Neznepokojuje mne, co se stane se zemí. Mnohem více mne zajímá moje vlastní budoucnost a budoucnost naší dynastie.*“²⁵⁶ Mehmet VI. se tak paradoxně stával opět loutkou, tentokrát však v rukou Dohody. Po podepsání příměří v Mudrosu jmenoval sultán 11. listopadu novým velkovezírem Ahmeda Tevfika Paşu, jehož vláda se vyznačovala čím dál tím větším odporem proti mladoturkům stále kontrolujícím parlament, armádu, policejní složky a telegraf.²⁵⁷

---

²⁵³ WANNER, Jan, *Krvavý zrod moderního Turecka. Ankara mezi Londýnem a Moskvou*, Praha 2009, s. 53; MACMILLANOVÁ, s. 368.

²⁵⁴ GOMBÁR, *Blízký východ*, s. 155; GOMBÁR, *Turecká válka*, s. 152.

²⁵⁵ ZÜRCHER, s. 139, 142

²⁵⁶ FREELY, s. 289.

²⁵⁷ ZÜRCHER, s. 140, 142.

Velmi aktivním politikem se postupně stával sultánův švagr Damat Ferit Paşa, jenž hrál mimo jiné ústřední roli v nově obnovené liberální Straně svobody a svornosti, která byla v roce 1913 umlčena mladotureckým převratem. Vzhledem k tomu, že Strana svobody a svornosti získávala v oficiální politice stále dominantnější postavení, snažili se mladoturci přeskupit své síly. Na jejich posledním kongresu v listopadu 1918 se usnesli na rozpuštění VJP a místo něho vytvořili Stranu obnovy. Část bývalých mladoturků pak založila Osmanskou liberální lidovou stranu, v jejímž čele stanul Ali Fethi Okyar. Sultán ani vůdci Strany svobody a svornosti však neměli zájem, aby mladoturci znovu zmobilizovali své síly.²⁵⁸ Když 21. prosince 1918 Mehmet VI. rozpustil parlament, byla zahájena perzekuce mladoturků v plném rozsahu. Dne 4. března 1919 byl novým velkovezírem jmenován Damat Ferit Paşa. O měsíc později pak bylo zadrženo více než 100 prominentních mladoturků, částečně z podnětu liberální vlády a částečně na žádost Britů, kteří si přáli, aby byli souzeni jako „váleční zločinci“. Většina ze zatčených pak byla Brity deportována na Maltu.²⁵⁹ Mezi internovanými byl také Ali Fethi Okyar, jehož Osmanská liberální lidová strana byla vážně ochromena. Strana obnovy pak byla zakázána. Istanbulská vláda však nebyla schopna nahradit všechny mladoturecké úředníky ve státní správě, a tak mladoturecký vliv stále přetrvával v neoficiálních strukturách.²⁶⁰

Do vnitropolitických událostí začala záhy po podpisu příměří v Mudrosu promlouvat také Dohoda. Spojenci velmi rychle a ochotně využili sedmého článku, jenž jim umožňoval okupovat jakýkoliv strategický bod, pokud by byla ohrožena jejich bezpečnost. Již 13. listopadu zakotvilo 55 spojeneckých válečných lodí v Istanbulu přímo před sultánovým palácem. Mehmet VI. tak musel ve městě strpět poprvé od okamžiku, kdy jej roku 1453 dobylo osmanské vojsko, přítomnost cizí armády.²⁶¹ Dne 8. prosince byla Dohodou v Osmanské říši ustanovena vojenská správa, která měla dohlížet na dodržování podmínek mudroského příměří. Administrativní struktura zavedená představiteli Dohody byla ale nesmírně komplikovaná. Za obsazení Úžin a Marmarského moře zodpovídala britská Černomořská armáda pod velením generála George Francise Milnea. Britské oddíly měly dále zajistit kontrolu nad oblastmi Kavkazu. V polovině listopadu 1918 tak vstoupili Britové do Baku a Batumi. Záměrem Britů na Kavkaze bylo izolovat Anatolii od potenciálně nebezpečných událostí

---

²⁵⁸ GOMBÁR, *Turecká válka*, s. 152.

²⁵⁹ ZÜRCHER, s. 142–143; PALMER, s. 257.

²⁶⁰ GOMBÁR, *Turecká válka*, s. 152.

²⁶¹ SCHULZE, s. 70.

v sovětském Rusku. Evropské části Turecka pak byly pod kontrolou francouzských jednotek, jimž velel generál Franchet d'Espèrey. Francouzi do konce února 1919 následně obsadili jihovýchodní oblasti Anatólie a pronikli až do Afyonu ve střední Anatólii.²⁶² Italové okupovali část jihozápadní Anatólie včetně Antalye, Marmarisu a Burduru. Snažili se také uchytit v Konyi, avšak v tom jim zabránili Britové. İzmir byl kvůli protichůdným nárokům Itálie a Řecka obsazen spojeneckou flotilou.²⁶³ Kromě toho Spojenci udržovali v Istanbulu diplomatické zástupce, kteří byli, po dobu kdy trval válečný stav, namísto velvyslanců nazýváni „vysokými komisaři“. Ti pak prostřednictvím Spojenecké kontrolní a organizační komise, mimo dohledu nad demobilizací a odzbrojováním, přímo zasahovali do politického dění v metropoli.²⁶⁴

V Istanbulu a kolem Úžin pak bylo rozmístěno na 35 000 britských, 28 000 francouzských a 4000 italských vojáků. Chování cizích vojsk bylo na mnoha místech otevřeně provokační. Například generál Franchet d'Espèrey vjel dne 8. února 1919, v čele francouzského hlavního vojenského kontingentu, do Istanbulu na bílém koni, věnovaném řeckou menšinou, a stejně jako sultán Mehmet II. Fatih v roce 1453 projížděl ulicemi, které byly vystlány koberci, až k Hagii Sofii. Příslušníci řeckých a arménských komunit jásali, ale Turky tato cílená urážka zatvrdila.²⁶⁵ Signatář mudroského příměří Rauf Bey vzpomínal, jak ho admirál Calthorpe ujišťoval, že s Tureckem bude nakládáno shovívavě a že Istanbul nebude okupován: „*Všichni jsme byli přesvědčeni, že Anglie a Francie dostojí nejen svým psaným závazkům, ale také svým slibům. Ani já jsem o tom nepochyboval. Jaká hanba, že jsme se ve své víře a v našich přesvědčeních tolik mylili!*“²⁶⁶ Tehdejší situaci v hlavním městě ve svých pamětech zachytil také Mustafa Kemal, který napsal: „*Zdalo se, že celý Konstantinopolis a stovky tisíc jeho obyvatel umřely. Po celém městě nebylo slyšet jinou řeč než řeč nepřítele a nebylo vidět jiné vlajky a zbraně kromě nepřátelských.*“²⁶⁷

Turci byli okupační politikou mocnostmi Dohody znechuceni. Rostoucí problémy také vyvolávala spojenecká podpora národnostních menšin v Anatólii, především Arménů a Řeků. Jednou se dokonce objevily nepodložené fámy, že se Řekové chystají v mešitě Hagia Sofia instalovat pravoslavné symboly. Zástupci Turků se pak musely jít přesvědčit na vlastní oči, zda to je či není pravda. Mezi zástupci Velké

---

²⁶² WANNER, s. 52–53, 63; SCHULZE, s. 70

²⁶³ SHAW, s. 329.

²⁶⁴ GOMBÁR, *Turecká válka*, s. 153.

²⁶⁵ WANNER, s. 61.

²⁶⁶ MACMILLANOVÁ, s. 365.

²⁶⁷ PRAVEC, s. 22.

Británie, Francie a Itálie se však záhy začaly projevovat rozpory. Ty byly navíc umocňovány jejich protichůdnými zájmy, které vycházely plně na světlo světa v průběhu jednání na Pařížské mírové konferenci. Spojenci se tak na území Osmanské říše zaměřovali především na prosazování vlastních cílů a zcela přehlíželi, co se jim zatím odehrává za zády. V jejich letargii je po jistou dobu udržovala také určitá odevzdanost, s jakou turecká společnost okupaci přijímala. Podle většiny Turků se přítomnost anglických, francouzských a italských vojsk dala vydržet, jelikož se domnívali, že jak Spojenci přišli, tak také odejdou. Zásadní změna v uvažování tureckého obyvatelstva však přišla s vyloděním řeckých vojáků v Ízmiru v květnu roku 1919. Skutečnost, že se bývalí poddaní Osmanské říše chtěli zmocnit území v jihozápadní Anatolii, byla pro Turky nepřijatelná. U Řeků se nadto dalo očekávat, že se na rozdíl od Spojenců dobrovolně nestáhnou. Po celém Istanbulu došlo v reakci na tyto události k masovým demonstracím. Vylodění Řeků v Ízmiru vedlo k celonárodnímu tureckému odporu.²⁶⁸

---

²⁶⁸ ZÜRCHER, s. 145; GOMBÁR, *Turecká válka*, s. 153.

3 Na cestě k republice

Již v době první světové války v průběhu gallipolské operace vypracovali mladoturci plány pro vedení národního odporu v Anadolii pro případ, že by Spojenci prorazili v Dardanelách a obsadili Istanbul. Tehdy se také počítalo s přestěhováním vlády z hlavního města do anatolské Konye. Na počátku října, ještě před podepsáním mudroského příměří, byli někteří mladoturečtí předáci přesvědčeni, že stejně jako za první balkánské války byla ztracena teprve její první část. Enver Paša a Talât Paša proto vydali rozkaz příslušníkům Speciálních jednotek (Taşkilât-ı Mahsusa), aby na různých místech v Anadolii vybudovali tajné sklady zbraní a munice. Členové Speciálních jednotek, kteří se v dubnu roku 1915 ve velké míře podíleli na arménských masakrech, se na konci října 1918 přeměnili na Všeobecnou revoluční organizaci islámského světa.²⁶⁹ Nejvýznamnějším krokem Envera a Taláta týden před jejich odchodem ze země bylo rozhodnutí o zřízení tajné organizace Karakol (Stráž). Jejimi zakladateli se stali mladoturecký vůdce VJP z Istanbulu Kara Kemal a mladoturecký plukovník Kara Vasif. Cílem této organizace bylo chránit mladoturky po válce před represemi a odplatou ze strany představitelů Dohody, liberálů a křesťanských komunit. Karakol se dále zaměřoval na pašování velkého množství zbraní, munice, zásob a uniforem do Anadolie a na Kavkaz, a na vytváření zpravodajské sítě na vládních úřadech. Brzy se také začala orientovat na spolupráci se vznikajícím národním hnutím. Karakol pak řídil první velké demonstrace v Istanbulu proti spojenecké okupaci.²⁷⁰

Probritská vláda Damada Ferida Paši se dostávala postupem času téměř do naprosté izolace. Proti politice ústupků zemím Dohody narůstal mezi velkou částí statkářů, učitelů, náboženských hodnostářů, řemeslníků, vojáků a dalších obyvatel odpor. V nejrůznějších oblastech po celé Anadolii začaly vznikat Společnosti na obranu práv dovolávajících se dvanáctého ze Čtrnácti bodů prezidenta Wilsona, ve kterém se psalo o zajištění suverenity tureckým částem Osmanské říše. Británie ani Francie však Wilsonovy plány v tomto směru neakceptovaly. Již v listopadu 1918 vznikla Společnost na obranu práv v Edirne a v Karsu, v prosinci v İzmiru a Urfě a v únoru v Erzurumu, Trabzonu a dalších městech. Mnohá z těchto sdružení začala přebírat půdu, majetek a obchody řeckých a arménských emigrantů. Do jejich čela se postavili zejména

---

²⁶⁹ GOMBÁR, *Turecká válka*, s. 153.

²⁷⁰ ZÜRCHER, s. 140–141; WANNER, s. 66.

nacionalisté, kteří rozvíjeli aktivní spolupráci spolků s Karakolem.²⁷¹ Hnutí odporu také podporovala značná část velících důstojníků stále funkční, avšak válkou zdecimované, osmanské armády. V oblasti Úžin, Thrákie a západní Anatólie bylo rozmístěno na 35 000 tureckých vojáků. V Kilíkii bylo dislokováno 18 000 mužů a v oblasti jihovýchodní Anatólie 8000 mužů. Nejlepší turecké jednotky, které se později staly páteří hnutí odporu, se nacházely v Erzurumu. Jejich velitelem se v březnu 1919 stal generál Kâzım Karabekir Paşa, který za války působil jako šéf štábu maršála Colmara von der Goltze. Karabekir Paşa měl na starost vedle 30 000 dobře vybavených vojáků ještě 20 000 příslušníků četnictva a milic.²⁷²

Na další vývoj hnutí odporu měly mimořádný vliv události v İzmiru. Italové ve snaze zabezpečit si svůj podíl z „tureckého dědictví“ vylodili na konci dubna 1919 jednotky v přístavu Antlaya. Dále obsadili také přístav Aydın a neskrývali, že jejich záměrem je zmocnit se také İzmiru. Avšak Itálie svou anatólskou expedici se svými spojenci nekonzultovala, a jednoduše se pokusila převzít kontrolu nad těmi částmi Osmanské říše, které jí podle jejich představ měly spravedlivě připadnout.²⁷³ V reakci na italské manévry se v Paříži na mírové konferenci sešla Nejvyšší rada, jejíž představitelé se obávali, že se Itálie chystá zabrat velkou část jihozápadní Anatólie. Ráno 6. května vyslovila Rada tří souhlas s vysláním řeckých jednotek do İzmiru, aby zablokovaly italskou expanzi. Svou roli při rozhodování sehrála také ničím nepodložená alarmující hlášení o Řecích masakrovaných Turky, kterými Venizelos čile zásoboval Velkou trojku. Oficiálně tedy šlo o akci dohodových mocností, avšak Řekové tvořili naprostou většinu expedičních sil. Když se tuto zprávu dozvěděl řecký premiér, sršel nadšením. Na schůzce s Velkou trojkou a jejími vojenskými poradci tvrdil, že řecké jednotky jsou na akci absolutně připraveny a že Turci nebudou klást odpor.²⁷⁴

Skutečnost, že šlo o řeckou operaci s řeckým velením, v praxi znamenala, že pokud se akce nezdaří, neponesou za ni Spojenci (především Britové) žádnou zodpovědnost. Venizelos, který kráčel za svou Megali ideou, celou záležitost okamžitě prodiskutoval s hrdinou balkánských válek plukovníkem Ioannisem Metaxasem. Po zhodnocení situace sdělil Metaxas Venizelovi, že podmínky pro vedení expanzivní války jsou velmi špatné. Dále uvedl, že: „*Muslimové v počtu kolem sedmi milionů nejenže souvisle osidlují celou střední Anatólskou planinu, ale početně převyšují Řeky*

---

²⁷¹ DURMAN, s. 78; WANNER, s. 78.

²⁷² GOMBÁR, *Turecká válka*, s. 153; WANNER, s. 60.

²⁷³ GLENNY, s. 298.

²⁷⁴ MACMILLANOVÁ, s. 421–422.

*i v přímořských oblastech... Většinu muslimského obyvatelstva – Turků, Čerkesů, Kurdů, Jurků a dalších bojovných ras – tvoří rolníci, zvyklí používat zbraně, zatímco u Řeků a Arménů je tomu naopak.*²⁷⁵ Metaxas dále varoval, že se Řekové po vojenské stránce nemohou s Turky rovnat. Turecká armáda podle něho navíc mohla kdykoliv vylákat Řeky do vnitrozemí a tam je porazit. Podle Metaxase by se tak znovu mohla „opakovat Napoleonova zkušenost z roku 1812, kdy neúspěšně napadl Rusko“.²⁷⁶ O tom však Venizelos nechtěl nic slyšet. Již 14. května obsadili Britové a Francouzi opevnění u vjezdu do přístavu, když jim legální základy pro celou akci poskytli opět sedmý článek mudroského příměří.²⁷⁷ Dne 15. května 1919 začalo vyloďování řeckých jednotek v Izmiru a během několika hodin bylo vysazeno na 13 000 řeckých vojáků. Podle pamětníků se na nábřeží shromáždily tisíce Řeků, aby přivítaly své krajany: „*Celá Smyrna oslavovala, jako kdyby byly Velikonoce. Byly slyšet výstřely z lodních děl a modrobílé vlajky vlály snad úplně všude.*“²⁷⁸

Místní metropolita Chrysostomos byl štěstím celý bez sebe, a když první Řekové vystoupili na pevninu, okamžitě k nim přistoupil, aby jim požehnal. Davy jásaly a plakaly. Pro celou řeckou komunitu to byl opravdový svátek. Záhy však došlo k prvnímu konfliktu. Když nedaleko hlavního náměstí procházel kolem tureckých kasáren elitní pluk Evzoni, kdosi na něj vystřelil. Řekové tvrdili, že to byli Turci, Turci pak zase říkali, že to byli Řekové. Jako nejpravděpodobnější se zdá, že první vystřelil italský major Carossini, který se podle svědků v danou chvíli pohyboval na místě. Jedinou jistotou však je, že Řekové během několika minut odpověděli silnou střelbou na turecká kasárna. Část vojáků pak začala střílet i na ostatní domy podél nábřeží. Když Turkům v kasárnách došly náboje, byli vyvlečeni ven jako vězni a odvedeni směrem k řeckým lodím. Při pochodu na nábřeží prošli turečtí zajatci nekonečným ponižováním, na kterém se podíleli také místní Řekové. Násilnosti se rychle rozšířily po celém městě. Izmirští Řekové s podporou vojáků začali plenit turecké čtvrti a jen během prvního dne přišlo o život na 300–500 Turků.²⁷⁹

Když doputovaly zprávy o těchto událostech do Paříže, byly americká, britská a francouzská delegace zlostí bez sebe. Venizelos, který se již od Balkánských válek snažil budovat obraz Řecka jako mladého a vitálního státu, který se současně honosí

---

²⁷⁵ GLENNY, s. 299.

²⁷⁶ Tamtéž.

²⁷⁷ SHAW, s. 342.

²⁷⁸ MILTON, Giles, *Paradise Lost. Smyrna 1922. The Destruction of a Christian City in the Islamic World*, New York 2008, s. 139–140.

²⁷⁹ Tamtéž, s. 142–145.

moudrostí, plynoucí ze slavné minulosti, byl zprávami o ukrutnostech v Ízmiru taktéž šokován.²⁸⁰ Generál James Harbord, který dohlížel na řeckou okupaci města, uvedl: „*Události ve Smyrně bez pochyby snížily cenu každého křesťanského života v Turecku. Turci vnímají vylodění Řeků jako úmyslné porušení podmínek příměří, které uzavřeli se Spojenci, a jako pravděpodobnou předzvěst další neodůvodněné agrese. Morální zodpovědnost za současné nepokoje po celém Turecku padá na zahraniční mocnosti.*“²⁸¹ Zprávy o násilnostech v Ízmiru vyvolaly mezi tureckým obyvatelstvem obrovskou vlnu odporu. Skutečnost, že se řečtí vojáci, bývalí poddaní, volně procházeli po ulicích města, představovala pro Turky nesnesitelnou urážku. Strach smíšený se zlobou vedl ke sjednocování tureckého obyvatelstva Anatólie proti těmto vetřelcům a jejich podporovatelům v západní Evropě.²⁸² V Istanbulu vůči řecké okupaci protestovalo přes 200 000 lidí, z čehož byla okupační správa opravdu vyděšená. Spojenci z toho důvodu dokonce nasadili letectvo, aby shromážděné davy zastrašili a odradili je tak od případných nepřístojností.²⁸³

Na konci května 1919 pak vešlo ve známost, že počet okupačních vojáků dosáhl čísla 171 920 mužů, z čehož měli největší podíl právě Řekové (64 400), následování Francouzi (49 500), Brity (40 620) a Italy (17 400). Po celé Anatólii vyvolaly tyto zprávy nesmírný ohlas. Mehmet VI. se společně se svými ministry k tomu všemu jevíli jako pouhé loutky v rukou Dohody, absolutně neschopní s nastalou situací cokoliv udělat. Události v Ízmiru a rozšiřování nepokojů do jeho okolí a dalších měst, společně s navyšováním počtu okupačních sil v zemi, vedly k naprostému přelomu v myšlení tureckého obyvatelstva, a staly se impulsem celonárodního tureckého odporu. Turci považovali vylodění Řeků za první krok k dělení tureckých částí Osmanské říše, a tak začali ve velkém zakládat partyzánské oddíly, které se stavěly okupantům na odpor.²⁸⁴

Mezitím do Anatólie odcházel stále větší počet důstojníků osmanské armády a tajné organizace pokračovaly v pašování zbraní a střeliva. Předáci Karakolu se za daných okolností snažili najít nějakou vlasteneckou osobnost, mající potřebnou autoritu a vynikající pověst, která by mohla turecké národní hnutí odporu sjednotit. Zdá se, že nejdříve se zřejmě počítalo s Ahmedem Ízzedem Pašou. Nakonec však padlo rozhodnutí

---

²⁸⁰ GLENNY, s. 301.

²⁸¹ TEMPERLEY, Harold William, *A History of the Peace Conference of Paris. Vol. VI.*, London 1924, s. 72.

²⁸² ANDERSON, s. 364.

²⁸³ MILTON, s. 149.

²⁸⁴ WANNER, s. 77.

oslovit Mustafu Kemala Pašu.²⁸⁵ Tento tehdy osmatřicetiletý generál byl bez pochyby jedním z nejlepších velitelů Osmanské říše vyprodukovaných první světovou válkou. Jeho odvážný protiútok na poloostrově Gallipoli v létě 1915, kterým smetl všechny spojenecké jednotky z jejich pozic, mu přinesl věhlas po celém Turecku. Mezi ostatními veliteli si pak vydobyl respekt na syropalestinské frontě na podzim roku 1918, když se úspěšně stahoval před dotírajícími britskými jednotkami za cenu minimálních ztrát. Mustafa Kemal byl horlivým vlastencem a známým odpůrcem mladotureckého triumvirátu. Nebyl tedy vůbec spojován s válečnou politikou.²⁸⁶

Na jaře 1919 Kemal pobýval v Istanbulu a s velkou nechutí sledoval, jak se jeho milovaná země pomalu rozpadá. V odlehlých provinciích říše se rychle šířil chaos. Britský vysoký komisař Somerset Calthorpe tlumočil sultánovi přísné varování a upozorňoval ho především na anarchii panující na černomořském pobřeží, kde osmanská 9. armáda, pod velením generála Kâzima Karabekira Paši, nedokázala zajišťovat klid a provádět demobilizaci. Vláda velkovezíra Damada Ferida se proto v obavě před další možnou vojenskou intervencí ze strany Dohody rozhodla vyslat do oblasti vojenskou misi, vedenou Mustafou Kemalem, která měla v 9. armádě nastolit disciplínu a zajistit odzbrojení regionu.²⁸⁷ Dne 19. května 1919 připlul Mustafa Kemal Paša se členy svého štábu do černomořského přístavu Samsun. Tento den považuje současná turecká historiografie, která se zcela soustředí na roli Mustafy Kemala, za počátek osvobozené války.²⁸⁸

3.1 Turecké hnutí odporu a mezinárodní situace

Okamžitě po vylodění kontaktoval Kemal hlavní armádní velitele v oblasti a začal sjednocovat všechny regionální organizace (Společnosti na obranu práv) do jedné celonárodní. Události nyní nabraly rychlý spád. Dne 21. června Mustafa Kemal v Amasyi společně s Raufem Beyem, Ali Fuadem a Refedem Pašou vypracovali prohlášení, ve kterém stálo, že je vlast v nebezpečí, sultán a vláda jedná pod nátlakem cizinců a pouze vůle národa ji může zachránit. Po konzultaci s Kâzím Karabekirem Pašou bylo prohlášení rozesláno ostatním vojenským a civilním představitelům a

---

²⁸⁵ ZÜRCHER, s. 147.

²⁸⁶ ERICKSON, Edward, J., *Ordered to Die. A History of the Ottoman Army in the First World War*, London 2001, s. 220–221.

²⁸⁷ PALMER, s. 259; ZÜRCHER, s. 148.

²⁸⁸ KREISER, s. 189.

zároveň bylo oznámeno, že do Sivasu, považovaného za nejbezpečnější místo v Anatolii, je svoláván národní kongres, na který má každá provincie vyslat tři zástupce mající důvěru národa.²⁸⁹ Kemalovy aktivity okamžitě vyvolaly mezi představiteli Dohody značné znepokojení. Pod jejich nátlakem mu sultán zaslal telegram, ve kterém požadoval jeho návrat do Istanbulu. Mustafa Kemal se namísto toho 8. července rozhodl rezignovat na své armádní funkce. Tuto skutečnost obratem sdělil ministerstvu války a od té doby vystupoval jako civilista. Za této situace odmítl nejvlivnější anatolský generál Kâzım Karabekir uposlechnout rozkaz k zatčení Mustafy Kemala a naopak dal jasně najevo, že generála Kemala stále považuje za svého nadřízeného. Velká většina armády pak následovala jeho příkladu.²⁹⁰

Dne 23. července 1919 se v Erzurumu sešel kongres, který svolala Společnost pro ochranu národních práv východní Anatolie, jejímž cílem bylo udržet šest východoanatolských provincií v rámci Osmanské říše. Než se kongres rozešel, schválil vznik Reprezentativního výboru, jehož předsedou se stal Mustafa Kemal, a v souladu se shromážděvacím zákonem se tento výbor nechal řádně zapsat na úřadě vilajetu. Kemal se totiž snažil udržet celé hnutí v rámci legality.²⁹¹ Delegáti erzurumského kongresu přijali následující zásady: „1. *Vlast zůstane jednotná ve svých národních hranicích.* 2. *Národ se bude bránit všem formám okupace a intervence, nebude přijat ani mandát, ani protektorát.* 3. *Jestliže se konstantinopolská vláda ukáže být neschopná zajistit zemi bezpečnost, její úkoly převezme prozatímní národní vláda.*“²⁹² Kemal na kongresu vyhlásil také věrnost sultánovi, stávajícím zvykům a obyčejům, poněvadž si byl dobře vědom specifik domácích poměrů: „*Že by bylo možné zachránit zemi bez chalífy a bez pádišáha (sultána), byla myšlenka, kterou tehdy lidé nedokázali pochopit.*“²⁹³ Nacionální hnutí tak začínalo mít svou institucionální podobu.

Ve dnech 4. až 11. září se v Sivasu sešel již předem avizovaný sjezd. Přestože na Sivaský kongres dorazilo pouze 31 delegátů, účastnilo se ho také množství dalších vojenských a civilních představitelů. Kongres, který se prezentoval jako Společnost pro ochranu národních práv Anatolie a Thrákie (čímž byly všechny ostatní společnosti na obranu sloučeny v jednu), potvrdil závěry přijaté v Erzurumu včetně Mustafy Kemala jako vůdce Reprezentativního výboru. Tento výbor napříště fungoval jako exekutiva

---

²⁸⁹ PALMER, s. 260; ZÜRCHER, s. 156.

²⁹⁰ WANNER, s. 87; GOMBÁR, *Turecká válka*, s. 154.

²⁹¹ ZÜRCHER, s. 156.

²⁹² DURMAN, s. 78.

²⁹³ WANNER, s. 81.

celého národního hnutí odporu.²⁹⁴ Na závěr jednání bylo opět přijato prohlášení o oddanosti sultánovi, spojené s požadavkem na vyhlášení parlamentních voleb a potrestání všech zrádců ve vládě a státním aparátu. Reprezentativní výbor šel příkladem a okamžitě začal sesazovat všechny provinční guvernéry, starosty a policejní úředníky, kteří se provinili aktivním plněním příkazů istanbulské vlády. Do konce září byla čistka hotova. Odpor proti intervenci získával jednotnou politickou a vojenskou základnu a do té doby samostatná ohniska hnutí odporu spolu začala spolupracovat. Kemal si zajistil vůdčí postavení a kongresy v Erzurumu a Sivasu se staly odrazovým můstkem pro jeho kariéru vůdce celého hnutí odporu. Svou pozici si vydobyl velmi obratnou politikou, kdy dokázal na svou stranu získat různorodé společenské složky a přitom udržet spolupráci lidí s absolutně odlišnou mentalitou.²⁹⁵

Na konci září byla pozice velkovezíra neudržitelná, a tak za dané situace Damat Ferit podal demisi. Novým velkovezírem byl jmenován mnohem pružnější a vlastenečtější Ali Rıza Paşa, který neprodleně zahájil s Mustafou Kemalem jednání. Kemal novému velkovezírovi nevěřil, avšak musel učinit pokus o spolupráci, jelikož se rozšířila víra v možnou dohodu. Na jednáních v Amasyi tak byla uzavřena dohoda, která stanovovala, že istanbulská vláda přijme národní program erzurumského a sivaského kongresu výměnou za to, že nacionalisté uznají vládu v Istanbulu za nejvyšší autoritu v zemi. Reprezentativní výbor si následně na sultánovi vymohl vypsání všeobecných voleb do parlamentu. V prosinci 1919 pak Kemal přesunul sídlo Reprezentativního výboru ze Sivasu do Ankary, jež byla vybrána díky své centrální poloze v Anadolii a protože byla konečnou zastávkou přímého železničního spojení s Istanbulem.²⁹⁶

V posledních parlamentních volbách za dobu existence Osmanské říše, které se konaly 7. listopadu 1919, drtivě zvítězili stoupenci nacionalistů, kteří si tak zajistili pohodlnou většinu v poslanecké sněmovně. Je však nutné dodat, že téměř v celé Anadolii bylo hlasování pod kontrolou Společnosti pro ochranu národních práv Anatólie a Thrákie. Mustafa Kemal byl zvolen poslancem za Erzurum, ale rozhodl se, že do Istanbulu neodcestuje a zůstane v Ankaře. Nemohl se totiž spolehnout na záruky Mehmeda VI. o nedotknutelnosti své osoby, ani na fiktivní poslaneckou imunitu. Nový

---

²⁹⁴ ZÜRCHER, s. 157.

²⁹⁵ WANNER, s. 89–90.

²⁹⁶ GOMBÁR, *Turecká válka*, s. 154; ANDERSON, s. 366.

parlament zahájil své zasedání 12. ledna 1920.²⁹⁷ Turečtí nacionalisté se seskupili do frakce nazvané Skupina záchrany vlasti, v jejímž čele stanuli signatář mudroského příměří Rauf Bey a zakladatel Karakolu Kara Vasıf. Dne 28. ledna předložila Skupina záchrany vlasti parlamentu tzv. Národní pakt (Misak-ı Milli), který vycházel z usnesení erzurumského a sivaského kongresu.²⁹⁸ Nacionalisté znovu zdůraznili právo etnických Turků na sebeurčení, Anatolie a celé evropské Turecko měly tvořit nedělitelný subjekt, ve kterém by neexistoval žádný řecký nebo arménský stát a Dohoda se měla zřeknout všech plánů na rozdělení říše včetně zavedení mandátů. Tento dokument se stal základním kamenem hnutí odporu a zůstával jím po celou dobu až do vyhlášení Turecké republiky. Národní pakt byl poslaneckou sněmovnou schválen 17. února, čímž se parlament v Istanbulu ztotožnil se závěry Reprezentativního výboru. Bylo to naprosté vítězství odpůrců cizí okupace. Istanbulský zákonodárny sbor se tak proměnil v národní shromáždění. Spojeneckým silám v zemi bylo nyní naprosto jasné, že pokud by nepodnikly nějaká opatření, jejich postavení a vliv v Turecku by byly nenávratně ztraceny.²⁹⁹

Velká Británie sledovala události v Anatolii se značným znepokojením. Britský velitel v Istanbulu, generál George Milne, již na podzim roku 1919 varoval Londýn: „*Jestliže mírová konference vnutí Turecku tak tvrdé podmínky, že starší politikové naklonění kompromisu nebudou moci udržet své radikálnější protějšky na uzdě, začne národnostní hnutí spojence časem vojensky ohrožovat. Obyvatelstvo je vyzbrojené a teď se také poprvé sjednotilo, takže kdyby došlo k celonárodnímu povstání, měli bychom plné ruce práce.*“³⁰⁰ Ve snaze vyhnout se střetu s nacionalisty pak generál Milne stáhl své jednotky z okolí Samsunu. Na Foreign Office navíc vnímali národní hnutí Mustafy Kemala jako pokračovatele politiky Výboru jednoty a pokroku, a pochybovali, že nacionalisté budou ochotni uznat podmínky míru. Britský vysoký komisař v Istanbulu John de Robeck zhodnotil celou situaci následovně: „*Je třeba mít na paměti, že současný stav záležitostí nebude dočasný, ale bude trvat tak dlouho, dokud budou Řekové a Italové trvat na držbě území v Malé Asii, což podle mého názoru nemůže vést k ničemu jinému, než k nekonečnému sporu. V očích Turků jsme pak za celou vzniklou situaci zodpovědní my* [Britové – pozn. autora].“³⁰¹

²⁹⁷ MANGO, Andrew, *Atatürk*, London 1999, s. 264–266; PRAVEC, s. 32.

²⁹⁸ GOMBÁR, *Turecká válka*, s. 154–155.

²⁹⁹ MANGO, s. 269; ANDERSON, s. 367; PALMER, s. 260.

³⁰⁰ GILBERT, *Dějiny dvacátého století*, s. 373–374.

³⁰¹ Eastern Report No. 139, 25. 9. 1919, TNA, CAB 24/145/79.

Vyzývavé nálady parlamentu, neslučitelnost Národního paktu s připravovanými mírovými podmínkami a zprávy o tom, že Kemal obdržel velkou zásilku zbraní francouzské a italské provenience, nakonec přivedly de Robecka k myšlence provedení preventivní akce, která by posílila spojeneckou kontrolu nad sultánem a správou v Istanbulu. Britové se tedy rozhodli turecké nacionalisty potlačit silou. V noci z 15. na 16. března obsadili hlavní město, rozpustili parlament a přímo v budově zatkli 85 poslanců v čele s Raufem Beyem a Kara Vasifem, kteří byli posléze s dalšími asi 60 důstojníky deportováni na Maltu. Osmanská policie byla nahrazena britskými pořádkovými silami a bylo vyhlášeno stanné právo.³⁰² Francie a Itálie reagovaly na tuto akci vzkazem Mustafu Kemalovi, podle kterého se s britským postupem neztotožňovaly. Veškerá odpovědnost za vměšování se do vnitropolitických záležitostí tak padla na Brity. Nacionalisté odpověděli zatýkáním britského personálu ve vnitrozemí a Kemal vydal výzvu zbylým poslancům, aby pokračovali ve své práci mimo kontrolovaný Istanbul v Ankaře.³⁰³

Dne 5. dubna 1920 byl opět velkovezírem jmenován Damat Ferit Paša. Vzhledem k úzké spolupráci Damada Ferida a Mehmeda VI. s okupanty tak skutečná moc v Istanbulu znovu přešla do rukou spojeneckých vysokých komisařů. O týden později pak byl şeyhülislam donucen vydat fetvu, ve které prohlásil nacionalistické povstalce včetně Kemala a jeho Reprezentativního výboru za zrádce, jež měl každý věřící právo na místě zabít. Nacionalisty naopak podpořil ankarský müftü (vykladač muslimského náboženského práva), který vydal vlastní fetvu, ve které označil pro změnu za zrádce představitele vlády.³⁰⁴ Když v polovině dubna sultán oficiálně rozpustil parlament, rozhodli se zbylí poslanci vyslyšet Kemalův návrh a odebrali se do Ankary. Dne 23. dubna se zde sešlo Velké turecké národní shromáždění, které se skládalo z části z uprchnuvších poslanců z Istanbulu a z části z poslanců nově zvolených. Nový parlament v sobě spojoval zákonodárné i výkonné funkce, vydával dekrety, proklamace, jmenoval i sesazoval nejvyšší státní činitele. V Ankaře tak vzniklo druhé mocenské centrum, které na sebe převzalo pravomoci osmanského parlamentu. O několik dní později byl Mustafa Kemal zvolen předsedou výkonného výboru a národní shromáždění oficiálně vyhlásilo interventům válku.³⁰⁵ Parlament v Ankaře odmítl poslouchat loutkovou vládu Damada Ferida kontrolovanou Brity, avšak většina

---

³⁰² MANGO, s. 271–272; PALMER, s. 262.

³⁰³ WANNER, s. 109.

³⁰⁴ DURMAN, s. 95; ANDERSON, s. 367.

³⁰⁵ PRAVEC, s. 34–35; WANNER, s. 110.

zástupců nadále uznávala autoritu Mehmeda VI. Mustafa Kemal proto shromáždění navrhl, že: „*Sultán chalífa zaujme své místo v konstitučním systému, jakmile bude zbaven nátlaku ze strany spojenců.*“³⁰⁶ Nikdo z přítomných nic nenamítal. Co však sultánovi definitivně „zlomilo vaz“, bylo přijetí Sèvreské mírové smlouvy.

Turecká delegace byla s podmínkami mírové smlouvy seznámena již v květnu 1920. Z důvodu úniku informací v Athénách se však krátce na to staly veřejným tajemstvím. Reakce Turků byla zcela předvídatelná. Nacionalistický parlament odmítl jak mírové podmínky, tak sultánovu vládu. Mezi vojáky, kteří byli do té doby věrní Mehmedovi VI., vzbudily navrhované hranice takový odpor, že raději zběhli ke Kemalovi. Ferdinand Foch upozorňoval, že k vynucení podmínek této smlouvy, by Spojenci potřebovali armádu minimálně o 27 divizích, což představovalo zhruba 325 000 mužů. O něčem takovém nemohla žádná ze zainteresovaných vlád ani uvažovat. Britský generál Charles Harington měl v Istanbulu a v Úžinách v této době k vykonávání dozoru sotva 8000 vojáků.³⁰⁷ Spojenečtí vysocí komisaři dále varovali, že rozzuření Turci ztrátu İzmiru nepřijmou. Toho se britský ministr zahraničí Curzon obával a Lloydovi Georgovi napsal: „*Jsem tím posledním, kdo by rád prokazoval Turkům nějakou dobrou službu..., ale chci, aby byl v Malé Asii mír, což je s Řeky v İzmiru a řeckými jednotkami vykonávajícími Venizelovy rozkazy a pochodujícími po Malé Asii zhora nemožné.*“³⁰⁸ Britský ministerský předseda se však rozhodl využít Venizelova návrhu z 20. června 1920, ve kterém řecký premiér Spojencům nabídl ozbrojené síly své země ke zničení anatolského hnutí odporu do „dvou dní“. Poslední stádium uzavírání míru v Turecku tak začalo válkou.³⁰⁹

3.2 Mezinárodní situace a řecko-turecká válka

Když se 22. června dala do pohybu řecká vojska, rozhořela se řecko-turecká válka v plné míře. Řekové se vydali ze Soluně do Thrákie a z İzmiru přes Anatolskou plošinu směrem na Ankaru. Během jejich postupu se setkali s minimálním odporem a za necelé tři týdny vyčistili celou jihozápadní Anatolii a donutili Kemalovy stoupence ustoupit do hor. V Thrákii Řekové slabé turecké jednotky jednoduše smetli a do konce srpna pak

---

³⁰⁶ PALMER, s. 264.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 264–265.

³⁰⁸ MACMILLANOVÁ, s. 436.

³⁰⁹ DURMAN, s. 96.

postoupili až o 300 km do vnitrozemí Anatólie (viz Příloha č. 7). Celková síla řecké armády činila 62 000 mužů, kdežto Turci mohli do bojů proti Řekům postavit pouhých 17 000 vojáků. V této době byli totiž zaměstnáni také střety s Francouzi v Kilíkii a s Armény v šesti východoanatólských vilajetech.³¹⁰ Mustafa Kemal Paša, který měl nyní většinu nacionalistických sil v Turecku pod kontrolou, se rozhodl nejdříve vyřešit situaci ve východní Anatólii. Již od července 1920 probíhala jednání mezi Ankarou a sovětským Ruskem o vojenské a finanční pomoci tureckému národnímu hnutí. Bolševiky s tureckými nacionalisty spojoval především stejný odpor vůči mírové smlouvě ze Sèvres. Rusové se stavěli zejména proti ustanovení zaručující volný průjezd Úžinami válečným lodím všech zemí, neboť tím byla jejich černomořská hranice vystavena kdykoliv možnému námořnímu útoku.³¹¹

Když však bolševici požadovali připojení oblastí kolem jezera Van a Bitlisy k Arménii, byly rozhovory přerušeny a nacionalisté se rozhodli vyřešit celou záležitost sami. Na konci září 1920 tak turecké jednotky pod velením Kázima Karabekira obsadily Sarikamis a do konce listopadu uštědřily Arménům drtivou porážku. Dne 2. prosince byla v Alexandropoli (Jerevan) podepsána s dašnickou vládou mírová smlouva, která se tímto vzdávala šesti vilajetů včetně Karsu. Ve stejný den pak v Jerevanu vypukla revoluce a dašnická vláda byla sesazena bolševiky. Na počátku roku 1921 byla jednání mezi tureckými nacionalisty a bolševiky znovu obnovena a 16. března vyvrcholila podpisem sovětsko-turecké smlouvy o přátelství.³¹² Rusko uznalo turecké nároky na provincie Kars a Ardahan, zatímco Ankara se vzdala Batumi. Součástí vytyčování hranic byla také výměna obyvatel. Bolševici se dále zřekli režimu kapitulací a taktéž byly zrušeny turecké dluhy carské vládě. Status Úžin měl být projednán na zvláštní konferenci za účasti černomořských států. Pro turecké nacionalisty ale byla nejdůležitější ujednání o vojenské a finanční pomoci. Během roku 1921 tak bylo Ankaře dodáno kolem 33 000 pušek, 320 kulometů, 50 děl a velké množství munice.³¹³

Poté, co si Mustafa Kemal mírovou smlouvou s Arménií a sovětsko-tureckou smlouvou o přátelství uvolnil ruce ve východní Anatólii, přesunul jednotky z východoanatólské fronty na západ proti útočícím Řekům. Na počátku ledna 1921 postupovali řečtí vojáci od Bursy podél hlavní anatólské železniční trati horským terénem směrem k důležitému železničnímu uzlu v Eskişehiru. Dne 10. ledna však byli

---

³¹⁰ WANNER, s. 115–116; PALMER, s. 266.

³¹¹ ZÜRCHER, s. 160; ANDERSON, s. 369.

³¹² GOMBÁR, *Turecká válka*, s. 156.

³¹³ WANNER, s. 164–165; VESELÝ, s. 218.

Řekové u městečka İnönü, vzdáleného necelých 40 km od Eskişehiru, zastaveni tureckým velitelem západoanatolské fronty İsmedem Paşou.³¹⁴ O tři měsíce později došlo u İnönü ke druhé bitvě, a ani tentokrát plukovník İsmet neustoupil a zatlačil Řeky zpět. V létě se přesto řeckým jednotkám podařilo frontu prorazit a obsadit strategicky důležitá města Afyonkarahisar, Kütahya a Eskişehir. Pád posledně jmenovaného města způsobil v Ankaře paniku a Velké národní shromáždění se připravovalo na odjezd do Sivasu. Za této situace se Mustafa Kemal na žádost parlamentu ujal vrchního velení vojsk. Turecká armáda zaujala pozice asi 80 km západně a jihozápadně od Ankary na řece Sakarya, kde došlo ve dnech 23. srpna–13. září 1921 k urputným bojům. Zdálo se, že Řekové měli všechny trumfy ve svých rukou. Od Britů dostali dostatek zbraní, munice a vagónů pro přísun materiálu. Ve skutečnosti se jejich zásobovací linie natáhly za únosnou mez. Turkům v čele s Mustafou Kemalem a İsmedem Paşou se s vypětím všech sil podařilo Řeky zastavit a přimět je k ústupu. Jejich armáda byla natolik vyčerpaná, že nebyla schopná nepřítele pronásledovat. Fronta se po dobu téměř jednoho roku ustálila na výchozí linii Afyonkarahisar–Kütahya–Eskişehir (viz Příloha č. 7).³¹⁵

Nelíčeným triumfem byl pro Mustafu Kemala Paşu návrat do Ankary. Obyvatelstvo jej zdravilo jako svého osvoboditele a opravdového vůdce národa. Velké národní shromáždění mu poté na slavnostním zasedání udělilo nejvyšší tradiční titul muslimských válečníků – Gazi. Při přijímání této hodnosti Kemal znovu zopakoval, že cílem celého hnutí je žít svobodně a nezávisle uvnitř národních hranic.³¹⁶ Ty byly jasně vytyčeny v nové turecké ústavě z 1. března 1921, kde bylo slovo „osmanský“ jakožto označení státu definitivně nahrazeno výrazem „turecký“. Vláda v Ankaře se tím se vši platností zřekla veškeré kulturní i politické nadvlády nad „netureckými“ oblastmi staré Osmanské říše. Území obývaná Armény a Kurdy byla zahrnuta do turecké národní identity. Cíle, z pohledu tureckých nacionalistů, učinit z Osmanské říše nezávislý turecký stát, bylo téměř dosaženo.³¹⁷

Mezitím na pozadí řecko-tureckých bojů probíhala jednání s Dohodovými mocnostmi. Diplomatické postavení nacionalistů se výrazně zlepšilo díky vojenským úspěchům po první a druhé bitvě u İnönü. K upevnění pozic Ankary přispěl také vývoj v Athénách a Istanbulu. Venizelos prohrál v prosinci roku 1920 parlamentní volby.

---

³¹⁴ ZÜRCHER, s. 160. Když byl v roce 1934 přijat zákon o povinném používání příjmení, dostal İsmet Paşa jméno podle této vesnice, u níž svedl první vítěznou bitvu. Jeho celé jméno pak bylo Mustafa İsmet İnönü. PRAVEC, s. 59.

³¹⁵ PALMER, s. 267; DURMAN, s. 101; ZÜRCHER, s. 162.

³¹⁶ PRAVEC, s. 65.

³¹⁷ SCHULZE, s. 73.

Rovněž situace Damada Ferida se stávala kvůli jeho neskrývané nenávisti vůči nacionalistům neudržitelnou, a proto musel na konci října nadobro opustit úřad velkovezíra. Spojenci dospěli k závěru, že modifikace Sèvreské mírové smlouvy je nevyhnutelná. Z toho důvodu byla do Londýna 21. února 1921 svolána konference, na kterou byly pozvány delegace řecké a istanbulské vlády. Prostřednictvím Itálie bylo pozvání rozšířeno také na ankarské představitele. Když po krátkém úvodním vystoupení velkovezíra Ahmeda Tevfika Paši dostal slovo ankarský komisař zahraničních věcí Bekir Sami, bylo naprosto očividné, že obě strany zaujaly zcela protichůdná stanoviska.³¹⁸ V průběhu konference se dále ukazovalo, že jak Francouzi, tak Italové byli stále více znepokojeni řeckými expanzivními ambicemi v Anatolii. Obě země se navíc snažily snížit počet svých jednotek v Anatolii a nehodlaly se nechat Británií zatáhnout do válečného tažení proti Ankaře. Francie totiž potřebovala své vojáky a veškeré prostředky na ustanovování Velkého Libanonu a zajišťování pořádku v Sýrii. Itálii, která byla sice už na konci roku 1920 díky dodávkám zbraní považována v Ankaře za neoficiálního spojence, zase nedovoloval v intervenci pokračovat domácí hospodářský a politický rozvrat.³¹⁹

Francouzský premiér Aristide Briand a italský ministr zahraničí hrabě Sforza se proto rozhodli k separátnímu jednání s Bekirem Samim. Na základě dosažených dohod se měly francouzské a italské jednotky stáhnout z Anatólie výměnou za hospodářské ústupky. Závoj vzájemné spolupráce mezi Spojenci byl odhozen, a opět se v plném světle ukázaly skutečné zájmy a potřeby jednotlivých mocností na Blízkém východě. Po návratu Bekira Samiho do Ankary však byly jím dojednané dohody Velkým národním shromážděním zamítnuty, neboť se podle jeho mínění příliš odchýlil od Národního paktu. I přesto začala Itálie v červnu 1920 stahovat své jednotky z Anatólie, a to bez jakékoliv kompenzace ze strany Turků.³²⁰ Neúspěch Řeků v bitvě na Sakaryi utvrdil Francii v přesvědčení o správnosti dosavadního postupu vůči nacionalistům. V Paříži znovu navázali na linii dorozumění s Ankarou nastoupenou na konferenci v Londýně. Dne 20. října vyvrcholilo sbližování s Turky podpisem Ankarské smlouvy, kterou za Francii podepsal předseda zahraničního výboru francouzského senátu Henry Franklin-Bouillon. Francii, jež byla největším věřitelem Osmanské říše, velice vadilo, že

---

³¹⁸ GOMBÁR, *Turecká válka*, s. 156; ANDERSON, s. 370.

³¹⁹ ZÜRCHER, s. 161; WANNER, s. 150.

³²⁰ ANDERSON, s. 370.

pokračující válka značně poškozovala její kapitál v Turecku a současně se také snažila neutralizovat narůstající vliv sovětského Ruska.³²¹

Francie se výměnou za uznání severní hranice Sýrie zřekla veškerých nároků na Kilíkii a stáhla odtud své jednotky. Turci byli poté ochotni Francii poskytnout koncese na těžbu nerostů. Francouzi přenechali nacionalistům část jejich výzbroje včetně asi 1500 kulometů, čímž byla snížena dosavadní převaha Řeků v automatických zbraních. Fakticky se jednalo o separátní mír, třebaže francouzské oddíly nadále setrvaly v oblasti Úžin. Naprosto klíčové pak bylo, že Ankara dosáhla uznání od přední velmoci. Text Ankarské smlouvy však nebyl zveřejněn, což vyvolávalo divoké spekulace a vedlo k výraznému zhoršení vztahů mezi Londýnem a Paříží.³²² Britské noviny psaly o „*zradě arménské věci, útoku proti helénismu v Malé Asii a proti anglickým zájmům v Orientě, smrtelném úderu solidaritě spojenců v politice obnovy pořádku na Blízkém východě*“.³²³ Když se o podpisu Ankarské smlouvy dozvěděl Curzon, celou záležitost vztekle okomentoval: „*Opět se zřejmě vracíme ke svým tradičním neshodám – dosahujícím téměř antipatie – mezi Francií a námi, jež jsou podněcovány všemi prostředky, jež neskrupulózní vláda a lživý tisk mohou nabídnout.*“³²⁴

I přes veškeré výroky docházelo také v Británii k určitým změnám v přístupu vůči tureckým nacionalistům. Lloyd George se dostával pod stále větší tlak kvůli jeho prořecké politice. Londýn si plně uvědomoval, že po vyklizení Kilíkie se Turkům uvolní další síly pro boj s Řeky. Většina domácích politiků si přála s anatolským dobrodružstvím skoncovat. Na podzim roku 1921 proto Britové vyhlásili vůči řecko-turecké válce neutralitu, a Řekům přestali dodávat zbraně, peníze a další materiál. Vysoký komisař v Istanbulu John de Robeck poté navrhoval celou záležitost konečně ukončit a vhodnými ústupky přeměnit Turecko v nárazníkovou zónu mezi Britskou říší a sovětským Ruskem. Když řecký premiér Dimitros Gounaris přijel v říjnu do Londýna, se zděšením zjistil, do jaké izolace se jeho země dostala. Při setkání s Lloydem Georgem mu britský premiér sdělil: „*Všichni moji kolegové jsou proti mně. Už pro vás nemohu nic udělat.*“³²⁵ Britové se následně pokusili obnovit rozhovory mezi řeckými a tureckými představiteli. V lednu roku 1922 předložili Řekům i Turkům mírové nabídky, které se zakládaly na úplném stažení řeckých jednotek z Malé Asie. Mělo dojít

---

³²¹ DURMAN, s. 101; PRAVEC, s. 67–68.

³²² WANNER, s. 188.

³²³ DURMAN, s. 103.

³²⁴ MACMILLANOVÁ, s. 438.

³²⁵ WANNER, s. 186–187.

k vymezení hranic v Thrákii a Ízmir měl být vydán Turkům. To však Řekové po tolika ztrátách a obětech odmítli přijmout. Neuspěla ani jednání na konferenci v Paříži na přelomu února a března 1922.³²⁶

Mustafa Kemal se proto připravoval na další vojenské střetnutí. Dobře si uvědomoval, že bitva na Sakaryi nepřinesla Turkům přesvědčivé vítězství a že konečné střetnutí bude muset být teprve svedeno. Veškerý svůj čas a energii proto věnoval reorganizaci armády a výcviku nových jednotek. Všechny přípravy k rozhodujícímu útoku organizoval v naprosté tajnosti. Aby nevzbudil pozornost nepřátel, nechal rozšiřovat, že se stále jen opíjí a své povinnosti zanedbává. Naproti tomu řecká armáda se v průběhu roku 1922 začala morálně rozpadat. Její velitelé byli zklamáni z postojů velmocí, hlavně Velké Británie, za jejichž zájmy bojovali. Rozmáhalo se marodérství, dezertérství a šmelení s výstrojí. Vojáci v zákopech měli hlad, nedostávalo se jim munice ani oblečení. Z toho důvodu Mustafa Kemal urychlil veškeré přípravy a stanovil datum generálního útoku na 26. srpna 1922. Chtěl také využít vrcholícího léta, kdy se teploty v Anatólii přes den šplhaly nad 40 °C a kdy předpokládaný ústup nepřátelských jednotek v oblastech s nedostatkem vody měl ještě více narušit jejich disciplínu. Týden před zahájením ofenzívy vydal navíc Kemal rozkaz přerušit spojení Anatólie se světem a nechal rozhlásit, že tam vypukla protikemalistická revoluce. Řekové, kteří nic netušili, se domnívali, že válka skončí u kulatého stolu.³²⁷

Přestože síly Řeků a Turků v Anatólii byly téměř vyrovnané (Řekové zde měli 225 000 vojáků a Turci do zbroje postavili 208 000 mužů), mohutný turecký útok z 26. srpna řeckou armádu totálně zaskočil. Během dvou dnů se Turkům podařilo prolomit linie u Afyonkarahisar, řecké zásobovací linie byly přetřaty a řecký generální štáb padl do tureckého zajetí. Do 30. srpna byly zničeny poslední řecké bojeschopné jednotky a turecké armádě se vzdalo téměř 50 000 mužů. Zbylá část řeckého vojska se dala na zběsilý ústup a ve snaze zpomalit tureckou armádu za sebou nechávala spálenou zemi. V odvetě za tyto činy pak Turci před sebou hnali tisíce řeckých a arménských obyvatel západní Anatólie. Dne 9. září vstoupili turečtí vojáci do Ízmiru.³²⁸ Tou dobou se již na nábřežích přístavu tísnily stovky tisíc vystrašených uprchlíků včetně obyvatel města. Spojenečtí velitelé kotvicích lodí v Ízmiru měli zakázáno do tureckého dobývání města zasahovat a obdrželi rozkaz zachovat přísnou neutralitu. Nový vojenský velitel

---

³²⁶ ZÜRCHER, s. 162; ANDESRSON, s. 371.

³²⁷ PRAVEC, s. 72–73.

³²⁸ MANGO, s. 338–344.

Ízmiru Nurettin Paşa pak nechal poslat pro řeckého metropolitu Chrysostoma, který v květnu roku 1919 nadšeně vítal řecké vojáky a s klidem mu vysvětlil, že ho vojenský tribunál odsoudil k smrti. Přítomný dav se posléze na Chrysostoma vrhl „*a vlácel ho ulicí až k holičství, z jehož dveří nervózně vykukoval jeho židovský majitel Ismael. Někdo holiče odstrčil, popadl bílé prostěradlo a s voláním ‚Oholte ho!‘ je Chrystomovi uvázel kolem krku. Potom duchovnímu vytrhli bradku, vypíchli mu oči a odřízli uši, nos i ruce*“.³²⁹

3.3 Príměří v Mudanyi a Lausanská konference

Zatímco se Ízmir topil v krvi, Turci pokračovali v postupu a do 18. září byla osvobozená celá západní Anatolie. Turecké jednotky tak stanuly v Çanakkale, kde se ocitly na dotek s Brity střežícími Úžiny a Istanbul. Překvapivě rychlé zhroucení Řeků dovršilo zmatek v Londýně. Bojovně naladěné kruhy volaly po novém křížáckém tažení. Připojil se k nim i Churchill, který vyzýval dominia a ostatní velmoci, aby „*přispěly svými kontingenty na obranu zájmů, pro něž jsme učinili nesmírné oběti. Musí být po ruce síla k obraně Úžin a námořních komunikací mezi Evropou a Asií proti divoké a nepřátelské turecké agresi*“.³³⁰ Zdálo se, že vojenská konfrontace mezi Kemalovými vojsky a Brity byla na spadnutí. Avšak ani Churchillův, ani Lloyd Georgeův apel, všeobecně nazývaný „válečným pokřikem“, nenalezly nikde (kromě Nového Zélandu) kladný ohlas. Francouzský ministerský předseda Raymond Poincaré po hádce s Curzonem prohlásil, že „*nepošle další oddíly napravovat situaci vzniklou hloupostí a intrikami jiného národa*“.³³¹ Australský premiér William Hughes poté do Londýna sdělil, že: „*Pro dobrou věc jsme připraveni poskytnout všechny vojáky, které máme, ale pro špatnou ani jediného*“.³³² Dne 19. září nařídil Poincaré jednotkám své země odchod z oblasti Úžin a stejného dne totéž učinila také Itálie, kde vrcholila politická krize. O dva dny později vysvětlil Poincaré v Paříži Lloyd Georgeovi, že „*francouzské veřejné mínění nepřipustí jediný výstřel. Turci mohou do Evropy vstoupit, kdykoli se jim zlíbí*“.³³³

---

³²⁹ GLENNY, s. 306–307.

³³⁰ DURMAN, s. 104.

³³¹ Tamtéž.

³³² GILBERT, *Dějiny dvacátého století*, s. 437.

³³³ Tamtéž.

K válečnému střetnutí mezi britskými a tureckými vojáky nedošlo také díky zdravému rozumu a zdrženlivosti velitele britských jednotek v Turecku generála Haringtona a britského vysokého komisaře Horace Rumbolda. Oba muži byli přesvědčeni, že vojenské střetnutí by Británii zatáhlo do dlouhého a vyčerpávajícího konfliktu bez jakýchkoliv vyhlídek na úspěch. Generál Harington se proto na konci září spojil s Mustafou Kemalem, aby mu nabídl jednání. Kemal si uvědomoval, že nyní mohl dosáhnout svého cíle, aniž by se musel postavit britské armádě a námořnictvu. Úzkostlivě proto dbal na to, aby v Çanakkale nedošlo k žádnému konfliktu. Na popud Horace Rumbolda se podařilo Turky přesvědčit, aby přijeli do Mudanye a diskutovali zde o budoucnosti Úžin a východní Thrákie. Dne 3. října tak v Mudanyi začala jednání, na kterých byl hlavním tureckým vyjednavatelem İsmet Paşa.³³⁴ V Británii se zatím veřejné mínění ostře postavilo proti sebemenší možnosti válečného střetnutí s Tureckem a vládě Lloyd George nezbývalo nic jiného, než dát s uzavřením příměří souhlas.³³⁵

Dne 11. října bylo tedy příměří v Mudanyi podepsáno. Britové přistoupili na turecký požadavek ohledně okamžitého odchodu Řeků z východní Thrákie s tím, že do obnovení turecké správy zůstane toto území pod dohledem Spojenců. Turci se poté zavázali, že se stáhnou na 15 km od Çanakkale a až do doby konečného uspořádání do oblasti nevyšlou žádné jednotky. Dále souhlasili, aby až do podpisu nové mírové smlouvy britská vojska zůstala v Istanbulu a v Úžinách. Mudanya znamenala likvidaci sèverského uspořádání. Kemal zaznamenal další obrovské vítězství a v Ankaře byl opět přijat jako národní hrdina. Jeho největší protivník v Londýně David Lloyd George se naopak musel poroučet z postu premiéra, k čemuž částečně přispěla i jeho turecká politika.³³⁶ Na konci října pak došlo ke střetu Ankary s Istanbulem. Oficiální pozvání na mírovou konferenci obdržely totiž obě turecké vlády. Poslední velkovezír Ahmet Tevfik Paşa poslal Kemalovi telegram, v němž navrhl, aby Velké národní shromáždění vyslalo do Istanbulu svého zástupce k projednání stanovisek, která měla být na mírové konferenci předložena jako společný názor obou vlád. To Ankaru nesmírně pobouřilo, jelikož sultán a jeho vláda neměli na osvobození země a na roztrhání Sèvreské mírové smlouvy nejmenší zásluhu. Když se 1. listopadu 1922 rozproudila ve Velkém národním shromáždění debata o požadavku Ahmeda Tevfika, razantně do ní zasáhl Mustafa Kemal, který doporučil, aby parlament návrhy sultánovy vlády vůbec neprojednával, a

---

³³⁴ PALMER, s. 268–269; GILBERT, *Dějiny dvacátého století*, s. 438.

³³⁵ DURMAN, s. 104.

³³⁶ ANDERSON, s. 372; GILBERT, *Dějiny dvacátého století*, s. 439.

aby naopak přijal rozhodnutí o zrušení sultanátu. Mnoho poslanců bylo šokováno. Stále existoval značný počet lidí, kteří uznávali sultánovu vážnost. Kemal však nehodlal připustit žádné pochybnosti a svou osobní autoritou, a částečně i zastrašováním, přiměl přítomné zástupce ke schválení jeho návrhu. Dne 1. listopadu tak v Turecku skončila éra osmanských sultánů. O čtyři dny později pak Ahmet Tevfik Paša předal pečeti svého úřadu představiteli nacionalistů, jímž byl Refet Paša.³³⁷ Dne 17. listopadu Mehmet VI. uprchl z Istanbulu na palubě britské válečné lodi *Malaya* na Maltu. Tento nedůstojný odchod zlikvidoval veškeré zbytky popularity a loajality vůči osmanskému domu.³³⁸

Definitivního míru s Tureckem bylo dosaženo na konferenci v Lausanne, která probíhala od 20. listopadu 1922 do 24. července 1923. Do čela turecké delegace byl jmenován generál İsmet Paša, který byl Kemalovým naprosto loajálním stoupencem. Británii pak zastupoval lord Curzon, Francii Poincaré a Řecko Venizelos. Za Itálii se dostavil nový předseda vlády Benito Mussolini, pro kterého to byla první významná mezinárodní konference, a za Rusko zde byl sovětský komisař zahraničních věcí Georgij Čičerin. İsmet Paša dostal od Kemala před odjezdem jednoduché instrukce: neodchýlit se za žádnou cenu od Národního paktu, vyjednat nezávislost Turecka a zbavit je vnějších vlivů.³³⁹ Jednání na konferenci se pak soustředila zejména na problematiku režimu Úžin a kapitulací. Na otázce Úžin bylo nejvíce zainteresováno sovětské Rusko, které bylo hluboce znepokojeno současným stavem zaručujícím volný průjezd Bosporem a Dardanelami válečným lodím všech zemí. Čičerin proto prosazoval, aby bylo právo uzavřít Úžiny cizím válečným lodím v době války i míru přenecháno Turecku. Ruské loďstvo bylo v této době velmi slabé a Moskva se obávala útoku na ruskou jižní hranici. Sovětská delegace tak věnovala veškeré úsilí, aby zabránila vstupu Británie a jejích spojenců do Černého moře. V tomto bodě bylo nakonec dohodnuto, že za války i míru nebude obchodní plavba rušena. Válečné lodě pak směly proplouvat jen v době míru a za války v omezeném rozsahu. Úžiny měly být demilitarizovány a internacionalizovány, Turecko však mohlo udržovat v Istanbulu posádku o síle 12 000 mužů. Zatímco ostatní účastníci konference tuto dohodu

---

³³⁷ PRAVEC, s. 75–77; ZÜRCHER, s. 168.

³³⁸ FREELY, s. 292.

³³⁹ GOMBÁR, *Turecká válka*, s. 157; MACMILLANOVÁ, s. 440.

podepsali, Sověti odmítli a vyhradili si právo na přezkoumání dokumentu.³⁴⁰ Režim Úžin definitivně vyřešila až Montreuxská konvence z července 1936.³⁴¹

Mnohem větší obtíže však provázela jednání týkající se kapitulací, v jejichž důsledku byla konference dokonce na čas přerušena. Problémem bylo, že Curzon zaujal na počátku rozhovorů vůči Turkům arogantní a přezíravý postoj, když vystupoval z pozice vítěze ve Velké válce.³⁴² Curzon psal, že jeho trpělivost pokoušeli „*Francouzi a Italové ,přetékající úlisnou zdvořilostí vůči Turkům a dávající najevo ochotu vzít do zaječích na každém rohu‘, a také Turci sami. Ismet ,maličký snědý a nevhledný chlapík, bez jakékoliv přitažlivosti‘, který vypadal ,spíš jako arménský prodavač tkaniček než turecký generál‘, dělal obstrukce, zdůrazňoval svou hluchotu a zarputile opakoval své požadavky“.³⁴³ Turci byli skutečně neoblomní a dožadovali se svých práv. İsmet Paşa neustále dokola zdůrazňoval, že základní podmínkou úspěchu veškerého vyjednávání je principiální uznání úplné rovnosti a nezávislosti jeho země. To přivádělo Curzona k záchvatům zuřivosti, až při jedné diskuzi vybuchl a řekl: „*Ismete, nepřipomínáte mi nic jiného než gramofon. Hrajete každý den stále stejnou desku a nám je z ní nanič – suverenita, suverenita, suverenita.*“³⁴⁴ İsmetova taktika však nesla své plody. Režim kapitulací a finanční kontrola mocností Dohody byly smeteny ze stolu s tím, že Turecko bude respektovat již existující zahraniční koncese a do roku 1929 nezmění své celní tarify. Veškeré válečné reparace byly odmítnuty a starý osmanský veřejný dluh byl proporcionálně rozdělen mezi následnické státy. Svou část Turecko splatilo do srpna 1948.³⁴⁵*

Po podpisu Lausannské smlouvy nezůstalo z textu podmínek mírové smlouvy ze Sèvres skoro nic. Nebyla tu žádná zmínka o nezávislé Arménii nebo Kurdistanu. Byly uznány hranice Turecka téměř v dnešní podobě (viz Příloha č. 8). Turecko se stalo nezávislým státem. Na konferenci v Lausanne byla také uzavřena dohoda o výměně obyvatelstva mezi Řeckem a Tureckem, aby se napříště obě menšiny už nikdy nestaly zdrojem konfliktu. Většina Řeků tou dobou už Turecko opouštěla. Výjimku z tohoto transferu měli pouze Řekové žijící v Istanbulu a Turci obývající západní Thrákii.³⁴⁶ Za dohledu britského ministra zahraničí oba státy souhlasily s ukončením konfliktu, na

---

³⁴⁰ WANNER, s. 236; ZÜRCHER, s. 170.

³⁴¹ VESELÝ, s. 143.

³⁴² MANGO, s. 367.

³⁴³ MACMILLANOVÁ, s. 440–441.

³⁴⁴ DURMAN, s. 109.

³⁴⁵ HANİOĞLU, s. 196–197; ZÜRCHER, s. 170.

³⁴⁶ MACMILLANOVÁ, s. 441.

kterém měla paradoxně největší podíl právě britská diplomacie. Repatriací obyvatel, jak tento proces nazývali tehdejší diplomaté, byl do budoucna vytvořen strašlivý precedens. Vyhoštění 1,3 milionu vyznavačů pravoslavné víry z Turecka do Řecka a 800 000 muslimů opačným směrem způsobovalo v obou zemích v následujících desetiletí obrovské sociální problémy.³⁴⁷

Jedinou nevyřešenou otázkou na konferenci v Lausanne zůstal problém Mosulu, který byl okupován britskými jednotkami od listopadu 1918, tedy až poté, co bylo podepsáno příměří v Mudrosu. Turecká delegace ve snaze získat provincii zpět pak argumentovala stylem, který používají turecké vlády dodnes, totiž že zdejší Kurdové jsou ve skutečnosti Turci. Curzon, který byl rozhodnut udržet Mosul především kvůli jeho ropě než kvůli Kurdům, jízlivě poznamenal: „*První historické odhalení, že Kurdové jsou Turci, čekalo až na tureckou delegaci. Nikdo jiný na to dosud nepřišel.*“³⁴⁸ Kurdové obývající z velké části horské oblasti, zahrnující východní Turecko a severovýchodní Irák, mohli podle Mustafy Kemala v budoucnu ohrožovat jednotu země vzhledem k jejich možným separátním snahám.³⁴⁹ Jelikož problém Mosulu málem překazil celou konferenci, rozhodly se obě strany, že celou záležitost přenechají k posouzení Společnosti národů. Ta jej nakonec v prosinci roku 1925 „nečekaně“ přiřkla Iráku, spravovanému Velkou Británií jako mandátní území.³⁵⁰ Přesto je Lausannská mírová smlouva dodnes v Turecku považována za největší diplomatické vítězství v moderní době. İsmet Paşa se vrátil do Ankary jako hrdina. Dne 2. října 1923 opustili Istanbul poslední britští vojáci a do starého hlavního města tak mohly konečně vstoupit oddíly Turecké národní armády. O jedenáct dní později byla Ankara vyhlášena hlavním městem nového tureckého státu, jehož ústava byla spolu s vyhlášením republiky schválena 29. října. Téhož dne byl prvním prezidentem Turecké republiky jmenován Mustafa Kemal.³⁵¹ Jeho čestné příjmení Atatürk (Otec Turků) mu bylo uděleno parlamentem až v roce 1934, když byl zaveden zákon o povinném příjmení každého občana.³⁵²

---

³⁴⁷ GLENNY, s. 307–308.

³⁴⁸ MACMILLANOVÁ, s. 442.

³⁴⁹ MANGO, s. 367; HONZÁK, František, HUBINGER, Václav, POLIŠENSKÝ, Josef, *Národy celého světa*, Praha 1985, s. 168.

³⁵⁰ ANDERSON, s. 375.

³⁵¹ SCHULZE, s. 74.

³⁵² PRAVEC, s. 105.

Závěr

Na počátku 20. století vyvrcholil souboj evropských velmocí o dělení panství „Nemocného muže na Bosporu“. Jedním z nejaktivnějších aktérů v období před vypuknutím první světové války bylo Německo, jež prosazovalo svůj vliv na území Osmanské říše zprvu skrze její armádu. Berlín si své postavení dále zajišťoval také prostřednictvím ekonomických aktivit svých podniků, které investovaly kapitál do nejrůznějších projektů, z nichž nejdůležitějším byla výstavba Bagdádské dráhy. Německo doufalo, že upevnění styků mezi osmanskou vládou a německými firmami, kam patřilo i prodloužení Anatolské dráhy do Bagdádu, se stane základem hospodářského ovládnutí Malé Asie. Orientace Vysoké porty na Berlín byla dána také značným poklesem vlivu a prestiže Londýna v Istanbulu. Británie v důsledku změn na mezinárodněpolitické scéně totiž opustila zásadu „Integrity of Turkey“, jelikož bývalý úhlavní nepřítel v oblasti, kterým bylo Rusko, se postupně stával jejím spojencem a naopak novým rivalem bylo Německo. Výstavbu Bagdádské dráhy tak Londýn sledoval s velikou nelibostí, protože ohrožovala jeho životní zájmy v Perském zálivu. Cílem Velké Británie proto bylo zabránit jejímu dokončení, čehož se v důsledku porážky Německa a Osmanské říše v první světové válce podařilo dosáhnout. Co se týče Ruska, hlavní úsilí jeho diplomacie v tomto období bylo věnováno snaze přehodnotit status černomořských Úžin a otevřít je ruským plavidlům.

Samotná situace Osmanské říše byla před rokem 1914 nanejvýš komplikovaná. V roce 1911 se země dostala do konfliktu s Itálií kvůli severoafrickým provinciím Tripolsku a Kyrenaice. Jejího oslabení záhy využily balkánské státy, které jí pod záštitou Ruska v říjnu roku 1912 vyhlásily válku. Výsledek Balkánských válek byl pro Istanbul tragický, neboť došlo ke zhroucení osmanského panství v Evropě. V důsledku těchto událostí proběhl v Istanbulu v lednu roku 1913 mladoturecký převrat, jenž do čela státu vynesl triumvirát Envera Paši, Taláta Paši a Cemala Paši. Nový režim obnovil úzkou spolupráci s Německem, která posléze vedla k vyslání německé vojenské mise do Osmanské říše. Turci tak předali Němcům do rukou dohled nad zaváděním vojenských reforem v zemi a také přímé velení a kontrolu nad některými klíčovými armádními jednotkami. Německá vojenská mise pak značnou měrou přispěla ke zvýšení vojenské efektivity Osmanské říše, což se plně ukázalo v průběhu první světové války.

Na domácí scéně mladoturecký triumvirát podporoval ideje tureckého nacionalismu a panturkismu, v nichž spatřoval jedinou možnost, jak zachránit rozpadající se stát. Realitě osmanských zemí se totiž stal velice blízký nacionalismus středoevropského typu, který byl pro místní vzdělané elity srozumitelný. Postup mladoturků ale vyvolával značný odpor u ostatních národností říše. Multietnický stát, jakým byla Osmanská říše, spíše patřil do doby minulé, kdy starý společenský řád udržovala vojenská síla a autorita panovníka. Na sklonku 19. a na počátku 20. století, kdy na Blízký východ pronikaly myšlenky a ideje ze západu, byly tyto atributy nedostačující. Stejně jako o něco dříve v Evropě, také na území Osmanské říše docházelo k národnímu sebeuvědomování. Národní aspirace arabského, arménského, řeckého a kurdského obyvatelstva, pak byly s tureckým nacionalismem a panturkismem neslučitelné. Růst nacionálních tendencí v tomto mnohonárodnostním státě lze proto považovat za jeden z klíčových prvků rozpadu Osmanské říše.

Po atentátu na následníka rakousko-uherského trůnu v Sarajevu sledovala mladoturecká vláda v Istanbulu se zájmem mezinárodní dění. Turecko se v této době nacházelo v nepříjemné mezinárodní izolaci, do které ho uvrhla porážka v Balkánských válkách. Vedoucí triumvirát si uvědomoval, že pokud by se mu tuto izolaci nepodařilo prolomit, byly by dny Osmanské říše definitivně sečteny. Je totiž možné usuzovat, že v případě vítězství zemí Dohody v první světové válce by Spojenci Turecko nakonec po značném tlaku připravili o jeho državy, a pokud by válku vyhrály Centrální mocnosti, Osmanská říše by se s největší pravděpodobností stala vazalem Německa. Když vypukla první světová válka, nebylo však vůbec jasné, na jakou stranu se Turecko přidá. Přestože Německo mělo v Osmanské říši výsadní postavení, působila v Istanbulu také mocná probritská klika. O zapojení Turecka do války na straně Centrálních mocností nakonec rozhodla úzká skupina lidí v čele s Enverem Pašou a výrazně tomu také napomohla Velká Británie svou neobratnou politikou. Německo bylo navíc jediným státem, který byl ochotný podepsat s mladoturky rovnoprávnou smlouvu.

Spojenecká smlouva s Německem z 2. srpna 1914 svázala osud Turecka s osudem Berlína. Veškerá budoucnost Osmanské říše tak závisela na úspěchu ve válce, která pro ni začala v ranních hodinách 29. října útokem na ruské černomořské přístavy. Turecko bojovalo celkem na čtyřech frontách: kavkazské, mezopotámské, syropalestinské a na poloostrově Gallipoli. Turci si v bojích počínali překvapivě dobře, a to i přes brzké oslabení armády, které bylo způsobeno nerozvážnou ofenzívou Envera Paši na Kavkaze z přelomu let 1914/1915. Turci během bitvy u Sarikamiše přišli

o téměř 110 000 mužů, což Osmanské říši znemožnilo vést na kavkazské frontě jakékoliv útočné operace po dobu následujících dvou let. Revoluční události v Petrohradě, ale nakonec donutily Rusy k výraznému omezení jejich aktivit, čehož Turci využili a v září roku 1918 mohli na čas okupovat ropná pole v Baku. Na pozadí zdejších bojů poté došlo ze strany Turků k vážným excesům vůči arménské komunitě. Tato tragédie zatěžuje turecko-arménské vztahy až do dnešních dnů. I přes počáteční neúspěch na Kavkaze však osmanská armáda v letech 1915–1916 dosáhla obrovského vítězství v bitvě o Gallipoli. Záměr Dohody vyřadit Osmanskou říši z války útokem na Úžiny a následně obsadit Istanbulu se minul účinkem, když Turci za vydatné německé podpory Spojence odrazili. Celá akce byla ze strany Dohody vedena s nedostatečným důrazem a měla vesměs negativní dopad, protože nejenže nebylo dosaženo záměru vyřadit Turecko z války, ale naopak v důsledku těchto událostí vstoupilo Bulharsko do první světové války na straně Centrálních mocností. V Istanbulu dále došlo k výraznému upevnění mladotureckého režimu, který udržoval zemi ve válečném konfliktu ještě celé další dva roky.

Druhé velké vítězství v roce 1916 zaznamenali Turci na mezopotámské frontě poté, co dobyli Kút al-Amara a zajali zde přes 13 000 britských vojáků včetně generála Townshenda. Jako klíčové se nakonec ukázaly boje na syropalestinské frontě, které byly zahájeny pokusem Turků o dobytí Suezského průplavu. Tento plán však ztroskotat a na místo toho Britové na zdejším bojišti od roku 1917 převzali plně do svých rukou strategickou iniciativu. Na jejich stranu se navíc přidaly některé skupiny arabského obyvatelstva, jež si tak chtěly zajistit svou nezávislost. Vojenský význam arabského povstání však bývá často zveličován. Když v říjnu roku 1918 Britové dobyli Damašek a Bejrút, nacházela se osmanská armáda v troskách. Čtyřleté období strávené v první světové válce Osmanskou říši vyčerpalo po všech stránkách. Je proto možné tvrdit, že obrovskou chybou Turecka bylo, že vstoupilo do válečného střetnutí na samém začátku. Osmanská říše totiž nebyla absolutně připravena na dlouhodobé vedení války. Namísto toho, aby si mladoturečtí politici podrželi odstup a lépe jako jiné země zhodnotili šance jednotlivých válčených bloků na vítězství, nerozvážně se vrhli do konfliktu, jenž se stal labutí písní Východní otázky.

Během první světové války mezi sebou země Dohody uzavřely několik tajných smluv, které se týkaly rozdělení Osmanské říše, čímž měla být z jejich pohledu jednou provždy problematika Blízkého východu vyřešena. I přes některé rozpory při vymezování sfér vlivu panovala většinou mezi Spojenci ohledně rozpadu Osmanské říše

shoda. Velice pozoruhodnými tajnými smlouvami byly Konstantinopolské dohody, podle nichž Rusko získalo právo anektovat oblast Úžin včetně Istanbulu a Gallipolského poloostrova. Paradoxně přitom právě proto, aby zabránila ovládnutí Istanbulu a Úžin Rusy, vyhlásila v roce 1854 Velká Británie Rusku válku a v roce 1878 nařídil Benjamin Disraeli britskému loďstvu, aby proplulo Dardanelami. Situace se však změnila a bývalí nepřátelé byli pro tento čas spojenci. Mnohá z ustanovení tajných dohod pak byla včleněna do Sèvreské mírové smlouvy znamenající faktickou likvidaci Osmanské říše. Svou podstatou byla tato smlouva naprosto nerealistická a vůbec nepřihlížela k podmínkám na Blízkém východě. Na rozdíl od ostatních pařížských mírových smluv proto také nebyla Sèvreská mírová smlouva s Tureckem nikdy ratifikována. Pro turecké nacionalisty se stala totiž tato smlouva nepřijatelnou. Největší odpor mezi tureckými povstalci nicméně vyvolalo řecké vyloďení v İzmiru v květnu roku 1919.

Řekové, kteří byli do této oblasti vysláni z pověření Nejvyšší rady, aby zablokovali svévolnou italskou expanzi, se téměř ihned po vstupu do města dostali do krvavých střetů s Turky. Tyto události měly za následek rozšiřování nepokojů do dalších měst. Společně s navyšováním počtu okupačních sil v zemi, mezi nimiž měli největší zastoupení právě Řekové, vedly k naprostému přelomu v myšlení tureckého obyvatelstva a k vypuknutí celonárodního tureckého odporu. Pomalost s jakým byla mírová smlouva s Tureckem v Paříži vypracována, jelikož mírotvorci se soustředili především na vyřešení otázky poválečného uspořádání Německa a Rakousko-Uherska, pak poskytla nacionalistům čas ke zkonsolidování svých sil. Turecko bylo na konci roku 1918 na lopatkách. Když se země Dohody o téměř dva roky později snažily Turkům vnutit sèvreský diktát, neměly již dostatek sil na jeho prosazení z důvodů demobilizace vlastních armád a odporu obyvatelstva vést další válku. Rusko, odvěký nepřítel Osmanské říše, které mohlo rozpadající se zemi zasadit konečný úder, procházelo občanskou válkou. Obnova Turecka se dá proto považovat za vedlejší důsledek Říjnové revoluce. Bolševici navíc zanedlouho začali s tureckými nacionalisty spolupracovat. Oba tábory totiž spojoval společný odpor proti Velké Británii. Jejich partnerství vyvrcholilo v roce 1921 podpisem smlouvy o přátelství. Finanční a materiální pomoc ze strany sovětského Ruska měla pro Turky v jejich boji za nezávislost neocenitelný význam.

Nacionalisté v čele s Mustafou Kemalem poté věnovali veškeré úsilí likvidaci řeckého plánu na vytvoření Megali ideji v Anatolii. Po generální ofenzívě v srpnu 1922 byli Řekové poraženi na hlavu a po obsazení İzmiru museli podepsat příměří

v Mudanyi. Řecko-turecká válka vedla k destrukci více jak dvoutisíciletého osídlení Řeků v Anadolii, které bylo pak dovršeno vzájemnou výměnou obyvatelstva. Reálná hrozba přímého střetnutí mezi tureckými nacionalisty a dohodovými okupačními jednotkami v oblasti Çanakkale nakonec přivedla obě strany k jednacímu stolu na mírovou konferenci do Lausanne. Velice diskutovanou otázkou na jednáních byla problematika týkající se režimu Úžin, na níž bylo nejvíce zainteresováno sovětské Rusko. Snahy bolševiků uzavřít Bospor a Dardanely válečným lodím všech zemí s výjimkou Turecka byly paradoxně naprosto protichůdné od těch, jež sledovala ruská diplomacie po celé předchozí století. Turecké delegaci se nicméně podařilo vyjednat jako jediné zemi poražené v první světové válce nesrovnatelně lepší podmínky, než které stanovovala původní smlouva. Turecko se zbavilo všech okovů v podobě kapitulací a zahraniční kontroly a konečně získalo suverenitu. Válka za nezávislost tak skončila jasným vítězstvím tureckých nacionalistů, kteří si ve svém boji byli schopni zajistit zahraniční podporu a dokázali umně využívat rozporů mezi jednotlivými velmocemi. Jednalo se o první neporažené národně osvobozené hnutí na Blízkém východě. Lausannská mírová konference byla poslední tečkou za érou Východní otázky. Vznik nezávislé Turecké republiky je jednou z nepozoruhodnějších událostí 20. století.

Seznam použité literatury a pramenů

Nepublikované prameny

The National Archives, Kew

CAB 24/143/2, Eastern Report No. 2.

CAB 24/143/3, Eastern Report No. 3.

CAB 24/143/8, Eastern Report No. 8.

CAB 24/144/21, Eastern Report No. 46.

CAB 24/145/33, Eastern Report No. 93.

CAB 24/145/32, Eastern Report No. 92.

CAB 24/145/46, Eastern Report No. 106.

CAB 24/145/79, Eastern Report No. 139.

Publikované prameny

Palestinská otázka v dokumentech, Praha 1975.

Literatura

ANDERSON, M. S., *The Eastern Question 1774–1923. A Study in International Relations*, London, Melbourne, New York, Toronto 1966.

BOBELIAN, Michael, *Děti Arménie. Zapomenutá genocida a stoletý boj o spravedlnost*, Praha 2013.

BODGER, Alan, *Russia and the End of the Ottoman Empire*. In: KENT, Marian (ed.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, London 1996, s. 73–106.

BOHUCKÝ, Luděk, *Gallipoli 1915*. In: *Historický obzor* 10, 1999, 11/12, s. 256–265.

BOSWORTH, Richard J. B., *Italy and the End of the Ottoman Empire*. In: KENT, Marian (ed.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, London 1996, s. 51–72.

BRIDGE, Franci Roy, *The Habsburg Monarchy and the Ottoman Empire 1900–1918*. In: KENT, Marian (ed.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, London 1996, s. 31–50.

CIMALA, Petr, *Jak a proč vznikl mandátní systém typu A Společnosti národů?* In: *Studia Historica Brunensia* 57, 2010, 1, s. 89–108.

- DADRIAN, Vahakn N., *The History of the Armenian Genocide. Ethnic Conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucasus*, New York, Oxford 2003.
- DURMAN, Karel, *Blízký východ ve světové politice 1918–1959*, Praha 1966.
- ERICKSON, Edward, J., *Ordered to Die. A History of the Ottoman Army in the First World War*, London 2001.
- FERGUSON, Niall, *Nešťastná válka*, Praha 2004.
- FREELY, John, *Tajemství paláců. Soukromý život sultánů v Istanbulu*, Praha 2004.
- FROMKIN, David, *A Peace to End All Peace. The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East*, New York 2001.
- FULTON, L. Bruce, *France and the End of the Ottoman Empire*. In: KENT, Marian (ed.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, London 1996, s. 137–164.
- GELLNER, Ernest, *Moravský Lawrence. Alois Musil, monoteismus a habsburská říše*. In: VESELÝ, Rudolf (ed.), *Alois Musil. Český vědec světového jména*, Praha 1995, s. 39–48.
- GILBERT, Martin, *Dějiny dvacátého století. 1900–1933. Svazek I.*, Praha 2005.
- GILBERT, Martin, *Churchill. Život*, Praha 2002.
- GILBERT, Martin, *První světová válka. Úplná historie*, Praha 2005.
- GLENNY, Misha, *Balkán 1804–1999. Nacionalismus, válka a velmoci*, Praha 2003.
- GOMBÁR, Eduard, *Blízký východ za první světové války*. In: *Historický obzor* 9, 1998, 7/8, s. 146–155.
- GOMBÁR, Eduard, *Moderní dějiny islámských zemí*, Praha 1999.
- GOMBÁR, Eduard, *Turecká válka za nezávislost 1919–1923*. In: *Historický obzor* 18, 2007, 7/8, s. 151–158.
- GROMYKA, A. A., CHVOSTOVA, V. M., *Dějiny diplomacie. Díl třetí. Diplomacie v první etapě všeobecné krize kapitalistické soustavy*, Praha 1967.
- HANİOĞLU, M. Şükrü, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, Oxford, Princeton 2008.
- HANSA, Karel, *Hrůzy východu*, Beroun 1923.
- HEŘTOVÁ, Yvette, *Gallipoli 1915. Místo pro tisíc britských pušek*, Praha 2010.
- HONZÁK, František, HUBINGER, Václav, POLIŠENSKÝ, Josef, *Národy celého světa*, Praha 1985.
- HOURANI, *Dějiny arabského světa. Od 7. století po současnost*, Praha 2010.
- HRBEK, Jaroslav, *Velká válka na moři. 1. díl. Rok 1914*, Praha 2001.
- HRBEK, Jaroslav, *Velká válka na moři. 2. díl. Rok 1915*, Praha 2001.

- HUF, Hans–Christian, *Vzestup a pád mocných říší. Čínské císařství, Carské Rusko, Osmanská říše, Německá říše*, Frýdek–Místek 2008.
- HYNEK, Vladimír, KLUČINA, Petr, ŠKŇOUŘIL, Evžen, *Válečné lodě 3. První světová válka*, Praha 1988.
- KEEGAN, John, *První světová válka*, Praha 2003.
- KENT, Marian, *Great Britain and the End of the Ottoman Empire 1900–1923*. In: KENT, Marian (ed.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, London 1996, s. 165–198.
- KODET, Roman, *Rakousko-Uhersko a Osmanská říše před první světovou válkou*, Plzeň 2014.
- KODET, Roman, *The Contribution to the History of the Ottoman Navy in the 19th Century and before the First World War*. In: *Prague Papers on the History of International Relations* 6, 2010, 2, s. 95–102.
- KOSIARZ, Edmund, *Námorné bitky*, Bratislava 1982.
- KREISER, Klaus, NEUMANN, Christoph K., *Dějiny Turecka*, Praha 2010.
- KYNCLOVÁ, Kristýna, *Plukovník T. E. Lawrence a jeho působení na Blízkém východě*. In: *Historický obzor* 24, 2013, 3/4, s. 80–83.
- LEWIS, Bernard, *Dějiny blízkého východu*, Praha 1997.
- LIEVEN, Dominik, *Dilemmas of Empire 1850–1918. Power, Territory, Identity*. In: *Journal of Contemporary History* 34, 1999, 2, s. 163–200.
- MACMILLANOVÁ, Margaret, *Mírotvorci. Pařížská mírová konference 1919*, Praha 2004.
- MANGO, Andrew, *Atatürk*, London 1999.
- MILTON, Giles, *Paradise Lost. Smyrna 1922. The Destruction of a Christian City in the Islamic World*, New York 2008.
- NOVÁK, Petr, *Sèvreská mírová smlouva s Tureckem (srpen 1920)*. In: DEJMEK, Jindřich (ed.), *Zrod nové Evropy. Versailles, St.-Germain, Trianon a dotváření poválečného systému*, Praha 2011, s. 233–252.
- PALMER, Alan, *Úpadek a pád Osmanské říše*, Praha 1996.
- PIRICKÝ, Gabriel, *Turecko*, Praha 2006.
- PRAVEC, Karel, *Kemal Atatürk*, Praha 1967.
- REDGATEOVÁ, Anna Elizabeth, *Arméni*, Praha 2003.
- REJSNĚRA, I. M., RUBCOVA, B. K., *Novověké dějiny orientálních zemí. Díl II*, Praha 1961.
- ROGAN, Eugene, *The Fall of the Ottomans. The Great War in the Middle East. 1914–1920*, New York 2015.

SHAW, Stanford J., SHAW, Ezel Kural, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Vol. II. Reform, Revolution and Republic. The Rise of Modern Turkey. 1808–1975*, London, New York, Melbourne 1977.

SCHULZE, Reinhard, *Dějiny islámského světa ve 20. století*, Brno 2007.

SIMKINS, Peter, JUKES, Geoffrey, HICKEY, Michael, *První světová válka. Válka, která měla být poslední*, Praha 2014.

TAUER, Felix, *Svět islámu. Jeho dějiny a kultura*, Praha 2006.

TEMPERLEY, Harold William, *A History of the Peace Conference of Paris. Vol. VI.*, London 1924.

TUCHMANNOVÁ, Barbara, *Srpnové výstřely. Začátek první světové války*, Praha 2000.

UYAR, Mesut, ERICKSON, Edward J., *A Military History of the Ottomans. From Osman to Atatürk*, Santa Barbara, Denver, Oxford 2009.

VAN DER KLOOT, William, *Válečné lekce. Zážitky sedmi budoucích státníků za první světové války*, Praha 2011.

VESELÁ, Zdenka, *Novověké dějiny Turecka I. díl. Dějiny osmanské říše od reformy Nizami Ceditu do rozkladu impéria (1918)*, Praha 1966.

VESELÝ, Zdeněk, *Smlouvy, pakty, dohody. Slovník mezinárodněpolitických a diplomatických aktů*, Praha 2006.

WANNER, Jan, *Krvavý zrod moderního Turecka. Ankara mezi Londýnem a Moskvou*, Praha 2009.

WARNER, Philip, *První světová válka*, Ostrava 1997.

WEITHMANN, Michael W., *Balkán. 2000 let mezi východem a západem*, Praha 1996.

WILLMOTT, Hedley Paul, *První světová válka*, Praha 2005.

ZUBOV, Andrej (ed.), *Dějiny Ruska 20. století. Díl I. 1894–1939*, Praha 2014.

ZÜRCHER, Erik J., *Turkey. A Modern History*, London 1997.

Internetové zdroje

Plné znění Brestlitevského míru

http://avalon.law.yale.edu/20th_century/bl34.asp#treatytext [Cit. dne 16. 3. 2016].

Plné znění Sèvreské mírové smlouvy

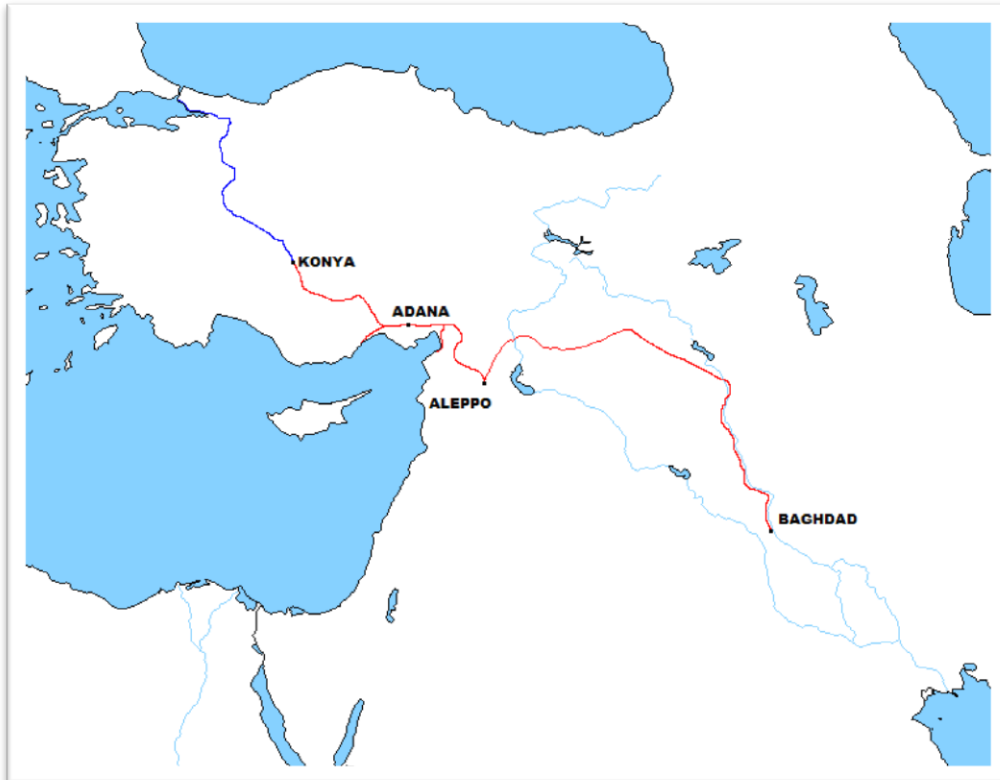
<http://treaties.fco.gov.uk/docs/pdf/1920/TS0011.pdf> [Cit. dne 2. 4. 2016].

Resumé

The aim of this thesis is to analyze the key events of the dissolution of the Ottoman Empire in the second decade of the 20th century. In the early 20th century the battle of the European Great Powers to divide the domain of the "Sick man on the Bosphorus" was culminating. Germany was one of the most active countries in this region in the period before the outbreak of the First World War. Conversely, Great Britain lost her position in Istanbul as a result of the abandonment of the principle of "the Integrity of Turkey". The effort, however, still remained in London to maintain safe routes to India via the Suez Canal and to secure its positions in the Persian Gulf. In January 1913 a coup d'état took place in Istanbul, which brought into the Ottoman Empire a triumvirate of Enver Pasha, Talât Pasha and Cemal Pasha as de facto rulers. The new regime restored close cooperation with Germany and on the domestic scene it supported the idea of Turkish nationalism and Pan-Turkism. In an attempt to break the international isolation the "Three Pashas" brought the Ottoman Empire in the First World War on the side of the Central Powers, in which the Turks were doing surprisingly well. As the decisive turned out to be fights in Southern Palestine, where the British have taken fully into their hands a strategic initiative since 1917. During the First World War countries of the Entente concluded between themselves several secret treaties concerning the division of the Ottoman Empire. Many of the provisions of the secret agreements were then incorporated into the Treaty of Sèvres, which signified the factual destruction of the Ottoman Empire. By its nature, however, this peace treaty was totally unrealistic and caused a huge uproar in Turkey. The largest resistance between the Turkish population then sparked the Greek disembarkment in İzmir in May 1919. Turkish nationalists stood up with the weapons in the hands against the presence of the Greeks in the territory of Anatolia and the peace treaty of Sèvres. The Turkish resistance movement was soon led by Mustafa Kemal Pasha. With the hearty material and financial support from the Soviet Russia, the Turks managed to win in the Greco-Turkish war. The threat of a direct confrontation between the Turkish nationalists and Allies occupying forces eventually brought both sides to the negotiating table at the peace conference in Lausanne. Turkey was deprived of all the chains in the form of capitulations and foreign control, and so, gained sovereignty. Conference of Lausanne was the last dot in the era of the Eastern Questions. The creation of the independent Republic of Turkey is one of the most remarkable events of the 20th century.

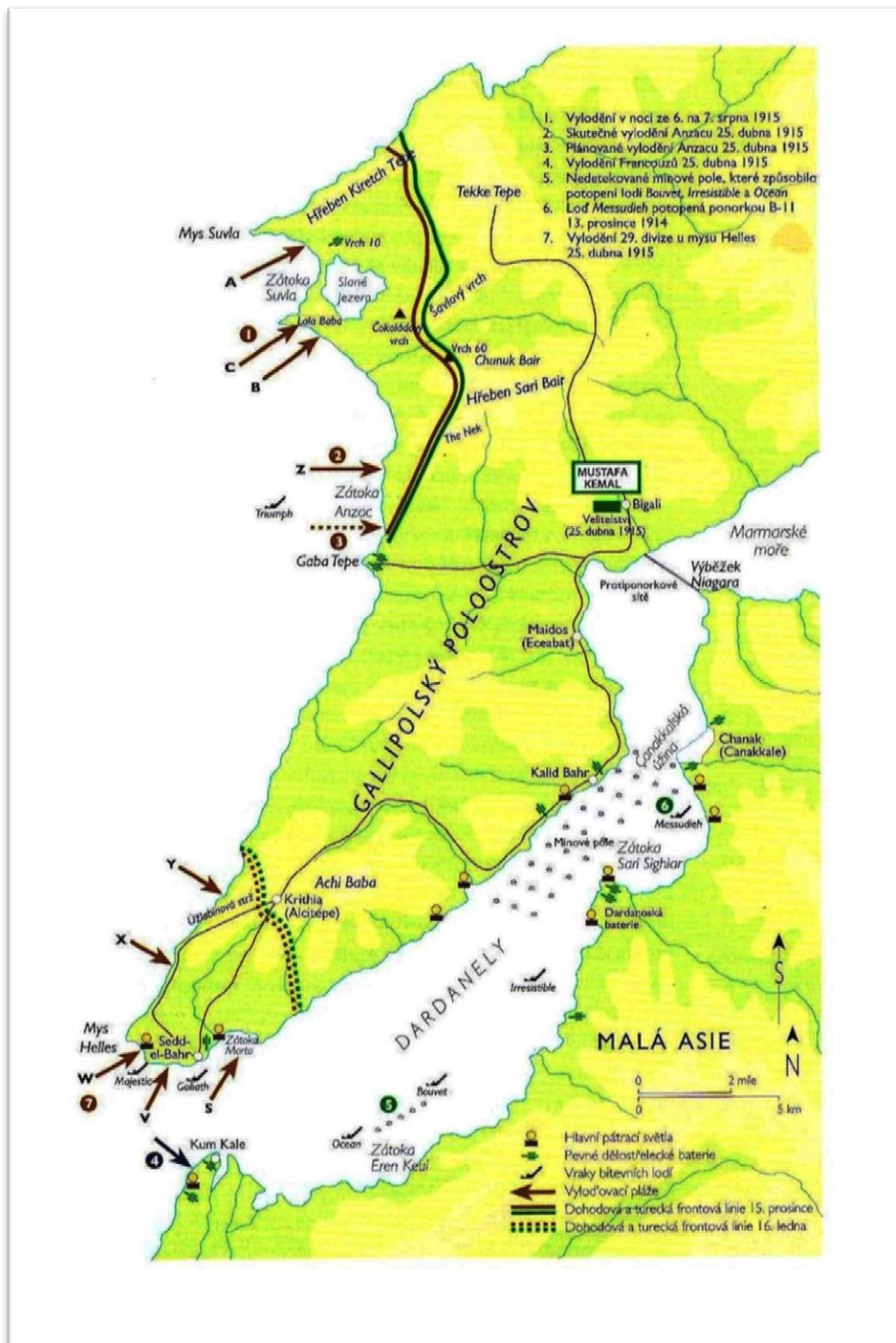
Přílohy

Příloha č. 1 – Bagdádská dráha (označena červenou barvou)

Zdroj: https://en.wikipedia.org/wiki/Baghdad_Railway.

Příloha č. 2 – Bitva o Gallipoli

Zdroj: SIMKINS, s. 297.

Příloha č. 3 – Dobová pohlednice zobrazující panovníky států Centrálních mocností

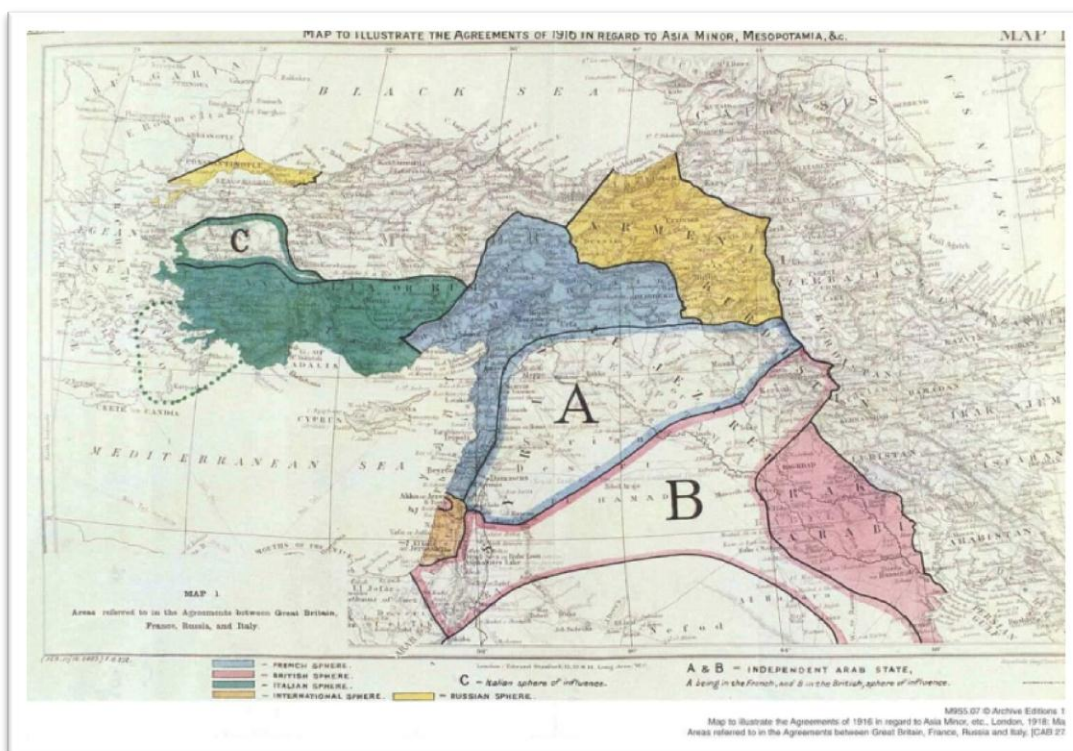
Zdroj: <https://de.wikipedia.org/wiki/Mittelm%C3%A4chte>.

Příloha č. 4 – Rozdělení Osmanské říše podle Sykes-Picotovy dohody

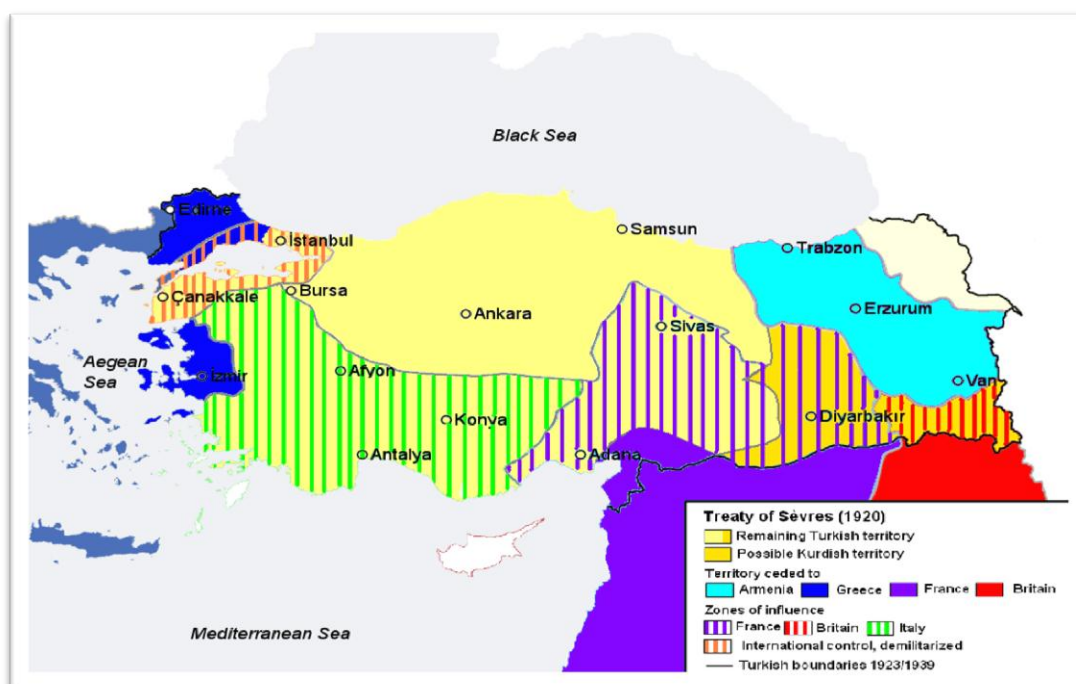
Zdroj: <http://www.britannica.com/event/Sykes-Picot-Agreement>.

Příloha č. 5 – Mapa tajné smlouvy ze Saint Jean de Maurienne

Zdroj: <http://nationalinterest.org/feature/isis%E2%80%99-desire-erase-sykes-picot-rooted-fiction-not-history-11293>.

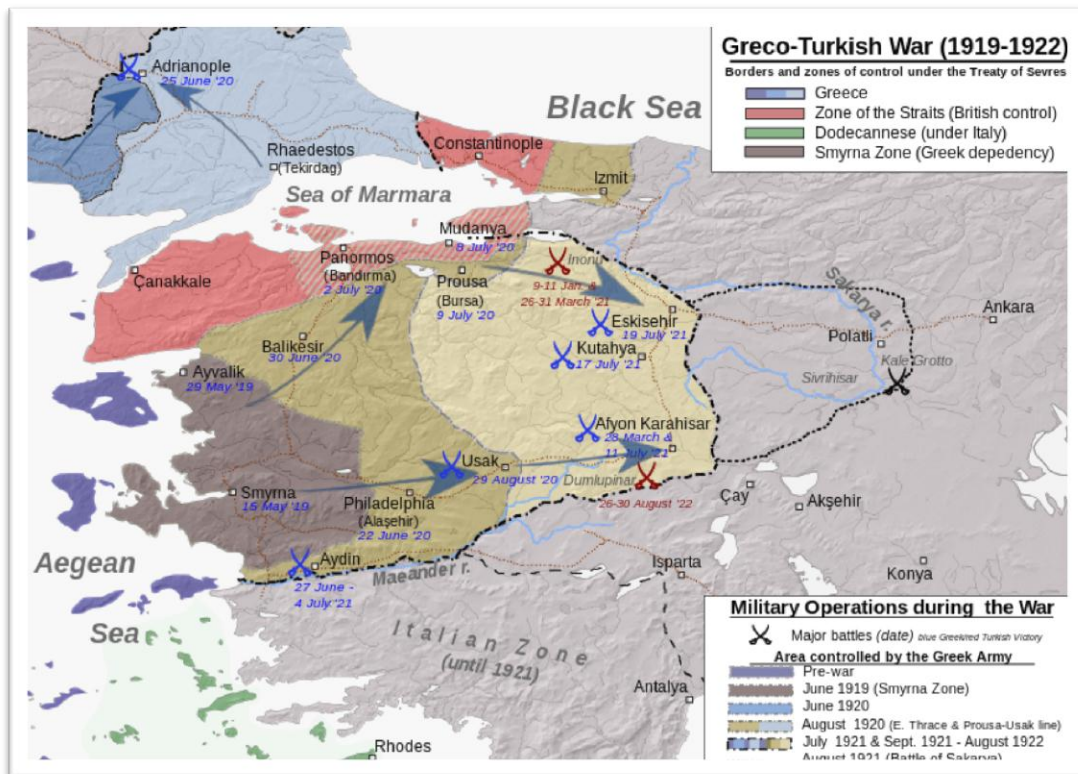
Příloha č. 6 – Mapa Sèvreské mírové smlouvy

Zdroj: https://cs.wikipedia.org/wiki/S%C3%A8vresk%C3%A1_smlouva.

Příloha č. 7 – Řecko-turecká válka 1919–1922

Zdroj: [https://en.wikipedia.org/wiki/Greco-Turkish_War_\(1919%E2%80%931922\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Greco-Turkish_War_(1919%E2%80%931922)).

Příloha č. 8 – Turecká republika po mírové smlouvě z Lausanne

Zdroj: https://en.wikipedia.org/wiki/Treaty_of_Lausanne.